

Gárdonyi Géza

Két katica-bogár

TARTALOM

Két katica-bogár

Tengeren járók csillaga

Egy szál drót

A szürke

A falábu ember

Bódi meg a huga

Doktor Gizella

Álom és ébredés

Az izé

Gyurkó-Furkó

Fekete nap

A vizen-járó lélek

A kis gróf

Veron

Két katica-bogár.

A széna hamvasra fonnyadt a réten. Gyűjtöttek. Piros kendők és kék lajbik mozogtak mindenfelé. Gereblyéztek, boglyába rakták a szénát. Mert kényes állat a széna: ha nagyon megszárad, elpereg a jóízű füvek levele.

Májusi nap sütött a felhőtlen égből.

Egy vállas nagyfejű legény vellával ballagott a réti úton. Sárga szalmakalap volt a fején és nyári dolmány a vállán. Ő már elvégezte a dolgát. Pipázva ment a falu felé. Az egyik gereblyező leánynál megállt.

- Aggyisten Klárika! De megnőttél!

A leány fölpillantott és elpirult.

- Nagy eső esett, - felelte mosolyogva.

S tovább gereblyélt.

A legény még valamit akart mondani, de csak állt egy percig szótlantul; megszivogatta a pipáját s tovább lépett.

Mert nem is illő az, hogy sokat beszélgessen valaki a tisztességes leányfélével. Ámbátor az is lehet, hogy a legénynek nem volt több mondanivalója.

Klári csakugyan megnyulladt a tavaszon. Tavaly még gyermek volt. A tél óta arca, melle megömbölyödött. A karja fehér volt, mert először dolgozott az idén ingvállban; csuklóig fehér volt. A nyaka is. Az ő fején nem volt kendő. A haja parasztosan rá volt simítva a fejére és hátul egy-ágba fonottan ereszkedett a háta közepéig.

Ez a rövid szóváltás semminek látszik így elmondva, de Klári életében korszakos volt.

Még eddig senkise köszönt neki. Még eddig senki meg nem állott, hogy ránézzen. Senkise mondta:

- De megnőttél!

Szinte remegett a keze, hogy tovább gereblyélt. Az arca piros maradt. A szeme fénylett. Holdas szemöldökű fekete szeme volt. Megállt és édes elgondolkodással nézett maga elé.

A réten ekkor egy másik leány jelent meg. A szoknyája olyan babos kék volt, mint Klárié. De rékli volt rajta, az is babos kék. A jobb kezében bot, a bal kezében korsó. Arcát az ég felé fordítva, haladt csendesen. Vak volt.

- Erre, erre Vica! - szólt a boglya mellett egy ősz ember.

A vak leány elmosolyodott, s arra felé haladt tovább, amerről szólították. A botját ovatosan maga előtt mozgatva ment az ősz ember felé. Átnyujtotta a korsót. Az ember ivott. Mások is ittak.

Utoljára Klári ivott. Ahogy leeresztette a korsót, körülpillantott, s halkán titkosan ezt mondta:

- Tudod-e mi történt?

A vak leány fölemelte a fejét:

- Mi?

- Szentgyörgyi Pista megszólított.

A vak leány arca bámulatot fejezett ki.

- Mit mondott? - kérdezte csendesen.

- Köszönt.

- Köszönt?

- Aztán azt mondta, hogy megnőttem.

- Azt mondta?

- Azt.

A vak leány bámulva nézett a semmibe, aztán újra megszólalt:

- Mást nem mondott?

- Nem. Ugye furcsa?

S hogy ezt mosolyogva kérdezte, a vak leány is mosolygott.

A két leány arca olyan egyforma volt, mintha tükörképe volna egyik a másikának. Csak éppen hogy a vak félig behúnyva tartotta a szemét, s az arca színe halványabb volt, a keze kisebb. Bizonyára a lába is kisebb volt, de ő csizmában járt, mert a tövist nem tudta volna kikerülni.

Ikrek voltak. Vica két éves korában vakult meg valami lázas betegségben. A szeme elapadt, elkisebbedett. De azért csakúgy tett-vett mindent, mint az épszemű. Tavasszal kertet ásott, nyáron ételt, italt hordott az apjának meg a testvérének; ősszel kukoricát morzsolt, disznót etetett, télen font a többivel. Ő hordta a vizet a falu-végéről, Tiszáról; ő járt a boltba, ha valami kellett. A faluba mindenhol el tudott menni tapogatózás nélkül. Azt mondta, hogy megérzi amit más lát. A lombos fát tíz lépésnyire megérezte, s azt is megmondta, melyik micsoda fa. Azt mondta, hogy mindennek van lehelete. A fa lehelete illatos, a fal lehelete hideg, vagy ha nap süti, tüzes. Volt úgy, hogy tréfából eléje állott valaki az úton vagy az udvaron: nem ütközött bele.

És mindenkit ismert a járásáról: vagy ha nem járt, a hangjáról; vagy ha nem szólt, a kezéről.

Ha idegen ember szólt hozzá, meg tudta mondani a hangjáról, hogy hány lépésnyire van tőle? milyen magas? mennyi idős? jó ember-e vagy rossz?

A faluban csak Vak Vica volt a neve.

Hogy ím a korszó kiürült, haza fogta az útját. Valamivel lassabban haladt, s a fejét lehajtva.

Amit a huga mondott neki (Klári egy órával fiatalabb volt) - az ő gondolatait is beszivárványozta. Ők ketten egy szívvel éreztek. Hogy egy legény szóba állt Klárral! - érezte ebben a leányélet első ünnepét. Köszönt Klárinak! A legények nem szoktak köszönni a lányoknak, hanem a lányok a legényeknek. De Klári bizonyosan háttal volt fordulva feléje, ahogy dolgozott.

A vak leány álmodozó arccal haladt tovább. A rét szélén megállt. Virágot érzett. A virág fehér volt és szagtalan, de vaknak nem szagtalan semmiféle virág. Azt is megérezte, hogy a Salamon pecsétje nevű virág nyillott ottan. Csodálkozott, hogy erdei virág hogyan kerül oda? Leszakította és a hajába tűzte.

Aztán tovább álmodozott Szentgyörgyi Pistáról.

Ismerte a legényt, de persze nem úgy, mint a látók. Ha véletlenül visszatért volna a látása, hiába rakták volna eléje a falut arcképekben. A szülőit sem ismerte volna meg. Neki az arcvonalak nem jelentettek semmit. Neki a hang volt minden, meg a tapintás. Minden embernek épp oly egyéni a hangja, mint az arca, meg minden embernek más a keze is. Hát ő a maga módja szerint ismerte a legényt. Azt is tudta mekkora, meg hogy fiatal és erős és tréfás beszédű. Különösen emlékezett arra, hogy egy gyermekkori napja Szentgyörgyi Pistával van megjegyezve.

Talán tíz éves volt, mikor a búcsun a kocsmában muzsikáltak. Valahányszor muzsikáltak, nem lehetett Vicát otthon tartani. Elment és a palánkhoz tartotta a fülét. Ha meg tánc-nótát húztak, táncolt. A táncolás volt legnagyobb gyönyörűsége. Ha nem dolgozott, kiállt a szoba közepére és forgott, a kezét széttárva forgott. Kedves volt neki a levegőáramlás, amely körülötte hullámzott. Nem szédült. Ha meg zenét hallott, csakúgy táncolt, mint a többi. A táncot nem tanulja a magyar nő. Vérében van. Vele születik.

Akkor is a kocsmá szomszédságában a Szentgyörgyiék szertujében táncolt. Leánykák voltak ott. Egymással táncoltak. Szentgyörgyi Pista akkor lépett legénysorba. Először öltött lobogós ujjú inget, először tűzött a kalapjába virágot, először vert a csizmájára sarkantyut.

Ahogy nagybúszkén végigpöng az udvaron, egy kisleány pajkosságából megszólította:

- Táncoltasson meg Pista bácsi!

A tizenhét éves fiú meglepődött, hogy bácsinak szólítják.

- Gyere no! - mondotta leereszkedően.

És egyet-kettőt fordult vele. Rugta a levegőt, rugta a földet, rácsapott a tarkójára, rácsapott a csizmájára, azzal otthagya.

A vak leány sóvárgó arccal hallgatta a lábuk dobogását, s hogy a tánc elvégződött, esdeklően kiáltotta:

- Engem is Pista!

A legény tréfás kedvében volt, s a vak leánynyal is fordult egyet-kettőt; rugta a levegőt, rugta a földet, csapta a tarkót, csapta a csizmát; s tolt a leányt, hátráltatta pajkos pillogással egy oldalt heverő rúd felé.

A vak leány felbucskázott, és valamennyien nevettek. Szentgyörgyi Pista átment a kocsmába.

Csak Vica nem nevetett. Hogy ő legénynyel táncolhatott, ha csak egy percig is, ez olyan ünnepi érzés volt neki, amelyért azt a durva tréfát is megbocsátotta. Azontul ha táncolt, még évek multán is mindig azt képzelte, hogy Szentgyörgyi Pistával táncol.

Pedig attólfogva nem is beszéltek. Mert melyik legény is állana szóba vak leánynyal? A többi azonnal rákölténé, hogy szeretője.

A vak érezte, hogy gyepen halad. Áprilisban sok eső esett: a fű mindenfelé megnőtt. A vak leült; levetette a csizmáját, s mezítláb haladt a fűben. Kellemes volt neki, hogy a fű selymét tapossa. Azonban csollán csípte meg, s akkor újra felvonta a csizmáját. Ahelyett hogy hazament volna, a Tisza felé fordult.

Egy barnára ócskult hosszú tutaj hevert ottan már évek óta. Vica gyakran ült a vízbehajló végén a mult nyáron, s belelógatta a lábát a vízbe. Hallgatta a hullámok susogását, meg azt a pluttogást, amelyet a tutaj alá becsapódó hullámok hallattak. Vica most is odaült. Levonta a csizmáját és maga mögé tette. A víz kellemes hűvösséggel örvénylett a lába körül. A csalán tüze enyhültön enyhült.

Egy asszony érkezett korsóval a vízre. Rákiáltott:

- Vigyázz te leány, mély ám ott a víz!

- Tudom, Veron néni, - felelte Vica elmosolyodva.

Este a két leány újból meghányta-vetette a szóváltás jelentőségét. Hogy egy-ágyban háltak sugdosódtak.

- Nagyleány vagyok, - mondotta Klári.

- Nagyleányok vagyunk, - bólintott rá Vica.

Aztán hogy Klári elszűnt a beszéddel, azt kérdezte:

- Van-e már bajusza?

- Kis hegyes fekete, - felelte Klári. - A katonaságnál nőtt ki. Káplár volt, tudhatod.

Aztán arról beszéltek, hogy vasárnap délután megválnak, mit jelent a köszöntés? Olyankor leányok-legények kimennek csapatosan a falu végére, a temető mellé, és ott mindenféle társasjátékot játszanak, főképpen pedig cicáznak.

A multságot nem kezdik mingyárt cicázáson, hanem hogy a legények is külön csoportban állnak, meg a leányok is, a legénybíró egyszer csak nagyot hujánt:

- Haj, a sok vadgalamb egyrakáson! Fogjuk el őket!

Ha a legénybíró nem tudta a kiválasztottját elfogni, vagy ha meg akarja mutatni, hogy mindig csak egyet óhajt, akkor ez a játék többször is ismétlődik.

Faluhelyen, ahol cigány nincsen, így mulatnak a legények a leányokkal.

Az idén rútváprilis volt, - egy vasárnap se lehetett játékra kimenni. De mióta május beköszöntött, egyik nap kékebb volt, mint a másik.

Vasárnap hát felöltözködtek mindaketten gondosan. Klári új pántlikát vett: rózsaszín selymet, nefelejcsessel virágosítottat. Felét Vicának adta; mert ők mindig egyformán öltözködtek.

És litánia után ők is kimentek a faluvégre.

Tavaly még a gyermekek csoportjában játszották az angyal ördögöt, meg a fogósdit, de az idén lemúlt róluk a vasárnapi iskola is, hát boldogan vegyültek a nagyleányok közé.

És várták a játék megkezdését.

Tavaly a gyermekek között Vak Vica is csakúgy játszott mint a többi. Még multságosabb volt, mert nem futottak el előle, hanem körülhancurozták. Most azonban elfogultan állott a nagyleányok között.

A legénybíró az idén Szentgyörgyi Pista volt. Ott büszkélkedett a legények között árvalány-hajas pörge kalapban, és csak egy-egy oldalpillantással nézte a leányok gyülekezését.

Mikor már körülbelül annyian voltak mint a legények, egyszercsak nagyot kurjint:

- Ni a sok vadgalamb! Fogjuk el őket! (az istenfáját!)

A leányok szétrebbentek. Vica is futásnak indult: futott-futott a két kezét maga elé tartva. Lábak dobogása, lihegés és kacagás hangzott mindenfelé. Aztán a lábdobogás megritkult. A leányok egyenkint rabul estek. Klári is ott pihegett a Szentgyörgyi Pista karjában. Csak Vicát nem érintette meg egy legény keze se.

És a játék újra kezdődött. Vica újra futott. Futott kipirult arccal, futott hol jobbra, hol balra fülelve a legénysizmák dobogására. Egyszer meg is lassudott, hogy egy legény közeledését érezte. De a legény elfutott mellette más leány után.

Akkor megszomorodott és kiállt a játékból. Félrehúzódott az akácfa alá, amely a temető gyepűjéből nőtt ki.

A leányok tovább játszottak. Vica csak állt búsan egymagában az akácfa alatt. Azon gondolkodott, hogy azok a fiúk, akik vele tavaly játszottak, miért nem foglalkoznak vele az idén is? Hiszen ő tavaly is vak volt, és mégis szívesen játszottak övele.

Aztán áttértek a cica-játékra, s Klári Vicát is bevonta a körbe. De Vicát nem csapta meg senki a zsebkendővel: se egér nem volt, se macska. Mégis boldogan állt a többi közt és nevetett a többivel. Mert ha nem is látta, hallotta a robogást, érezte a karok feszüléséről, tágulásáról, hol fut az egér, hol tör át a macska.

Egyszer Szentgyörgyi az ő karja alatt bujt át, és akkor édes megijedéssel emelte föl a karját.

Végre leszállt a nap a távoli nyárfák közé, s a leányok haza indultak.

Vica meg se várta, míg hazaérkeznek, belesugott a Klári fülébe:

- Megfogott?

- Négyyszer, - felelte Klári boldogan.

- Mondott is valamit?

- Azt mondta, mikor a karjába zárt: Eszem azt a szép ragyogó szemedet.

Vica nem kérdezett többet. Mélázó arccal haladt tovább a Klári karján.

Hanem este, mikor lefeküdtek, újra megbeszélték a játék mozzanatait. Hogy Szentgyörgyi egyenesen Klárit futotta-e, vagy hogy Klári kanyarodott úgy, hogy a Szentgyörgyi kezébe jusson?

Hát bizony Szentgyörgyi szembetűnően vadászott Klárra. Egyszer se kellett magát eléje játszania. Nyílt vallomás volt ez. Klári boldogan csevegett róla, míg végre ásitott egyet s elhallgatott.

Már talán el is aludt volna, de Vica újból megszólalt.

- Csakugyan olyan szép a szemed?

- Szép, nagyon szép, - felelte Klári álmosan.

Nem beszéltek többet. A vak leány még sokáig ébren volt. Hallgatta a testvére halk egyenletes lélekzését. Egyszer kinyújtotta a kezét, és ovatosan átsímította a testvére szemén. Épp olyan szeme, szemöldöke van, mint nekem, gondolta elmélázva, csak éppen a szemhéja duzzadtabb. Aztán ő is elaludt. Álmában mosolygott.

Másnap szótlanabb volt, mint szokott lenni. Senkinek se tűnt föl. A vakféle különben is hallgatag. Csak Klári kérdezte egyszer:

- Bajod van?

- Nincs, - felelte Vica.

- Eltörtél valamit?

- Nem.

Kis idő múlva aztán ő szólalt meg:

- A fiúk már nem játszanak velem.

Klári ezekben a napokban dalosabb és nevetgélőbb volt, mint máskor. Egy délután katicabogarat vett le a rózsafáról és hangosan dalolta:

- Szállj el, szállj el katóka! Mutasd meg az útat, merre visznek engem? Keletnek-e, nyugotnak-e? égnek-e? földnek-e vagy csak itten hagynak?

És a kisbogár azonnal megindult: mászott-mászott fölfelé a Klári kezefején, föl az ujjá hegyére. Egyszer csak kiterjesztette a szárnyát és elszállott.

- Merre száll? - kérdezte lázasan Vica.

- Szentgyörgyiék felé! - felelte Klári tündöklő örömmel.

És akkor Vica is Szentgyörgyiék irányába fordult. Arca áhitatos csodálkozást fejezett ki.

Ezen az estén Klári négyszer is kiillant a kertbe. Senkinek se tűnt föl, mert csak jött-ment, fordult egyet-egyét.

Este aztán, mikor lefeküdtek, forró ajakkal súgta a Vica fülébe:

- Pista itt volt.

A vak összerendezte.

- Beszélte veled? - kérdezte halkán.

- A kert végén, - felelte Klári.

- Mit mondott?

- Hát ahogy ott álltam, köszönt, hogy aszongya: »Jóestét Kláríka!« Visszamondom neki a jóestét. Arra oszt odahágott a garád mellé, oszt aszongya, hogy aszongya: »De ritkán lehet látni téged gyönyörűm!« Így mondta: »gyönyörűm.« Akartam oszt neki mondani, hogy megtanálhat aki keres, de úgy megzavarodtam, hogy bennem akadt a szó.

- Hát aztán?

- Azután osztán aszongya hogy: »Nem nyújtasz-e nekem kezét lelkem? Elhidd hogy nem enyves.« Hát kezét nyújtottam neki a garádon át, oszt mondom: »Hol jár erre kend?« Aszongya hogy: »Virágot keresek én.« »Micsoda virágot?« mondom. Aszongya: »Amilyet tanálok.« De mondom: »Setét van mán, nem tanál.« Aszongya: »Majd csak megkönyörülsz rajtam Kláríka, oszt adsz te magad a kalapom mellé.« Avval, hogy megint megzavarodtam, aszongya: »Nem szólsz-e semmit tubám.« Így mondta: »tubám.« Mondok: »Nincs itt virág a kezem ügyébe.« »Hát« - aszongya: »hónap ha megin erre járok, lesz-e?« »Lesz« - mondom. - Aztán... aztán erre elszaladtam.

És ekkor Klári hevesen átölelte a testvérét.

- Ugye furcsa?

- Furcsa, - susogta a vakleány.

Kis idő múltán újból megszólalt:

- Nem kellett volna elfutnod.

A következő estén még hosszabb volt a sugdosódás. Klári rózsát adott a legénynek. És beszélgettek időjárásról, a termésnek mutatkozásáról. Közben a legény gyöngyömmek, csillagomnak nevezte Klárit, és a kezét simogatta. Vica hallgatta érdeklődéssel, eltűnődéssel.

A leány aztán a további estéken is megjelent és beszélgetett az időjárásról és a termésnek mutatkozásáról. Kalapján most már mindig ékeskedett valami virág. A vasárnapi játékokból tudta a falu, hogy kitől kapja.

Akkor aztán Klári már hosszasabban künn időzhetett esténkint a kertben. A szülők rendjénvalónak ítélték az ismeretséget.

Vica ébren várta meg, míg Klári visszatért. És kíváncsian hallgatta, hogyan haladnak a szeretetben.

- Ma nagy estém volt, - susogta Klári, - Pista megcsókolt.

Vica keze megrezzent, ahogy ott nyugodott a Klári vállán:

- Hogyan volt, hogyan? Apróra mondd el!

- Hát ahogy ott állok a garádnál, aszongya, hogy: De szurós ez a garád! Avval csak átlépi, oszt odaálltunk a diófa alá. Oszt ahogy fogja a kezemet, magához von a mellére, oszt megcsókolja az arcomat. De hosszan, hosszan, végtelen hosszan.

- Hogyan? Hogyan?

Klári fölemelte a fejét, s ajka rátapadt Vicának az arcára.

- Így.

Vica testén forróság ömlött végig.

- Milyen boldog vagy, - susogta.

Másnap esett az eső. Vica estefelé odaszólt halkán a hugának:

- Hogy még ki ma?

Klári elmosolyodott.

- Megbeszéltük már ezt is. Az este, hogy borult volt az ég, azt kérdezte tőlem, hogy hogyan találkozunk? »Sehogyan, - feleltem, - megvárjuk, míg kitisztul.« »De, aszongya, hátha egy hétig se tisztul ki?« Aztán megegyesültünk abba, hogy a félszer mellett találkozunk.

A félszer a régi rossz épületük volt; roskadozó agyagfala belefárolt a kertbe. Az eresze alatt száraz maradt a föld.

Este elállt az eső. Klári a fejére vetette a felső szoknyáját és kisuhant a pitarból. Vica hallotta, hogyan nyikkanik a kertajtó.

Egy darabig elgondolkozva ült a pitarban; arca a kert felé mélézött. Aztán fölkelt, kifordult ő is.

Érezte, hogy a levegő tele van enyhe nedvességgel és hogy nincs világosság. Mégis meghajoltan lappangott a félszer felé. Olykor megállt és hallgatódzott.

A falu csendes. A fülemülék is hallgattak. Csak a távolban ugat egy vastaghangu kutya, a plébánosnak a kutyája. A kert is csendes. Egy-egy essőcsepp halk koppanása hallatszik csupán, ahogy lehull a nedves lombokról s lapura pottyanik.

Vica tovább lappang a félszer felé.

Megint hallgatódzik. Most már hallja a halk susogást is. Tehát a legény már itt van.

A kertajtó nyitva maradt. Vica árnyékként vonul át rajta. Óvatosan kikerüli a hagymaágyat, egresbokrot, borsó-palántákat. Csaknem a földig hajoltan vonaglik a félszer felé.

A beszélgetés hangja szellő-susogásként hatol hozzá. Már a félszer belső sarkához lapul, de még mindig nem érti a szavakat.

Lassan, óvatosan fordult be. A saroknál bent egy rossz ajtóval is meg kell küzdenie. A télen libát rekesztettek ottan. Munka kinyitni az ajtót, s percekig tart, míg annyira elfordítja, hogy beléphet. A félszer falán a kert felől lyuk van. Oda nyomakodik. Ha oda eljuthat, hallani fogja, mit beszélnek?

Csakhogy ez nem könnyű. A félszerben egy rakás ponyván kell átmennie. Beljebb meg egy szétdőlt szekérnek a részei hevernek. Vigyáznia kell, hogy valamelyik kerék fel ne billenjen, meg ne roppanjon, félre ne zördüljön.

És megy tapogatózva, fülelve. Ahányat lép, mindig lassan nehezedik át egyik lábáról a másikra.

Azt is tudja, hogy az ablak alatt egy régi lyukas dézsza hever. Azt fel kell fordítania. Mindez percekbe kerül.

Végre eljut a lyukig. Óvatosan ráemelkedik a dézsára és fülel.

A legény beszél:

- Álmodtál-e rólam az éjjel?

- Nem szoktam legényekről álmodni, - feleli pajkosan Klári.

- Hiszen magad mondtad tegnap, hogy velem jártál álmodban.

- Hát az igaz is. De többen is voltak a malomban. Mink ketten búzát őrlettünk.

- Miről is álmodna a galamb, ha nem buzáról?

Erre Klári nem felel. Olyanféle hang hallatszik, mint mikor az essőcsep vízbe csöppent.

Vica megremeg.

Aztán tovább folyik a beszélgetés. Arról beszélnek, hogy ha vasárnap is essős lesz az idő, a leány kérje meg a szülőit, hogy Pista hadd látogassa meg őket.

- Kérje maga, - feleli vonakodva Klári.

Sokáig nem tudtak megegyezni. Végre a legény elfogadja, hogy hazakiséri az apát a litániáról és szívesen beszél vele. A szülők úgyis pedzik már az ügyet. Az apa bizonyosan azt mondja a kapunál, hogy »kerülj beljebb fiam.«

Ennek aztán úgy megörültek, hogy egy nagy-hangos csepp-csuppanás következett.

Vica szive szinte hallhatóan dobogott. Az arca lángolt. Kövülten, kábultan állt ott a rejtekben. Megfordult, hogy visszaosonjon, de aztán megint csak a lyukhoz hajolt és a füléhez emelte a tenyerét.

De akkor már búcsúztak is a szeretők:

- Isten veled egyetlenem!

- Isten áldja meg, Pista!

És ismét halk cuppanások következtek. Klári édes-bágyadtan nógatta:

- No menjen már, menjen! Soká maradtam künn!

De a legény még mindig késett.

Ekkor csizma-kopogás hallatszott a pitarajtó felől, s Klári ijedten susogta:

- Jaj az édesanyám!

Akkor aztán hallatszott, hogyan suhog a szoknyája, hogyan nyikkan be a kertajtó.

A legény még egy percig ott állt, aztán ő is megmozdult: kiballagott a kertből, átropogott a garádon, és a törést beigazította.

Vica nem szólt a lefekvéskor semmit. Életében először rejtőzött a huga előtt. Hallgatag és gondolkodó volt napokig. Ha vízért küldték, sokáig odajárt. Lekerült a rétre és ott andalgott. Olykor virágot szedett és koszorút font belőle. A fejére tette s mosolyogva tapogatott reá. Így ült sokszor percekig egy kövön, vagy a fűben. Így ült álmodozva, mozdulatlanul. Aztán levetette a koszoruját és elfosztotta.

Egy délután a libapásztor gyerekek közé ment, magához szólított egy leánykát.

- Marika, - mondotta titkolózva, - katókat fogtam. Nézzük meg, merre száll?

A markában csakugyan egy kis katóka ült. A vak eltárta a tenyerét, a mosolygó figyelemmel kísérte, hogyan indul meg a bogárka, hogyan sétál az ujjain fölfelé.

S énekelt neki:

- Szállj el, szállj el katóka! Mutasd meg az utat, merre visznek engem? Keletnek-e? nyugotnak-e? égnék-e? földnek-e? Vagy csak itten hagynak?

A katóka lassan kászolódott. Kétszer is el kellett neki mondani a kérdéseket.

Végre mégis megindult: mászott-mászott a kisasszonyos fehér tenyérből fölfelé, fölfelé.

A vak érezte, hogy kibontja a szárnyát s elrepül.

- Merre száll? - kérdezte pillogva.

- A füzesnek, - felelte a gyermek.

- A falu felé?

- Dehogy. A Tisza felé.

Vica elgondolkozva tért haza.

Utközben köszönni szokott az embereknek: Jónapot Örzse néni, jónapot Lukács bácsi! De most hárman is elhaladtak mellette. Nem ügyelt rájuk.

Hanem egyszer mégis felfigyelmezett. Mögötte jött valaki. Megösmerte a lépéseit: Szentgyörgyi volt.

A legény kapát vitt a vállán, s füttyörészve lépkedett hazafelé.

Vica meglassúdott.

A legény azonban elhaladt mellette szótlánul.

Mikor már vagy hat lépésnyire volt, Vica megszólalt szemrehányón:

- Pista bácsi.

Szentgyörgyi megfordult:

- Nini, te vagy!

- Én. Nem is szól az embernek.

- Hogyne szólnék Vicus. De úgy elgondolkodtam, hogy meg se láttalak. Mit csinál a hugod?

- Vasal, - felelte a vak. És halvány arcán rózsaszín árnyék terült el.

- Mondd meg neki, - szólt a legény halkán, - mondd meg, hogy kérdezősködtem felőle. De most sietek. Isten áldjon meg kedves!

A leány mosolygó arccal haladt tovább. Otthon azonnal elujságolta Klárinak, hogy Szentgyörgyivel találkozott, és hogy az mit izent.

- És tudod-e mit mondott nekem? Azt mondta, hogy: *kedves*.

Klári nevetve ölelte meg a testvérét.

- Oh te bolondos te! Hát mért ne mondta volna, hogy »kedves«, hiszen te igazán kedves vagy, kedves, kedves!

És megcsókolta az arcát.

A következő vasárnapon csakugyan náluk volt a legény. Az apával litánia után szót váltott, s hogy az öreg nyájasan beszélt vele, bizony azt is meg merte említeni, hogy azt mondja:

- Derék szép nagy lány lett a Klárikából!

- Hát, - felelte az öreg, - megnyől a lány is, mint a bodza.

- Dejszen bátyám rózsának is beillik a! Nagyon takaros lány.

Az öreg jókedvűen vonogatta a vállát. Nem felelt. De mikor a kapuhoz érkeztek, s a legény elköszönt volna, az öreg kezét nyújtott neki, s nem bocsátotta el a kezét:

- Nincs tán ma dógod, hogy annyira sietsz?

- Nincs.

- Nohát akkor fordulj be hozzánk. Megihatunk talán egy pohár bort mink is.

És a legény ott töltötte a vasárnap délutánját.

A következő vasárnapon már a legény szülői voltak a látogatón. Az asszonyok kávéfőztek, a két öreg borozgatott. A zsidótól zsemlyét hozattak ezen a napon.

Hogy Vica is ott ült a nők között, Szentgyörgyiné azt mondta:

- Te nagyon szereted a kávéfőzést, látom: úgy iszod, mint a vizet.

Vica elpirult. Nem azért itta ő a kávéfőzést úgy mint a vizet, mintha nagyon szerette volna, hanem mert nem tudott kanállal enni. A levest is mindig bögrében adták neki. Késsel, villával bálni nem tudott. A húst össze kellett neki vágni. Kézzel ette. Az igaz, hogy mindig mosta a kezét és fehér volt, mint a papé. De kicsikorában hiába biztatták; hogy kanállal, villával egyen. Később megszokták ráhagyták.

Este megbeszélték, hogy a látogatást viszonozzák. Szentgyörgyiék nem is uzsonnára hívták őket, hanem vacsorára. Annak a jele az volt, hogy beleegyeznek a házasságba.

Vica másnap kanalat, kést, villát tett a maga tányérja mellé is, és azt mondta Klárinak:

- Taníts meg, hogyan kell bálni kanállal, késsel, villával?

- Oh te bolond, - felelte nevetve Klári. Mintha azt tanulni kellene.

Vica belemerítette a kanalát a levesbe, de a szája helyett a füléhez vitte a kanalat.

Nevették.

- Még a szádat se tudod, hol van!

A leány letörülte a kiömlött levest. Ujra próbálkozott. A levest újra a füléhez vitte.

Akkor aztán letette a kanalat és sírva fakadt.

Aznap nem tudták megvigasztalni. Nem panaszkodott pedig, csak magában könnyezett. De szomorú volt azt nézni. Éjjel aztán, mikor mindenki elaludt, fölkel a vakleány és kanalat meg tányért vett elő. A kanál végét balkézrel kísérte, úgy vezette a szájához. Enni tanult.

A látogatás aztán megtörtént. Vica rendes módon evett a többivel, csak a keze remegett kevésbé. Szentgyörgyiék beszéd közben előemlítették hogy a fiokat immár meg kéne házítani! Vargáék bólogattak rá, hogy bizony itt az ideje. A két öreg aztán másnap délután ismét találkozott, s pipaszó mellett megegyesültek a fiatalok akaratán. Elhatározták, hogy mikor az ujbor kiforr, összeadják őket. Szentgyörgyi szép rojtos Ilka-kendővel ajándékozta meg a mátkáját.

Hát most már nem is jártak többé a játszó helyre, hanem otthon töltötték az ünnepi délutánokat. A legény most már nem is a garádon járt be, hanem a kapun. Esténként az udvarra ültek a nagy eperfa alá. Tisztesség okából azonban Vica is melléjük ült.

Többnyire kötött, vagy babot pírált ottan és a szokott mélabús csendességgel hallgatta a beszélgetésüket. Szentgyörgyi néha neki is szólott, de többnyire csak Klárral beszélt. A vak leány megérezte azt is, mikor öleli át a hugát a legény. Olyankor a hangjuk elbágyadt és forró volt.

És így folyt ez mind a nyáron át.

Az őszi hidegekkel aztán beszorultak a szobába. Néha vasárnap a szomszédi lányok is átmentek hozzájuk, meg egy-két olyan legény, aki még csak »véletlenül« találkozható a választottjával. Ott játszottak gyűrűdugdosót. Vagy tréfálkoztak. A leányok titkon gyufát, lencsét, viaszt dugtak a legények pipájába, vagy összeöltötték valamelyik leány kendőjével valamelyik szűr ujját. A legények meg katonafotografiát csempészték a leányok imádságos könyvébe, s azon okkal, hogy a szent képeket óhajtják látni, fölfedték a hamis titkot. Efféle tréfa minden vasárnapra jutott.

Egy novemberi vasárnapon négy leány tért be hozzájuk litánia után. Várták a legényeket. Az egyik pajkos leány azt eszelte ki, hogy adják rá az Ilka-kendőt Vicára, s tévesszék meg vele a vőlegényt.

Mert a legények nem egyszerre mentek oda, hanem mikor megszimatozták, hogy van társaság a háznál. De Szentgyörgyi mindig előbb járt a többinél.

Klári vonakodott, de nem akarta elrontani a lánypajtások kedvét. Vica akkor nem volt a szobában. Azzal adták rá a kendőt, hogy próbálják: hogyan illik! Vica mosolyogva engedte. Különben is szeretett csinosan öltözködni, mióta a nagylányok maguk közé számították.

- Ni hogyan illik! Mennyire szép vagy Vica! - mondogatták neki.

És Vica boldogan hallgatta a szavukat.

Addig addig próbálgatták a kendőt, mígnem egyszer csak az utcai kiskapu fakilincse megkattant. Akkor a lányok hinnyogva, kuncogva szétrebbentek, és a szögletekbe lapultak.

A szoba homályos volt. Vica megzavarodottan állt a közepén. Szentgyörgyi betoppant.

- Dicsérjük a Jézust!

Egyet pillantott széjjel a szobában, és örvendezve szólott:

- Csakhogy magad vagy csillagom, tubicám.

A következő pillanatban már a mellére szorította a leányt, és melegen megcsókolta.

Ekkor a leányok kacagva ugrottak elő. Szentgyörgyi pedig meglepetten nézett a vakra.

- Phü te csesznye! - mondotta nevetve.

S ellökte. Aztán hogy a tréfát élénkítse, a füle tövét vakarta, és nevetve töppögött a nyelve hegyéről:

- Tp-tp-tp, de megjártam!

A leányok annyira kacagtak, hogy szinte sikoltoztak belé.

A vakleány arca elfehéredett. Rémülten, kövülten állt ott egy percig. Aztán bágyadt mozdulattal vont le a kendőt a válláról. A földre ejtette, s kiment.

Az anyja a konyhában kukoricát pattogatott és szólt neki:

- Gyere csak, add a tálat!

De Vica nem felelt. Kifordult csendesen az udvarra, onnan az utcára. Ment sápadtan, alvajáró arccal, bot nélkül. Ment le a Tisza felé.

Azt vélték, hogy valakihez elment látogatóba. Csak későn este kezdtek nyugtalankodni:

- Hol marad? Hova ment?

De Vica nem került elő többé soha.

Tengeren járók csillaga.

Négy napi tengeri út volt előttem. Kis társasággal utaztam, de csupa osztrákkal. Magyarul nem tudott a kapitány se, pedig a hajó magyar hajóstársaságé. Reggelinél mondja a kapitány, hogy az egyik tisztje magyar: Reiter a neve.

Azt gondoltam zsidó, és csodálkoztam magamban, hogy tengeri pályán zsidót találok, de nem zsidó volt: szőke, kékszemű germán-típusú fiatal embernek találtam. Ott sétált a hajóhídon. Az ily sétálás négyórai köteles vigyázást jelent.

Szinte megrettenve fordult felém, hogy magyarul szólítottam. A nevemet nem hallotta sohase, aminek meg én örültem.

A következő órákban megismerkedtem a tengerészet összes tudományával: a mélységmérővel és a magasságmérővel, a tengeri térképekkel, zászlóábécével, a hajó alkotórészeivel, építési titkaival, az útközben látott szardina-halászat módjaival, mágnestűvel, a kormánykerék kezelési módjával, a delfinekkal, szóval mindennel, ami csak addig érdekli az embert, ameddig vizen van.

Viszonzásul elővettem a szivartárcámat, és rámutattam a belsejében lappangó havannára:

- Tessék.

- Köszönöm, - felelte mosolyogva, - nem dohányzom.

S a szivarra mégis érdeklődő pillantást vetve jegyezte meg:

- Ez különben igazi havanna, nem afféle tonkababbal pácolt. Hát ilyet is árulnak nálunk?

- Árulnak. De miről ismeri ön meg, hogy ez igazi?

- Valami zománca van az igazinak, valami faközöldes lehelet van rajta, amit nem lehet hamisítani. Aki sok havannát látott, egy szempillantással megkülönbözteti az igazit a brémaitól.

- De hiszen ön nem dohányos, hát honnan ért hozzá?

- Valamikor minden pénzemet erre költöttem. Volt egy stambuli cédrusfa-ládám, abban uram megvolt kicsiben a föld minden dohánycsemegéje. A perzsa sah csibukdohánya volt benne a legalávalóbb, meg azok a szivarok, amelyekből a velszi hercegnek gyártanak.

- És abbahagyta a dohányzást?

- Abba. Pedig lássa én mindenféleképpen szívtam. Kezdtem reggel kurtaszáru magyar pipával, folytattam cigarettával, szivarral, csibukkal, s ha időm engedte nargiléztam is. A szivarcsempezetről könyvet írhatnék.

- Bizonyára nagy *muszáj* volt, amiért abbahagyta.

- Nem. Önként mondtam le.

- Mégis, egészségi okokból.

- Nem. Nekem nem ártott a legerősebb szivar se. Sőt epekedtem az erős szivarért. Az olyan kikötőkben, ahol szivar-gyár van, bementem a gyárba, és ott vettem a legfinomabbat, legerősebbet.

Társalgásunkat félbeszakította egy polgári ruhában utazó osztrák generális: elkérte a tengeri nézelőt, és azzal unatkozott.

Mikor ismét magunkra maradtunk, azt kérdeztem Reitertől, hogy hogyan került a tengerre?

Mosolyogva vont vállat:

- Hogy mért lettem hajóssá? nem tudom. Budán születtem, és nem olyan környezetben, amely erre a pályára irányíthatott volna. És mégis nekem gyermekkoromtól fogva ez volt a vágyam. Én nem játszottam mással, csak hajócskákkal. Karácsonykor is hajót kértem a Jézustól. Olykor papirosból magam is csináltam. Mikor meg rajzolni tanultam, az volt az első, hogy hajót rajzoltam. Olvasmányokban csak a hajóstörténetek érdekeltek.

Tizenötéves koromban arra kértem a szüleimet, hogy adjanak tengerésznek. Eleinte nevettek, később boszankodtak rám. Vártam jó darabig, hogy hátha megfordul a gondolkozásuk. A gondolkozásuk nem fordult meg, hát én fordultam meg: megszöktem. Gyalog jöttem el Budáról Fiuméba. Tán két forintom volt mindössze, meg egy pakli purzicsán-dohányom a zsebemben.

Ott persze nem a tengerészeti iskolába kerültem, merthiszen csavargót nem vesznek föl oda, hanem csak olyan közönséges hajósinas lett belőlem, mint akármelyik mezítlás horvátgyerekből.

Ha még egyszer születnem kellene, arra kérném a jó Istent, hogy mihelyest hajóval kezdek játszani, veressen meg erősen az apámmal.

Hiszen most már belenyugszom, sőt boldog reménykedéssel nézek a jövőm elé, de megszenvedtem érte százszorosan.

Én uram tizennyolc éves koromban már megjártam a földnek összes tengereit; kiálltam viharokat olyanokat, aminőkről a könyvek se beszélnek, s éreztem a halál borzongató leheletét százszor az arcomon.

Ön bizonyára nem tudja, micsoda súlya van a vizen ennek a szónak: *vihar*. A földi ember elhúzódik a szobája belsejébe, ha vihar van, de hova húzódik a tengerész, akinek a szobája is hányódik a vizen, mint a falevél. S micsoda vizen! micsoda ingadozó, ismeretlen mélységű határtalan, rút és hideg vizen! Aztán kérem nagy ám a különbség a földi meg a vízi vihar között! A földön a hegyek, az erdők folyton törnek, fogják a szelet, de a tengeren szabadon száguld az a megveszett dühöngő erő, és hömpölygeti, nyomja, emeli, csapkodja a vizet, mintha ki akarná verni a tengert a medréből.

A nagytengeri vihart itt az Adrián se ismerik. A hegyek itt is sokat elfognak az erejéből, s az itteni hullámozás is semmi ahhoz képest.

A legnagyobb vihar amit átéltem Ausztrália és Afrika között dobált meg. Az útleírásokban olvashat ön hullámokról, de meleg szobában olvasni az ilyeneket s átélni más. Mert a képzelet könnyen megfesti a nagy hullámozást, de az olvasó sohse képzelet hozzá azt a csontmetsző hidegséget, azt a kábító émelygést, ami velejár, azt a fülkínzó süvöltést, amivel a szél az árbocköteleket fessegeti, s azt a gyötrelmes munkát, amire a tengerész kárhóztatva van, mikor a vihar dühöng.

Mert a tengerész nem húzódnak el a vihar elől. A kormányosnak csakúgy ott kell állania a kerék mellett, mint jóidőben; az őrálló tisztnek csakúgy ott kell őrködni a hajóhidon s vigyázni az irányt; a kapitánynak folyton szaladgálnia és rendelkeznie kell, a matrózoknak olyankor legverejtékesebb a homlokuk és leghólyagosabb a tenyerük.

Hát mondom: itéletnapi vihar zúdult ott reánk. Ég és föld elsötétedett, s a tenger mozgó hegyekké változott.

Eleinte csak dobálta a hajót a magasból a mélybe, a mélyből a magasba, a jobb oldalról a balra, és az orráról a tatjára. Később a hullámok föl-fölhömpölyödtek a födélzetre, s végig-özönlöttek rajtunk, úgy hogy minden hullámcsapás után csurgott rólunk a hideg víz, mint ahogy a kút csövéből csurog.

Egy Dániel nevű vén tengerész volt a hajón árbocmester, aki negyvenhat év óta élt a tengeren, az mingyárt az első napon azt mondta, hogy ilyen vihart még nem ért. Káromkodott és ordított, mígnem estére elrekedt és csak a szeme véres forgásából láttuk, hogy a kapitányt fiatalnak tartja a hajó igazgatására.

Az a hatvanéves ősz ember maga futkosott akkor föl az árbocokra, és oldott, kötözött, srófolt, szegezett, szóval dolgozott mint a hajósinas.

De dolgozott mindegyikünk, dolgoztunk innal-kínnal, dideregve, verejtékezve, elgémberedett kézzel és reszkető lábbal.

A hullámok pedig egyre nagyobb erővel rohantak át a hajón, s lesöpörtek minden mozdíthatót. Mi akik néhányan a födélzeten dolgoztunk, kétségbeesetten kapaszkodtunk ide-oda, hogy a súlyos vízcsapás le ne sodorjon bennünket.

Egy fiatal kadét is volt velünk, egy kispapképű kedves fiú; valami angol özvegyasszonynak egyetlen gyermeke. Az az asszony ismerte a hajónk járását; tudta, mikor érkezünk Európába, s odautazott vasuton mindig abba a kikötőbe, ahova a hajónk először érkezett.

Valahányszor Európába jutottunk, a parton mindig az ő alakja volt az első, amelyet megpillantottunk. Már messziről láttuk nézelővel a sovány és egyenes fekete asszonyt, s ő is megismerte a hajónkat már távolról. Amint kiemelkedtünk az éghatáron, az ő fehér kendője megmozdult és integetett nekünk, integetett.

Az meg aztán látványosságzámba ment, hogyan rohant ki elsőnek a fia a partra, és hogyan borultak egymás karjába. A másvilágon találkozhatnak csak olyan egymás szívére rohanással az egymást szeretők.

Mármost mi történt: a hajó fedélzetén hordók is voltak, s mi iparkodtunk menteni, ami menthető.

A növekedő vihar olyan erővel rontott reánk, hogy a hajóhidat letörte a kormánykerékkel együtt. Nekünk a fedélzeten kellett dolgoznunk: szögeznünk, kötöznünk. A kapitány maga is velünk dolgozott, mint az utolsó matróz.

Ekkor hömpölyög ismét egy tarajos sötét vízhegy felénk. Én a födélre vetem magamat, és a födélzet láncát megragadom erősen. Arcom a kadét felé van fordulva, aki kötéllel egy hordót szorít le.

- Kadét, - ordítom neki, - vigyázz!

Nem tudom hallotta-e szavamat. Irdatlan zuhanás omlott át recsegés-ropogás közt rajtunk, s a következő percben magas hullámhegyre futott föl a hajó.

Mikor kiráztam a kabátomból és a szememből a hideg és sós tengervizet, odanéztem ahol a kadét állott. Nem volt ott. A hajó korlátját letörte a hullám és a hordót is elsöpörte.

A kadét eltűnt.

De nem beszélgettünk róla. Viharok idején valameddig hallatszik a hajón emberi üvöltözés, aztán mindenki elnémul és hallgat; az emberek rekedtek és komorak. Mindenki elvadul.

Egyik-másik kidőlt már a fáradságtól. Aki birta, tovább dolgozott. Magam is kimerülten támolyogtam le a hajó belsejébe, s az ágyamra feküdtem; átkötöttem a derekamat kötéllel. De mielőtt elnyomhatott volna az álom, arra gondoltam, hogy ha elmúlik a vihar, s mink megérkezünk Európába, hogyan fog várni az az asszony a parton, hogyan fog integetni elénk a kendőjével, s kinek a nyelve lesz olyan erős, hogy beszélni fog azzal az asszonynyal?

A vihar másnap nemhogy megszűnt volna, sőt még bőszerűbben dühöngött. Már nem volt kormánylapát, már nem volt hajókerék. A kisebb árbocok letörtek. A nagy árboc is megszagatva állott és ingott.

Már akkor nem dolgoztunk. Lehúzódtunk mind a hajó belsejébe. Ott is kötelekbe kellett kötözködnünk, hogy ide-oda ne bukossunk.

Egyszer csak mintha ágyú dördült volna, s utána nagy roppanás következik. Azt hittük a hajó szakadt széjjel: leromlott, ledőlt a nagyárboc is.

- Dániel! - kiáltotta a kapitány. - A lyukat be kell tömnünk!

Dániel meg se mozdult, csak véreset pillantott.

- Dániel! - ordított dühösen a kapitány.

- Hát eredj magad! - rekedezte az öreg. - Ebnek parancsolsz!

Már ekkor éreztük, hogy a vihar összetör bennünket. Ki merte volna kiejteni a száján, hogy megszabadulunk? Mindnyájan szótlantul, sápadtan hevertünk szanaszéjjel. Két napja nem ettünk, nem aludtunk. A hajónk összetört, vízzel félig telten, s a vihar nemhogy csendesülne, hanem már a lehetetlenség régióiban lapdáz velünk.

Mire gondol az ember, mikor a halál kezét érzi a mellén?

Semmire.

Meghal még mielőtt meghalt volna.

Én arra gondoltam, hogy vajjon leszáll-e a hajónk a vízfenékgig, vagy kóvályogni fog az alsó áramlatokban évszázadokig, míg az állatok szét nem rágják. Aztán haza gondoltam: husvétra várnak és várnak és várnak. A többi tengerész hallgatott. Csak a vihar hányta-recsegtette a hajót.

Egyszer aztán megszólal a hajóharang. A nyelve le volt addig kötve, de a viharban kioldódzott. És szólt mint a lélekarang. Mink hallottuk oda lent a hajó belsejében, s talán mindannyian éreztük, hogy a harang nekünk szól.

Ebben a borzalmas percben nagyot ordít egy zugban az öreg Dániel:

- Emberek! Tegyük fogadást Máriának!

A hajó belsejében mindenki térdre ereszkedett.

Én keresztény ember vagyok uram, de a vallásosság nem volt mindennapi kenyerem. Az ember nem foglalkozik fiatal korában lelki ügyekkel. A vallásról nem lehet tudni, mi igaz benne, mi nem igaz. Ha a papok pakfonórát hordanának és rézláncot, talán többet hinne az ember. Hát mondom, nem foglalkoztam a vallással, mióta az utolsó katekétám szeme elől eltűntem, de abban a pillanatban megmozdult valami a szívemben. Hát van valaki aki ebben az emberirtó veszedelemben segíthet? Van, van! Mária! Az elfelejtett, szívből kivetett Mária! akinek a nevét bölcsőnkben tanultuk az anyánktól. Mária! Mária! Csak az ő égi keze nyulhat le hozzánk e viharban a megmentésünkre.

Hát mondom: mindenki térdre ereszkedett.

- Nem megyek többé kocsmába! - kiáltotta az öreg égnek emelt arccal. - Tengerek csillaga, Boldogasszony Mária! A templomodba megyek, valahányszor kikötünk.

Mert amint mondtam, részeges és káromkodós volt az ember.

- Minden pénzemet a szegényeknek adom, ha partra juthatok, - kiáltotta a kapitány.

- Szabadíts meg Szűzanyánk, - kiáltotta a kormányos. - Árvagyermeket nevelek föl a vagyonomon!

És így kiáltottak tovább. Voltak valami tizennégyen. Legtöbben az italukról és a vagyonukról mondtak le. Egyik a szeretőjéről mondott le, akit el akart venni.

Én nem voltam ivós és nem volt vagyonom, se szeretőm, semmim. Gondolkoztam, hogy mi nekem a legkedvesebb, amit feláldozhatnék? Ön talán komikusnak látja e csendes tavaszi tengeren, de én áldozatnak a pipát választottam.

Nekem az volt a legnagyobb gyönyörűségem, az volt amire a legtöbbet költöttem, amiről le nem mondtam volna semmiért.

És higye el, hogy távol járt abban a szörnyű órában a nevetésnek csak a gondolata is az embe-
rektől.

A vihar lassankint megenyhült, elcsendesedett. Mink is megmaradtunk; a hajót is elvontatta egy másik.

Azóta nem dohányoztam.

Egy szál drót.

- Egy falusi tanító októberi feljegyzéseiből -

Tegnap még kék volt az ég. Meleg verőfény játszott a fák sárga lombján. A gyerekek mezít-láb, nyári ingben őrizték a ludat.

Ma reggel elszürkült az ég: hideg vízzel telt meg a levegő. Fázlaló nedvesség ülte be a földet, falat, fát, a rajtunk levő ruhát is... Kedvetlen idő. Mindenki kedvetlen. Még a kutya is mogorván ül a kapu mellett, mintha azon gondolkodna: érdemes volt-e azért megszületnie, hogy mindig csak ugasson?

Az ilyen napokon az embert is hideg gondolatok szállják meg: minek élek? mért dolgozok? Nem volna-e jobb elfujni a gyertyát, mintsem hogy megvárni, amíg tövig ég? »Fényes, nemes célok«? De hátha amit annak nézek, csupáncsak délibáb?

Sírásó gondolatok ezek.

Dehát talán nem is az idő volt e kedvetlenítő gondolatok oka, hanem egy levél, amelynek megírását nem halaszthattam tovább.

Papirozt vettem elő és írtam:

Tisztelt Magdolna kisasszony!

Maga vár engem ma este, és várni fog holnap is, de helyettem csak ez a levél megyen.

Gyónnom kell Mancika: három bűnt követtem el. Nem is hármát, négyet. Meggyónok magá-nak őszintén.

Az első bűnöm az volt, hogy mikor először találkoztunk, nem titkoltam el, mennyire bámu-lom. Igaz, hogy ez szándéktalanul történt. Maga úgy jelent meg a papék uzsonnáján, mint egy fénybe öltözött angyal. Szinte megrettenéssel bámultam, s maga oly bizalmasan nézett rám, mintha régen ismernék egymást. De el kellett volna nyomnom a szikrát...

A második bűnt akkor követtem el, mikor a maga kedves meghívására külön is megláto-gattam. Nem a látogatás volt a hiba, hanem az, hogy úgy öltözködtem, mintha legalább is ezer forint volna az évi jövedelmem. Később is mindig, mindig az új ruhámban jelentem meg, mintha másban nem is járnék. Selyem nyakkendőt kötöttem, mintha másféle nyakkendőm nem is volna. És ezüst zsebórára néztem az időt, pedig azt az órát kölesön kértem. Az enyém csak acélból való.

Akkor nem éreztem ezt hibámnak. De ma, hogy a lelkem mélyébe néztem, megdöbbenve látom, hogy letértem az őszinteség útjáról. Meg kellett volna mondanom, hogy csupán a maga tiszteletére öltözködök így, nem pedig azért, hogy másnak lásson, mint ami vagyok.

Maga édes Mancika nem öltözött selyembe, bársonyba, amikor engem magához várt. Tisztaság és jóízűség volt a pompája. Még csak a függőit se rakta fel, az ujján se volt gyűrű. És ez tetszett nekem.

A harmadik hibám az volt, hogy mikor a kertet megmutatta, ott a citizusz-bokor előtt meg-fogtam a kezét, és hosszan tartottam a kezemben, sőt az ajkamhoz is emeltem. Maga csak nézett könnybe lábadó szemmel. Két kék szeme olyan volt, mint a harmatos ibolya. Szavakat

várt, de én nem tudtam mit szóljak. Akkor jött a mamája, és ő tudományos kérdéseket intézett hozzám: Hogy mért kemény ebben a kertben a borsó? és hogy mért nem virágzik a torma?

Akkor boszankodtam az édesmamára, de amikor hazafelé mentem, meggondoltam, hogy a borsó is csak ott puha, ahol neki való vízben főhet, és a torma is csak ott virágozhatik, ahol alkalmas a talaj neki.

Én is csak torma vagyok ezen a földön édes Mancsi. Hiába jön a kikelet... És az én boldogság-reményem is csak olyan mint a maguk borsója.

Értsen meg Mancika:

A néptanító élete igavonó nyomorúság. Két-háromszáz forint a készpénzfizetés mindenütt, meg egypár zsák ocsu, aminek a hivatalos neve: párbér. Van ezenkívül egynehány öl fa, meg két kis korhadt-padlós szoba.

És ez mindhalálig így marad. A két szoba nem tágul, az egynehány öl fa nem szaporodik; az ocsu nem válik búzává, és a készpénz-fizetés József császár óta nem emelkedett egy fillérrel se. Ha valamit emelnek, az csupán az adó.

Az ilyen fizetés édes kis Mancsi, elég arra, hogy magányos ember ellőgjon vele a világban. De mire jut ennyivel, aki családos?

Tegnapelőtt egy néptanítónál voltam ebéden. Melyik faluban, fölösleges magának mondanom. Az asztalnál tíz gyermek ült. Ismeri őket: szép, okoszemű gyermekek, és oly egyformák, mint a cserebogarak. Mikor az asszony leteszi a levest, odaszól halkán az urának:

- A kenyeret... Elfelelted?

- A tanító fölkel. Kulcsot vesz elő a zsebéből, és odamegy a szoba sarkában álló nagy festetlen ládához. Megnyitja a lakatot: előveszi a kenyeret. És minden gyermeknek szel belőle egyformán.

És amint egyenkint szétosztja, minden gyermek azt mondja halkán, illedelmesen:

- Köszönöm.

A tanító aztán mentegetődzve fordult hozzám:

- Rendre kell őket szoktatni, barátom, különben az ördög se győzi.

Bennem a lélekzet is elállt. Mondanom se kell, hogy csak éppen tessék-lássék ettem valamicskét.

Hogyan ruházza az a tanító a gyermekeit? Hogyan járhatja őket iskolába? - nem tudom megfejtani. De kétségtelen, hogy az az ember otthon hagyta a meggondolását, mikor házasodni indult.

És hűledezve gondoltam arra, hogy ime magam is az ő útjára léptem. Az út eleje virágos napfényes, meleg. De a továbbja...

Igaz, hogy gazdag parasztok is akadnak, akik lábában tartják a kenyeret; az is igaz, hogy más tanítónál nem láttam effélet; az is igaz, hogy az Isten nem oszt mindenhová tíz gyermeket. De mégis meghőköltem...

Azért mentem át tegnapelőtt a falujokba édes kis Mancsi, hogy mindezt elmondjam, és hogy elbúcsúzzak életem egyetlen tündéri álmától.

De maga édes Mancsi, hogy egyedül volt a szobában, nemcsak kezet nyújtott, meg is ölelt, s liliomfejét a mellemre hajtotta.

És ekkor követtem el a negyedik hibát, hogy ugyanis magamfeledten megcsókoltam.

Ezt nem lett volna szabad tennem, pláne akkor, mikor egyenesen azért megyek oda, hogy elmondjam: Az útunk kétfelé ágazik: az én útam kietlen, süppedékes, rideg.

Még az eddigi látogatásaim nem ötlöttek szemébe senkinek, hiszen mindig okon-ügyön nyomtam meg a kilincset, s mindössze ötször jártam ottan. Senki nem is sejti, hogy mink egymásról gondolkodunk. Maga jómódú jegyzőnek a leánya, Mancika. Magának hasonló állású embert kell élettársának választania. Tekintetes asszony lesz maga Mancika; három-négy szobás lakásban lakik; és csak olykor délután, mikor selyemvánkost gyűr a feje alá a diványon, olykor fogja ezt gondolni: Oh bolond szív, bolondos fiatal szív! egyszer majdnem arra szédített, hogy tanítóné legyek...

És én is olykor elgondolkodom, mint a sivatagon utazó török, aki az eléje táruló messzeségbe bámul, s nem lát egyebet, csak pusztaságot.

Gondoltam arra is, Mancika, hogy nem aggodalmakkal számolok, hanem valóságos számokkal. Talán így lehet látnom egy kicsi csónakot, amelyen átevezhetünk a Boldogság szigetére. A jegyző úr említette egyszer vonatkozás nélkül, véletlenül, hogy magának Mancika ezer forintnyi jegypénze van. Rút valami férfinak ilyesmire gondolni, de megbocsátható az olyan embernek, aki az élet távolába józan fejjel nézdel. (Mert ha dicséretes derék ember az, aki a feleségéről a házasság első napjától gondoskodik, mért volna megszólásra való az olyan, aki ezt a gondoskodást egy nappal előbb kezdi? A férfinak kötelessége is arra nézni, hogy a feleségének ne csak ígéreteket pakoljanak a tulipános ládjába, hanem való értéket is; és inkább azzal mutassa meg önzetlenségét, hogy ami az asszonyé, hagyja meg az asszonynak; ha pedig hozzányúl, csak azért nyúljon hozzá, hogy a vagyontát növelje.)

Hát azt is számítottam, persze csak a kamatját, mert gazdálkodással nem foglalkozhatok. (Vagy gazda az ember, vagy tanító - két lovon ülni egyszerre nem lehet.) Összeszámítottam mindent, még az uraságom csecsemőjét is beleszámítottam, hogy hat év multával 50-60 forint mellékes évi jövedelmet jelent. De csak nem kerekedett ki több 580-600 forintnál.

Nem írok többet, Mancika. Ugy érzem, mintha valami fagyos lehelet érintené a szívemet. Sorsomnak lehelete az. Olyan, mint a tél lehelete, amelytől a kertem összes virágai egyszerre megfagynak.

Holtig gondolok magára, Mancika. Maga lesz mindig az én legbúsabb gondolatom. Én legszebb virágom! Én legszebb álmom! Isten veled!

Könnyezve pecsételtem borítékba ezt a zűrzavaros levelet, s átvittem a község házára.

Nekünk ugyanis a szomszéd faluban van a postánk, ugyanabban a faluban, amelyikben Mancika lakik. Egyenesen neki nem lehetett küldenem; azt se tehettem, hogy a mi sánta-paraszt levélhordókra bízom a levélbélyeg felragasztását. (Kent volna az a bagós János olyan bélyeget rá...) Hát a bíróhoz mentem, hogy bélyeget kérjek tőle, s ráragasszam a levélre magam.

Itélkeztek ottbenn. Várnom kellett. Leültem az ajtó előtt a kispadra.

A paddal szemben öreg rózsafa virít. Két méter magas, százesztendős rózsafa. Csak elnéztem, hogy tele van virággal, üde nagy fehér virág-gömbökkel. A virágok közepe piros, mint a szőke leány arca. Minta Mancika arca.

Ebből a rózsából szoktam neki vinni egy-egy szálát, mikor át-átmentem hozzá. És ő mosolygott a rózsára is, rám is. A rózsát a hajába tűzte.

De szomorú lesz ezután nekem ezt a bokrot látnom!

A falu csendes volt. Csak egy drótos tót kiabált benne:

- *Fááázikat drótoztááásson ááásszonyok!*

Ebugatás kísérte néhol a drótos szavát. A kutyák ugyanis mulaszthatatlan kötelességüknek ismerik, hogy a drótost megugassák.

A bíróné egy elhasadt tálat támasztott a fal mellé és kiküldötte a kisbíró a drótosért.

Szálás tót-legény fordult be a kapun, kopár-képü és nagy-kalapu, de jó tagos legény. A ruha úgy feszült rajta, mint a fán a kéreg.

- Ihol ez a tál. Mennyiért drótozza meg?

A drótos megnézte a tálat alól-felül, át is nézett rajta elülről-hátulról. Végre kijelentette, hogy a drótozás ára nyolc krajcár.

A bíróné elszörnyűködött:

- Részeg vagy te, Jano! Nyolc krajcáron új tálat veszek!

Jano nyugodtan felelte:

- Az sem bizonyos megvan. Ekkora tál legalább is huszonnégy krajcár.

Hosszú alkudozás következett. A bíróné nem akart többet áldozni három krajcárnál. A tót a levegőbe legyintett, és határozott lépésekkel indult a kapu felé. Ott azonban megfordult és öt krajcárt kiáltott. A bíróné négy krajcárt kiáltott vissza, s bement a konyhába. A tót legény gondolkozva nézte a kapu-félfát. Végre is csendesen beballagott, és leült az eresz szárazára, a padom mellé. Az ölébe fogta a tálat, és neki fogott a drótozásnak.

Csak elnéztem, micsoda munkát vállalt el négy krajcárért. A tál hasadása közepéig ereszkedett, egy helyen meg tenyérnyi csorbulás is volt a tálon. Annak a cserepét is be kellett foglalnia, még pedig jóerősen, mert a tál előreláthatóan malacnak való korpa keverésére fog szolgálni. Körül kell azt kötni kívül-belül. Sok drót fogy rá.

- Ma nem gazdagszunk meg, Franyó! - szólottam le hozzá.

A tót rámbámult.

- Honnan tetszik tudni, hogy engem Franyónak hívnak?

- A képedről látom. A másik neved meg Sztraka. Igaz-e?

A tót csaknem elejtette a tálat.

- Honnan tetszik tudni?

Hát biz én a tarisznyája rézkapcsáról olvastam le. A lapos kapcsón FR. STR. betűk feketéltek. FR. nem jelenthet mást, csak Ferencet, ami tótul Franyó; STR. meg nem jelenthet egyebet, csakis Strakát, ami meg magyarul Szarka.

De a tót nem gondolt erre. Csodálkozva pislogott:

- Valósággal az a nevem. Dehát honnan tetszik engem ismerni? A katonaságtól? vagy a törvénytől...

Nem értette sehogyse. Minthogy azonban előbbrevaló a munka a csodálkozásnál, megvonta a drótot, és ügyes kézzel kerekítette rá a tál karimájára.

Mi haszna marad ebből a munkából? - gondoltam. A drót pénzbe kerül. Talán három krajcár áru is rámegegy a táltra. Egy krajcárért dolgozik-e ez az ember negyedórát, fél-órát? Ha ennyiért dolgozik, mit kereshet egy nap? Hát mikor nem is keres? Egyik falutól a másikig vivő úton bizony nem drótoz, sőt falu is találkozhatik olyan, amelyekben egy másik tót eldrótozott az orra elől mindent.

S még ha meg is adja neki az Isten a napi hasadt tálat, micsoda éktelen nyomorúság ilyen csavargó eb módjára élni; bokor alatt vagy kocsmá-színben hálgni; nem fogni meleg kanalat esztendőn át; nem látni fehér inget csak máson; nem ülni a családi asztalnál talán esztendőig.

Hogy lehet valaki ilyen sorsban ilyen duzzadó erejű, rózsás egészségű, gyermekien gondatlan arcu?

A bíró meglátott az ablakon át, és egy pohárka pálinkát küldött ki. Szépen a tenyere közepén hozta a kisbíró.

- Idd meg Franyó. Neked adom.

Franyó levette a kalapját. Nem tudom nekem-e vagy a pálinkának. Ábrázata tündöklött, mint a súrolt ezüst. Mosolyogva, szinte bámulva nézett a topáz-színű folyadékra, aztán gyors mozdulattal lódította be. Egy percre lehunyta a szemét...

- Öt esztendeje nem ittam, - mondotta megvidámult hangon.

- Lehetetlen.

- Ugy van pedig. Megfogadtam, hogy lakadalomig nem iszok. Akkor iszok. Vagy lehet, hogy akkor se iszok, vagy csak keveset iszok.

Már előbb is láttam, hogy rézgyűrű csillog az ujján.

- Hát jegygyűrű az az ujjadon?

Franyó jelentősen emelintett a szemöldökén:

- Valóságosan.

- És mi a neve annak a tót angyalnak, akinek a gyűrűjét viseled?

- Magdusa.

Olyan édesen mondta ezt a nevet, mintha mézes bobájkát forgatna a szájában.

Különös, gondoltam, ennek is Magdolnája van. És ez a tót bizonyára megkapta a sorstól a maga Magdolnáját.

- Hát aztán szép leány-e az a Magdusa?

Franyó erre olymódon legyintett, mintha azt mondaná, hogy Magdusa szépsége szavakba nem önthető. Mindazonáltal szóval is kifejezte:

- A hajnali csillag bikszos iskátulya ahoz képest.

- Csak nem tán!

- Olyan leány nincs több a faluban. A megyében sincs. A világon sincs. Azt tetszene látni! Haj! haj! Olyan nagy kék szem... mint a kék hajnalka.

A pálinka megoldotta a nyelvét. Drótozott és lelkesedett.

- Mikor Magdusa ránéz valakire, mingyár más ember. A rossz ember átváltozik jónak, a jó ember rossznak. Én is voltam rossz ember. Tetszene látni...

- Csak nem gondolod tán, hogy nekem se ártana, ha rám nézne?

Franyó ezt nem értette. Ügyes kézzel bujtatta át a drót hegyét a kör-kötésen, s folytatta:

- Tetszene látni, mikor mos a patakban... Haj-haj... Olyan fehér lába nincs senkinek. Még a legfinomabb kisasszonynak se nincsen.

Ezt oly ábrándos szemmel mondotta a legény, hogy szinte láttam a fenyőfák alatt kanyargó patakot, s benne a mezitláb álló tót leányt.

Vajjon csakugyan szép-e? Bizonyosan csakolyan egyszerű lélek, mint Franyó, legfeljebb a bocskora kisebb. Piros bocskor, kenderhaj, széles tót ajak.

- Dehát hogy veszed el Franyó? Csak nem járatod tán magad mellett a dróttal?

Franyó a fejét rázta:

- Akkor már nem drótozok. Otthon maradok. Én addig drótozok, ameddig száz forintom nem lesz.

- Száz forint?

- Annyi kell. Magdus gazdag leány.

- Gazdag-e? Hát aztán mennyi annak a vagyona?

- Kerek száz forint. Egy krajcárral se kevesebb.

Legalább is két ezret képzeltem. Irgalom istene, micsoda világ lehet az, ahol már száz forinttal nábob valaki!

S eszembe jutottak a felvidéki tót falvak, amelyeket láttam. Fából ácsolt alacsony házak, kéménytelen kormos tetők. Az udvar köves, a kert köves, a szántóföld köves. Szomorú krumpli és bánatos zab. Sok asszony, sok gyerek, kevés férfi. Az örökzöld büszke fenyőfák között alázatos csendes nép. De minden házon két-három fecskefészek. S ha a fecskének oly kedves az a falu, hogy odajár nyaralni messze Afrikából, hogyne volna kedves az ottszületett embernek, hogy az meg telelni járjon haza!

Franyó folytatta:

- Hát aki elveszi, annak is illik, hogy száz forintja legyen. Másképp nem adják...

- De hát azon kívül is csak van valamitek? Ház, föld...

Franyó vállat vont:

- Ha egyszer pénz van, van akkor ház is, föld is. Házat farag a rokonság. Földet veszünk kétszáz forinton. Leszek én olyan úr, de olyan úr...

És a fejét rázogatta mosolyogva.

Mily boldog ember! - gondoltam. Nem szédül ennek a feje se filozófiától, se tudományoktól, se művészeti kérdésektől. Nem érdekli őt se nemzetiségi politika, se világesemények. Őt csak Magdusa érdekli. Elméjének minden zege-zuga vele van tele. Talán ha az ujját megszúrja, az az egy csepp vér is, amely onnan kicseppen, Magdusát tartalmazza.

A tót fölemelte az arcát és bizalmas hangon folytatta:

- Tetszik tudni, Magdusát már férjhez adták volna, de Magdusa azt mondta; hogy: Franyó Sztraka vagy a halál!... Kemény leány! Én is vagyok kemény legény. Ültem is én már...

- Börtönben?

Franyó komolyan bólintott.

- Azért a legényért, akinek oda akarták nyomni Magdusát. Annak a torkát megfogdostam...

Nagyot húzott a dróton, aztán vígabban folytatta:

- Azt mondtam Magdusának: Ne tágíts, ne engedj, csak azért is Sztrakáné leszel! Egy-két év nem a világ. Elmegyek drótozni. Addig drótozok, mígcsak össze nem drótozok száz forintot. Akkor aztán a szülőid nem viczorognak ellenem, se a rokonságod nem csahol. Mentünk pane notárhoz, csináltunk írást, hogy minden ősz végén odadom Magdusának, amit keresek. Ha el nem veszem, övé a pénz. Akkor aztán indultam világba. Magdusa elkísért a hegytetőig. Ott egyet sírtunk. Aztán elváltunk. Magdusa utánam nézett, ameddig láthatott. Intettem neki a kalapommal: Isten áldjon meg, kedves! Aztán már a legelső faluban elkezdtem, hogy *Faaaazikat dró...* Hej, sokszor elfujtam, mióta járom a világot! Még éjjel is álmomban...

- Éshát Magdusa is olyan állhatatos?

Franyó mosolygott:

- Senki annak a szoknyájához közel nem mehet. Hiszen tudja mindenki, hogy az én párom. Télen meg otthon is vagyok. Már Dömötör-naptól kezdve vár rám Magdusa. Dugdossa ki fejét a padláson, mint madárka kalickából. Néz a hegyre Magyarország felé. Hegyen van kanyargó út, Magyarországból lefelé a faluba. Kanyargó utat lehet látni a faluból. Dömötör-naptól kezdve azon érkeznek haza a drótosok. Mikor aztán én is ott ballagok lefele, Magdusa kirepül a házból. Fel a hegynek! elibém! borul a nyakamba!

- No és mennyi idő óta gyűjtöd a száz forintot?

- Most az ötödik esztendeje.

Elhülten néztem reá, és a négykrajcáros munkára. Szinte félve kérdeztem:

- Hát aztán mennyi a híja még...?

- Semmi! - felelte vígan. Már nyolcvankét forint ott volt a Magdusa sublótjában. A többit viszem. Most már hazafelé faluzgatok.

És Franyó mosolygott, mint a holdvilág.

- Csodálom, hogy nem rohanvást igyekszel haza!

Franyó sóhajtott:

- Azonfölül is kell: a lakadalmi költség. Most már hazáig azt a költséget drótozom.

- Dehát nézd Franyó: hogyan éltek meg mégis... Drótozni nem jársz többé, az a föld meg, amit azon a pénzen veszel, mégsem olyan nagy...

Franyó vállat vont:

- Pane! Ha a szeretet megvan, minden megvan; ha a szeretet megnincs, semmisse megnincs.

- Jó, jó, de beszéljünk magyarul: Nem lesztek ám mindig csak kettecskén. Miből tartod a klapecokat?

Franyó nevetett:

- Ahová a jó Isten fát ültet, ad oda essőt is.

- De a fa nem eszik: a klapecnek kenyér is kell.

Mosolyogva legyintett.

- Ahova Isten bárányt ád, ád oda füvet is.

Bogot csavart a tálra; leszakította a fogójával, s bekiáltott:

- Kész a tál, gazdasszonyom!

Az asszony megnézte a tálát és bevitte. Franyó is megnézte a négy krajcárt, gondosan bedugta egy vászon-zacskóba, a kebelébe. A kis zacskó súlyos volt. Csupa rézpénz lehetett benne. Mennyi lehet a rézpénz már a Magdusa sublótyjában? Bizonyosan szakajtó kosárban őrzi.

Franyó a vállára öltötte a drótot, és fölvette a botját.

- Mikorra az első hó leesik, - mondotta, - otthon leszek. Szent karácsonyon már Magdusával ülök a kemence mellett.

- Isten aranyozza meg a drótodat, jóember!

Franyó ellépett, én meg gondolatokba mélyedtem. Azon tűnődtem, vajjon megtenném-e én az én Magdusámért, hogy öt esztendeig drótoznék?

Az ítélkezés véget ért. Két pörös atyafi távozott összebékülten a község szobájából.

Csak ekkor eszmélkedtem, hogy mért is vagyok én itt?

A bíró megjelent a küszöbön:

- Bélyeg kell ügye, tanító uram?

- Nem, nem az kell bíró uram, csak egypár szál rózsát kérek erről a rózsafáról.

A szürke.

Rége voltak barlanglakók; a jövő történetírója beszélhet kávéházlakókról is. Kivált így télen látni a nagyablaku kávéházakban embereket, akik ott tétlenkednek napestig; legfeljebb azt a sok szénát-szalmát fogyasztják, amit a hír-sajtó vet napjában kétszer az asztalokra.

Egy januáriusi estén magam is ott ültem az egyik ablaki asztalnál. Magamat a hely melegébe felejtve, bámultam ki az ablakon a havas utcára.

A kávéház előtt bérkocsi-állomás van. A villamos lámpások fehér fényében valami három egyfogatú vesztegelt ottan, várva a jószerencsét.

Az ablak előtt egy szürke ló álldogált, nagyfejű és vén. A hátát vörös pokróc fődte, de azért fázott: rossz buckós térde remegett, és a zablája láncán zuzmara ült. A kocsis a bundájába burkoltan aludt a bakon.

A lámpás erős fénye éppen a lóra világított. Olyan különös volt a szomorú, elcsigázott állat, amint ott álldogált lógó fejjel, a rátűző erős villamfénytől hunyorgatva, fáradt álmosan és késő estén, a zordon hidegben, várakozva az utasra, aki neki senkije, de aki ha megjelenik, öneki ostorral metszenek a nyaka közé s rohannia kell a kocsival és a teherrel a havas éjszakában, a merre úzik.

Ó, te szegény rabszolga! te négylábu ingyen napszámossa az emberiségnek! te gyámoltalan buta óriás! hogyan nem tudod te meggondolni, hogy azok a szijjak, amelyek téged a rúdhoz kötnek, egy rántásodra elroppannának s rabszolgatartód lábának egyetlen ütésétől elejtené az ostort, amellyel életed hosszán át mögötted hóhérkodott!

Mi jögon nevelt ő rabbá? Mi jögon üt-ver? Nincs-e neked annyi jussod a magad életére, a Földre, a szabadságra, mint az embernek?

A ló, mintha értette volna a gondolataimat, nagyot bólintott. Aztán ismét állt mozdulatlanul.

Már tizenegy felé járt az éjjeli idő, mikor az ablak előtt egy fiatal házaspár jelent meg. Mind a ketten prémes bundába öltözöttek: a férfi feketébe, a nő fehérbe. A bunda gallérja fel volt hajtva a fülökig.

Megálltak a bérkocsi előtt. A férfi néhány szót mondott a kocsisnak. A nő a kávéház ablakára pillantott, s megérintette a férfi karját.

A következő percben berontottak mind a ketten a kávéházba.

Hát egy barátom volt, egy amerikai református pap, meg a felesége.

- Jössz velünk! - mondotta a pap. - Legalább egy teát iszunk együtt!

A pap (ugyan most nem pap) csak éppen házasodni jött haza, s itt Budapesten csak éppen megpihen. A leányt az én ajánlatomra vette el. Őszintén örültem, hogy látom őket.

- Csak egy teára, - könyörgött a rózsásképu asszony - Hiszen negyedóra alatt ott vagyunk!

- És maradsz, ameddig akarsz.

Kifordultunk az utcára. A pap kinyitotta a bérkocsi ajtaját.

- Dehát ebbe be se férünk, - mondtam. - Én másik kocsiba ülök.

- Meg akarsz szökni! - kiáltotta vígan a pap, a karomat megragadva.

- De hiszen elférünk itt hárman, - szólt az asszony a kocsi szegletébe húzódva. - A kocsi kétülékes. Maga ide ül mellém, Pali velünk szembe.

Arra gondoltam, hogy ennek a vén szürke lónak sok lesz ennyi ember, hogy van itt erősebb ló is, vagy hiszen a kétfogatu kocsik állomása sincs messze, de nem juthattam szóhoz: Pali betuszkolt a kocsiba.

- Aztán jól hajtson! - kiáltotta ki az asszonyka a kocsisnak.

- Egy korona lesz a borraivaló! - kiáltotta Pali is.

Azzal becsapta a kocsi ajtaját.

Az asszony örömtől ragyogva nézett reám. A kocsiba behallatszott, amint az ostor rácsattog az öreg szürkére.

A kocsi megindult robogva.

- Hol laktok? - kérdeztem kedvetlenül.

- Egy öreg rokonomnál, - felelte Pali. - Emlékszel tán az öreg huszár-ezredesre?

- De most nincs itthon, - folytatta az asszony. - A lakása egészen a mienk.

- Oda van a japánoknak lovat venni, - magyarázta Pali. - Ha akarod, meg is hálhatsz nálunk.

- Köszönöm, - feleltem. - Félórát veletek töltök, aztán visszatérek.

A kocsi meglassúdott. Hallottam, hogyan vagdal a kocsis a szürkére. Az ostor hatását érezni lehetett különben a kocsi megrándulásából is.

- Fázik? - kérdezte az asszonyka.

- Köszönöm, - feleltem, - nem fázom.

A Lánchídon lépésben haladt át a szürke. De mikor a hidról legördült a kocsi, a kocsis ismét erősen megcsapkodta.

- Csak nem a várban laktok? - kérdeztem aggódva. (Palihoz kellett a kérdéseket intézennem, mert az asszonyka folyton csevegett.)

- Hát majdcsaknem, - felelte Pali, - nem messze a kaputól.

Csakugyan az Albrecht-úton kanyarodtunk föl. Az út sikamlós volt: a szürke meg-megcsúszott. Olyankor a kocsis ugyancsak ráhúzkodott az ostorral.

Végre megálltunk. A ló gőzfelhőket bocsátott orrából-szájából. A kocsis betűzte az ostort a tartóba.

- Itt a díja, meg a korona - mondotta Pali.

- Még egy hatost adj ennek a derék embernek, - szólt az asszony, a ház csengetyűjét megnyomva.

Pali átadta a pénzt és hozzám fordult:

- Várjon itt rád, ugye?

- Nem, ne várjon - feleltem. - Azt hiszem, itt a közelben találok majd kocsit. Ennek a lova már fáradt.

- Fáradt? - hörkent meg a kocsis. - Akár Gödöllőre is elviszem ma még az urat.

Bementünk anélkül, hogy a kérdést elintéztük volna. Az asszony teát rögtönzött. Jó tea volt. Félóra helyett egy órát töltöttem náluk.

Mikor elbúcsúztam tőlük, a szürkét ott találtam a ház előtt.

- Minek várt? - szóltam boszúsan a kocsisnak; - mondtam, hogy nem megyek magával.

De hideg szél csapott az arcomba, az az éles, csikaró téli szél, amely ellen nem védelem a téli bunda se. Ebben a szélben átmenni a Lánchídon, nem nekem való sport. Arra gondoltam, hogy a kocsinak így is, úgy is haza kell térnie s egy emberrel több vagy kevesebb, nem sokat változtat az agg szürke terhén.

A kocsis megcsavarta a fékezőt: lépést ereszkedtünk le a hegyről. A Lánchídon is csöndesen mentünk át. A Ferenc-József-téren aztán a kocsis erősen rávert a szürkére.

Éppen kinyitottam az ajtót, hogy rászólok, mikor a szürke a Dorottya-utca elején az aszfalton elsikamlott: térdre bukott. A szerencsétlen állat jó néhány métert csúszhatott a térdén: úgy maradt.

A kocsis először csak ültében vagdalta az ostorral, aztán felállt, és teljes erejével ütötte-vágta, miközben persze káromkodott is.

Kiszállottam a kocsiból, és átadtam neki az egész út díját.

- Ugyan legyen irgalommal, - mondtam búcsúzásul.

- De Máriája ne legyen! - felelte a kocsis.

Azzal leugrott a bakról, és neki az ostornyéllel a szürkének: agyba-föbe dühölte-duhogolta a szegény párát. Az öreg ló meg-megrándult az ütésekre, a fejét el-elkapta. De hogyan néma az állat! hogyan nem kiálthat semmi hóhérlásra!

Végre a kocsis felcihelte-rihelte-rángatta. Aztán visszaugrott a bakra és irtóztatóan megvagdalta az öreg szürkét.

A kocsi gyorsan eldörgött-eltűnt előlem az éjszakában.

Nekem aztán rossz álmaim voltak:

Az öreg ezredest láttam, amint egy huszárcsapat előtt állt és attakot vezényel. A lovak fújva és horkolva robognak. A domb a cél, amelyen én állok. Ahogy oda fölérnek, minden ló a szemét elforgatva liheg: alig bírnak nyugodtan megállani.

Az egyik tiszt lovában megismertem a szürkét. Milyen szép, fiatal paripa most! De miért rohan ilyen buzgón? Mi neki az attak? Mi köze neki, a békés mezők állatának, a katonasággal, attakkal, hadi gyakorlatokkal?

Ahogy a szemem a huszárok csizmájára fordul, látom, hogy a sarkantyúk véresek.

Kedvetlenül szállok le a dombról. Szinte jól esik a szememnek, hogy szántóföldek közé jutok. Az ébredő fűvet napsugár csókolja. A földeken mindenfelé ökrök és lovak szántanak. Egy ember vet.

Az út mellett, amelyen haladok, egy szürke ló vonja az ekét. Bámulva látom, hogy ez az én nagyfejű, buckós térdű budapesti szürkém!

Hogy a manóba kerül ide? Mért húzza az ekét, ezt a nehéz durva vasekét? Hiszen ő nem eszik abból a búzából, vagy abból a rozsból, amit ide vetnek! S vonszolja az ekét feszült inakkal, dagadozó erekkkel, megállás nélkül, pihenés nélkül.

Látom pedig az erőlködésén, hogy meg van fáradva. Néha meg is lassúdik, mintha lélekzeni akarna, de a paraszt ilyenkor rácsíp az ostorral.

- Nye te, nye!

A szürke oldalán és hátán hosszú vörös vonalak látszanak. S halad az eke: cipeli, vonszolja a szürke, némán, türelmesen, panaszhang nélkül.

Reggel korán keltem. Szeles, rút, hideg reggel volt ez. Hogy az említett kávéház van legközelebb, ismét odamentem reggelizni.

Amint kinézek az ablakomon, látom, hogy a szürke ott áll. Ugyanaz a nagyfejű, buckós térdű szürke. Áll szomorún, mint tegnap.

Vajjon miket gondol?

A falábu ember.

A kocsmáros udvarán két napszámos ebédel. A földön ülve esznek, az istálló fala mellett s első pillantásra azt lehetne vélni, hogy földet esznek. De nem földet esznek: kenyeret.

Az udvaron üres hordók hevernek szanaszét, s a levegőt dohos borszag hatja át. Ezek a napszámosok hordót mosnak itten.

De ne gondolja senki, hogy én a hordómosással, meg az ehető földdel a piaci szocializmusnak szállítok ezúttal hangokat. Ezek a napszámoskodó paraszt emberek nem értenek más munkát, csak amit kézzel, testi erővel lehet dolgozni, s nemhogy morognának az aljas munkára, sőt áldják a szerencsét, hogy éppen őket bízta meg ezzel a korcsmáros.

S ha valaki azt mondaná nekik: Emberek, ne egyétek azt a sületlen kenyeret, hanem íme, az urak asztaláról egy tál osztriga! - bizony az orrukat fintorítanak reá. Az a rút parasztkenyér ízlik nekik; annyira ízlik, hogy két pofára eszik, s bár minden orvos fejet csóválva nézné ezt az evést, ők bizony jól berakodnak, és nem kell nekik utána se Seidlitz-por, se karlsbadi kúra.

Az egyik negyven esztendőös lehet. Nehézkes, négyszög ember, noha nem nagytermetű. Arca, mint a rőt tinóé: bárgyú, kifejezéstelen. Ámbátor az is lehet, hogy nem bárgyú, csak éppen hogy széles az arca, és hogy szőke, azért látszik kifejezéstelennek.

A másik valamivel fiatalabb, hosszú-nyaku és lógó-bajúszu emberke. A ballába térden alul bot: falábu. Ruhája foltos, mint a társáé. Csakhogy a társa bekecse elől foltos az ujj belső felén, emezé meg könyéken is. Ebből látszik, hogy amaz nem ér rá könyökölni.

A falábu ember fején elviselt katona-sapka kéklik. Ez már értelmesebb arcu, elevenebb mozgású ember. De lehet, hogy itt is csalódunk: a fekete szemű, sovány arcu emberek mindig eszeseknek látszanak. Ámbátor mi szükség észre faluhelyen?

A kocsmáros kutyája (megláncolt fekete-fehér-tarka komondor) ott ült előttük amennyire csak a lánc nyúlott, és a nyálát csurgatva nézte, hogyan rakja a két ember a falatot a szájába.

A falábu vetett neki a kenyérből.

A másik nem állhatta meg szó nélkül:

- De bőven vagy!

A falábú szemehéja megrándult:

- Nem sokra keresek: jut belőle ebnek is.

Amaz hat gyermekért dolgozik; emez afféle rideg-legény. (Falábu emberen nem kapnak a lányok.)

Ismét vetett a kutyának.

- Látod, - mondotta, - ez a kutya olyan, mint a báró: mindenkit megmorog.

- Hát aztán? Bánja a fene.

- Morgó fellegből hull az áldott esső.

És a combját veregetve fordult ismét a kutyához:

- Gyer ide Bosnyák!

A kutya a farkát csóválta.

- Meg is simogatom.

- Nem tanácsolnám, - szólt a másik szinte meghökkenve.

Mert dühös, ember-faló dög volt az az eb. Éjjel, mikor szabadon járt-kelt az udvaron, maga a zsidó is kiszólt neki előbb, mielőtt kitette volna a lábát, nehogy a kutya félreismerje.

A falábu közelebb mozdult a kutyához: még egy falatot nyujtott neki, aztán megveregette a fejét.

A kutya engedte: nyájasan, szinte hódolattal nézett az emberre.

A falábu aztán visszaült a társához és elrakta a maradék-kenyeret a tarisznyájába.

- No, - mondja vígan, - erre most a pincéből lenne jó inni egyet.

A másik mélyet pillantott:

- Nem is hí minket többet a zsidó!

Ez azt jelentette, hogy aki a zsidónál dolgozik, illenék innia. De ő nem költ borra, mert gyermekei vannak, a másik meg azért nem költ, mert válogatós a dologban: sem aratni nem jár, se kapálni. Az ilyenek úgy kell szorongatnia a garast, hogy eltartson egyik könnyű munkától a másikig.

- Hát én nem iszok, - mondta a falábu, - mert ennek a Mózesnek nincs igazi bora. Ha igazi bora volna, nem ilyenkor mosatná a hordót, hanem ősszel.

A másik még evett, s evés közben megállt a tekintete a társán: mindég csodálta az okosságát.

Ama folytatta:

- Van pedig igazi bora is. Van. De abba nem mártod a nyelved.

S hogy a másik még falatozott, tovább beszélt:

- Van ebben a pincében egy kis penészes hónom-alja hordó. Húsz-huszonöt literes legfeljebb. Hanem abban ám olyan bor van, hallod Ábris, hogy térdepelve innád meg, ha ugyan ihatnád.

- Hm, - mondotta Ábris.

A falábu elővette a pipáját, és szivarvéget morzsolt belé, - útfélen fölszedett szivarvéget.

S folytatta:

- Mikor az öspörös beteg vót, tudod, mikor ott szolgáltam, abból ivott meg egy üveggel. Én is húztam belőle. Csak egy nyelet volt. Haj de milyen bor! micsoda bor!

Emelgette a szemöldökét és legyintett. Kis idő múltán folytatta:

- Ha az enyim volna az a kis bordó... (Füstöt pöffentett a levegőbe.) Énnekem arany, ezüst csordúlna abból!

Ábris ránézett.

- Arany, ezüst, - ismétli a másik. - Egyszerre benne ülnék a gazdagságban.

- Éjféltől reggelig, - felelte Ábris unalommal.

- Élethosszig! - szólt a falábu a meggyőződés hangján.

S lenyomogatta a felparázsló dohányt a pipáján.

Ábris most már érdeklődéssel fordította a szemét a társára. A meggazdagodás kérdése minden embernek gyakran dongja az agyát, hát még a szegénynek! Éshát ez a falábu nem a szamarak legelőjén született.

Várta, hogy mi gombolyodik ki ebből a beszédből? De amaz hallgatva nézett maga elé.

- Bolondot beszélsz, Lőrinc, - mondotta aztán szintén pipára gyújtva, - hogyan tudnál te egy hordó borból meggazdagodni?

- Tudnék, - felelte a falábu meggyőződéssel.

Aztán percekig nem szólott, csak a pipáját szívogatta.

- Hogyan tudnál? - faggatta ismét Ábris.

Lőrinc oldalt pillantott aztán hunyorogva felelt:

- Ha azt a kis hordó bort ki lehetne innen ásni... ki lehet pedig, mert a pince nincs kirakva...

- Ki lehet, - felelte Ábris vállat vonva. - De mi egy hordó bor? Attól ugyan meg nem gazdagodnál.

- Ha attól nem is de azzal tennék valamit, oszt akkor lehetne.

- Mit tennél?

Lőrinc hallgatott. A szemöldökét emelgette.

- Elásnám, - felelte aztán kitérően.

Érzett a hangján, hogy nem fog többet beszélni. A zsebéből valami könyvlapot vett elő. A könyvlap gyűrött volt és pecsétes; vagy piacon takartak bele vagy útfélen hevert. Ez a falábu ember el-elbikegett a városba, és a városi szemétdombon összeszedegette a nyomtatott papirost. Mindig olvasott.

A faluban ezért kedvelték. Téli estéken hol ide hívták, hol amoda. Ő buzgón olvasott és magyarázott. Egy szocialista nyomtatvány különösen nagyot emelt a tekintélyén.

Ábris tünődve nézett rá. Várta, hogy még szólni fog. Komolyan beszél-e, vagy csak pipafüst volt a szava is?

De a falábu csak olvasott.

Végre a toronyóra egyet ütött. A két ember újra neki ásítózott a hordó mosásnak.

Azután nem beszélgethettek: a hordó dong és locsog; az ilyen munka mellett nincs beszélgetés. Hanem este, mikor hazafelé ballagtak, Ábrist fúrta a kíváncsiság, hogy mi motoszkál a falábu fejében?

- Hogyan gondolod azt a hordót? - kérdezte bizalmasan.

- Hát, - felelt amaz, - csak tréfáltam. Tréfából arra gondoltam, hogy mikor a mezei munka megkezdődik, szombatonként mindig sok a pénz az uraságnál, a kancelláriában.

- Hát sok, - hagyta rá Ábris.

Nem értette az összefüggést, nem tudta, mi fog kikerekedni a beszédből. De a meggazdagodás kérdése izgatta.

- Kettőnknek élethossziglan elég lenne, ami ott van, - mondotta a falábu.

Egy menyecskével találkoztak, aki jóestét kívánt nekik, aztán a pappal, akinek ők köszöntek. A pap után ismét egy ember következett, egy széles mellű, rövid nyaku ember. Zsebredugott kézzel ment a bolt felé és csak Ábrisanak vetett oldalt jóestét. A falábu se nem köszönt neki, se a köszönését nem fogadta.

Halálos ellenségek ők ketten. Ez az ember vágta el az ő lábát tíz éves korában. Akkor még az is gyermek volt, s gyermeknek is erős. Egy nyáron, kilopta az apja kaszáját, hogy nádat vágjon vele. Lőrinc jó cimborája volt akkor. De játszás közben összevesztek.

Balázs, - így hívják az embert, - dühében neki huzakodott a kaszával Lőrincnek s elvágta a gyerek vékonyka madárlábát.

Az ordításra aztán ijedten elfutott, még a kaszát is ott hagyta.

Mikorra Lőrincet hazavitték, s mikorra az orvost meghozták a harmadik faluból, a lábát már nem lehetett visszaforrasztani.

Azóta mély gyűlölség választja el ezt a két embert. Lőrinc a lába veszteségét nem bocsáthatja meg, Király Balázs meg a négyszáz forintot, amit kárpótlásul kellett a családjának fizetnie.

...Jó ideig hallgattak, aztán a falábu szólalt meg újból.

- Az öreg Csobádi a bakter. Olyankor éjjel a kancelláriát őrzi. De csak egymaga őrzi. Oda szokott feküdni a kancellária ajtajába.

- Oda, - szólt Ábris.

De ugyanekkor fagyos borzongás remegtette meg a gerincét. Eszébe jutott, hogy mikor gyermek volt, az apját elvitték vasban, elvitték... Akkor az anyja bevezette őt a templomba és megeskette csendes-magukban a Szűz Mária képe előtt, hogy soha nem fog lopni.

Az apját mindössze egyszer látta aztán, mikor azt hallotta, hogy kiszabadul. Már akkor nagy volt, fölemberegett. Elment hozzá Illavára, elment gyalog. És arra kérte, ne térjen vissza a faluba. Ne térjen vissza, mert neki tisztességes családja van, és az anyja már különben is meghalt.

Az öreg (húsz évet töltött rabságban) szótlánul hallgatta; mindössze két könnycsepp esett ki a szeméből.

Aztán elváltak kézzorítás nélkül.

Ábris sem az esküjéről, sem erről a látogatásról nem beszélgetett soha senkinek. De azért tudta a falu. A látogatásról ugyan csak annyit tudtak, hogy Ábris ott volt, de az esküt szórul-szóra tudták s becsülték érte az anyját is, Ábrist is.

Egy-két percig szótlánul ment Lőrinc mellett, aztán megint fölébredt benne a kíváncsiság:

- Hát aztán? - mondotta halkán, anélkül, hogy Lőrincre nézne.

A falábu megállt és a bizalom susogásával mondotta:

- Ha valaki a küszöbre tenne egy pint bort abból a kis hordóból, az öreg azt vélné, hogy az uraság pincéjéből takarította el valamelyik inas. Nagyot nevetne és meginná.

- Megrészegetne, - szólt komolyan Ábris.

- Meg. Akkor aztán a lakatot könnyü lenne lepattantani.

Nevetett.

- Miket el nem gondol az ember.

Ábris elé egy kis hatéves mezitlábás leány futott. Kezet csókolt neki. Aztán több gyermek kifutott a házból. Azok is kezet csókoltak; s körülrepedtek az apjokat.

Ábris az ölébe vette a legkisebbiket s hogy a kapuhoz értek, kezet nyujtott Lőrincnek:

- Hallod-e, - mondotta - vesd ki az eszedből ezt a bolondságot. Nem jó az ilyen gond, nem jó.

A falábu nevetett:

- Iszen csak tréfáltam.

És elváltak.

Ábris ezen az estén kevesebbet beszélt otthon, mint amennyit szokott. Éjjel is nyugtalanul aludt. Pénzt lapátolt, pénzt szórt. Udvarán szemétként hevert itt-ott az ezüst forint. Haj micso-da keserves nagy pénz azelőtt! Hogy meg kellett egy-egy ilyen pénzért dolgoznia! Most ime...

Szinte sajnálta, hogy még hajnalban kiébredt ebből az álomból.

De mingyárt el is hessegette magától a gonosz ábrándokat. Ő nem társul. De ha ő nem társul, kivel cselekszi meg a falábu a nagy pénzszerzést?

Akárki lesz, jól jár, ha átmege is a bűnön. Mert Lőrinc okos ember. Ime: hogy kieszelte, hogy kifaragta!

De ki lesz az a másik?

Hol erre, hol arra gondolt. Mindegyiket látta képzeletében pénzzel megrakodni. A pénz, a pénz! Ezt irigyelte. Neki tovább kell dolgoznia minden garasért. Ha beteg lesz a háznál, megint kölcsönpénzzel megyen a patikába, - ha adnak. A végrehajtó ezután is meg-megjelenik a háznál, és elvezeti a borjút, talán a tehenet is. Amazok meg, akik megdézsmálták az uraság tárházát, holtig kényelmeskednek, iszogatnak, s nevetve fizetik az adót.

Azzal vigasztalta magát, hogy ki fog tudódni a tolvajlás, ha más nem, elárulja Király Balázs. Királyék a szomszédságban lagnak, s gyűlölik a falábut, vesztét kívánják. Lehet-e szomszéd előtt is valamit titkolni? A kémény füstje is elárulja, hogy többet főznek, mint azelőtt. S ekkor képzeletében látta a falábut egy másik paraszttal összeláncolva, amint hajtják őket a község háza felé.

Reggel aztán csodálkozott, hogy ennyire fölizgatta a falábu ötlete.

Beszéd volt, üres beszéd, - gondolta, - csak úgy hevertében támadt ez a gondolata Lőrincnek; azóta maga is elfeledte.

Másnap vasárnap volt. Az emberek kiültek a házak elé a tavaszi első verőfénybe. Itt-ott apró csoportokban beszélgettek. A gyermekek is nagy rajokban játszottak a falu tágasain.

A falábu bajusza ezen a napon hegyesre volt húzva. Új ruha volt rajta, kék posztóból való. A pityke-gombok ezüstként ragyogtak a mándliján. A botláb is ki volt subickolva oly színűre, mint a csizmája. És a nadrág a falábra ügyesen rá volt illesztve. Látszott, hogy női kéz adta rá a ruhát. Az anyja keze. Mert csak az anyja élt már a falábúnak.

A bíró háza előtt ült és beszélt az odacsoportosult embereknek a közeli forradalomról.

- Egyszerre fog az kitörni - mondotta - az egész világon, de nem előbb, csak ha a katonaság is megokosodik. Mert ha minden katona összetart, hiába parancsolnak a tiszték. Akkor aztán a katonaság elveszi az uraktól a földet és az egész világ földje felosztódik. Mindenki annyit kap, amennyi jut. Az urak is kapnak, de nem többet, csak mint a többi.

Ez tetszett a parasztnak. A bíró is köztük ült. Neki is tetszett a beszéd.

- Az ám - mondotta közbe a csizmadia - de hát akik a világ felosztása után születnek?

Lőrinc lenéző pillantást vetett reá:

- Azokból lesznek a csizmadiák, - felelte oldalt pökve.

A parasztok nevettek.

Lőrinc aztán komolyan is megfelelt:

- Hát nem annyi ember hal-e meg, mint amennyi születik? Ha éppen több ember születik; van elég irtatlan erdő: irtsa meg kiki magának a maga részét. Aztán hát olyan ember is kell, aki nem földműves. Az orvos, a pap, a bíró, a kántor, a jegyző - ezeket a község tartja el, mint eddig. Csakhogy nem pénzzel, nem ám, csak élelemmel, fával, ruhával. Pénz nem lesz. Mert a pénz az oka minden rossznak.

Ábris is ott állt a csoportban, s bámulta a falábút, hogy milyen okos!

Hat órákor aztán, hogy sötétedett, hazaszállingózott a világfelosztó társaság. A falábu betért Ábrishoz.

- Hallod-e, - mondotta - ülünk ki még kisidőre a kapud elé; beszélni valóm van veled.

Kiültek.

- Gondolkodtam az éjjel azon, amit tegnap beszélgettünk, - mondotta a falábu - hát hallod, nem is olyan bolondság az, mint amilyennek látszik. Csak egy szeles éjszaka kell, mikor a zsidó nem hallja a szél ordítózása miatt a pinceását.

Ábris megmozdult. Azt akarta mondani, hogy ő nem társul az ilyesmire, de lomha volt az ember, nehezen mozdult a nyelve is. Hát csak ülve maradt: arra gondolt, hogy mégis meghallgatja előbb, micsoda módot eszelt ki az a tekervényes eszü.

- Hallod-e, - szólt a falábu - a pénz a szegénynek nem esik az égből. Annak a zsidónak egy hordó borral több vagy kevesebb, annak az uraságnak egy csomó pénzzel több vagy kevesebb, mindegy. De nekünk nem mindegy.

- Jó, jó, - mondotta Ábris, - de ami tilos, tilos.

- Mi az a tilos? A más lucernájában tilos a legeltetés. De ha a jószágot nem kapják ott, nem is hajthatják be.

- De ha ott kapják?...

- Nem kapják. Kieszeltem én, hallod-e, töviről-hegyire mindent. A legelső az, hogy megvárjunk egy szeles éjszakát. Mikor a szél ordít, minden állat lapul. A bakter is.

- Jó, jó, - mondta Ábris, - de hátha nem lapul?

- De lapul. Éjjel sötét van. A kutya nem ugat. Az ásás nem tart tovább fertály óránál.

- A nyomokat megismerik.

- Rongyot kötünk a lábunkra.

- A te falábad lyukat bök a földbe.

- Nem lépek oda ahol puha. Te fogsz ásni. Én csak a kutyát csitítom, meg vigyázok. Te ásol és kihozod a hordót. Elvisszük az erdőbe, elássuk a haraszt alá. Én mindenre gondoltam. Még arra is gondoltam, hogy nem a magad ásójával ásol, hanem az uraság kertészének az ásójával. Az az ásó a kerti kamrában van. A kamara egyik deszkája lazán lóg. Csak be kell nyúlni az ásóért.

Ábris a fejét rázta.

Amaz folytatta:

- Semmi az, elhidd. A többi meg még könnyebb. Az öreg Csobádi a mult évi búcsún két pohár bortól már danolt. Leghamarabb elázott valamennyi között. Semmisse könnyebb, mint oda-lopni a bort este a kancellária ajtajába. Szinte látom az öreget, milyen bagolyszemet mereszt, mikor az üveget megpillantja. Nézi, tapintja, kivonja a dugót, szagolja. Aztán megkóstolja. »Bor!« - mondja elbámulva. S gondolkodik, hogy miképpen került az oda? Csakhamar átérti, hogy nem lehet máshonnan való, csak az uraság pincéjéből. Mert a bor nem paraszti. Ekkor elmosolyodik. Tudod, hogy az öreg szereti a tréfát. Arra gondol, hogy megissza a bort, s vizet tölt helyébe; a' vizes üveget aztán otthagya a tolvajnak.

- De hátha nem találja meg?

- Hogyne találná meg? Tavaly, hogy az uraságnál bojtárkodtam, akárhányszor láttam őt, amint ott aludt az ajtóban, a bádogeresz alatt. A küszöb a párnája. Csak nem bolond tán, hogy egész éjszaka virraszt.

- És ha véletlenül felébred és kajabál?

- Megnézzük előbb, hogy mennyi hiányzik az üvegből? Ha csak egy harmadát megissza is, akár diót törhetsz a fején, nem fog kajabálni. Csak óvatosság! Még arra is fogunk vigyázni, hogy a pénzt apránként költsük. Ha az első egy-két esztendőben borjút nevelünk meg disznót, annak utána bátrabban költhetünk.

- Nem tetszik ez nekem sehogyse, - mondotta Ábris felállva. - Ez a munka mégis csak az ördögé...

- Minden pénz egyforma, - felelte nyugodtan a falábu. - A pap forintja csakolyan, mint a zsványé, a zsvány forintja csakolyan, mint a római pápáé.

Kiverte a pipáját és kezet nyújtott Ábrishoz.

- Aludj rá egyet-kettőt. Gondold meg, hogy a medve is megmássza a fát, amelyikben méz van.

E naptól kezdve a falábu különféle okokból át-átlátogatott Ábrishoz. Ábris csak a fejét rázta.

- Nem, nem, - mondotta. - Az én lábamat nem eszi meg a rozsdá.

A falábu nevetett rá.

- Hallod-e, - mondotta - én se vagyok tán bolond ember.

S kirajzolta neki mi a kényelem, mi a vagyon. Maga hordotta elő a történhetőségeket, hogy például miként járnak el, ha a bort az őr nem issza meg. Mert arra is jó ám gondolni, mindenre gondol az okos!

- Hát lehet, - így beszélte: - lehet, hogy az őr megszimatolja a rókaszagot, s nem iszik. Jó: marad még bor. Várni fogunk a jövő esztendeig vagy addig, míg más őr kerül oda. Akkor egyikünk összebarátkozik az őrrel. Lehet névnap vagy kitalálunk valami fogadást, amit elveszítünk, szóval az a vége, hogy iszunk. A bort persze a kocsmából hozzuk, de útközben kicseréljük az erőssel. Az ivás valamelyik béresnél lesz. Akkor a munkát egymaga végzi a másik.

Ábris érdeklődéssel hallgatott, a végén mindig csak a fejét rázta:

- Csináld végig mással. Tudod, hogy én szent fogadást fogadtam.

Lőrinc megvetően legyintett.

- Kinek fogadtad? Képnek. Mi a kép? Vászon meg festék. A te szent fogadásod éppen arra volna jó, hogy tereád senkise gyanakodna.

Ábris nem szokott álmodni; ha letette a fejét este, aludt, mint a kő. Azonban mióta a pénz-szerzésről beszélgettek, minden éjjel volt valami álma. Megálmodta, hogyan roppantják be az ajtót, hogyan gyujtanak gyertyát, hogyan csillog-villog a nagy garmada pénz az asztalon.

Egyszer meg azt álmodta, hogy az öreg Csobádi kiébred a részegségből, és megrohanja őket, de Lőrinc torkon ragadja az öreget.

- Vigyázz, az Istenért! - kiáltja - vigyázz, mert emberhalál esik!

Mikor másnap elmondta Lőrincnek ezt az álmát, a falábu vállat vont:

- Vigyázni fogok, hogy ne nagyon szorítsam a torkát.

Ez nem tetszett Ábrisnak.

*

Végre március utolsó napján megérkezett a szél. Ábris a szél első megfuvallásakor összeborszadt: úgy érezte, mintha a csontjain fuvallana által.

De ugyanezen a napon délután levelet kapott. A levél hivatalos értesítés volt egy községbírájától. Ábrist arról értesítették, hogy az apja meghalt.

No, ez nagy feltűnést keltett faluban. Mert faluhelyen ritkán érkezik levél a nádfedeles hajlékokba, de ha érkezik, mind a falu megtudja: mi volt a levélben?

Hát a levélben nemcsak az volt, hogy az öreg meghalt, hanem az is, hogy Ábris menjen el és vegye át a hagyatékot.

Némelyek nevétek, mások a fejüket rázták. Mindenki tudta, hogy az öreg Kis-Szuha koldus volt. Mi egyéb lehet a hagyatéka, mint a botja?

Némelyek azonban emlékeztek reá, hogy az öreg nagy marha-tolvaj volt fiatal korában; azértis ülte át Illván a java korát. Ki tudja, nem tartogatott-e egy-két ökör árát a szalmazsákjában?

Ábrisnak is erősen belekondult a fülébe a *hagyaték* szó. Mi a csuda lehet az?

Készült, tarisznyázott. Először arra gondolt, hogy kocsin megyen, de hátha a kocsis megtudja, mi a hagyaték, és akkor adót kell fizetnie a hagyatékról is? Nem: inkább gyalog megyen. Ha korán reggel megindul, délutánra odaérkezik.

Aznap este megjelent Lőrinc. Sántított a jó lábára is, annyira sántított, alig bírt vánszorogni.

- Hát téged mi lelt?

- Csehül vagyok, - felelte Lőrinc inkább az asszonynak, mint Ábrisnak. - De nemcsak a lábam, a nyelvem is. Amíg végigmásztam a falun idáig, száz embernek, száz asszonynak kellett elmondanom, hogy valami fázás érte mind a két térdemet. No, mondjon maga is valami orvosságot.

Hát az asszony mondott is:

- Meleg kovászt reá, s feküdni kell három napig.

- A többi azt tanácsolta, hogy hívjam el a bábát és dörgöltessem meg mind a két térdemet kecskezsírral. Innen oda megyek, és még ma este megdörgöl a bába.

Hanem mikor az asszony kifordult a házból, Lőrinc nevetve lógázta meg a lábát.

- Kutwabajom sincsen, - mondotta vígan, - de bizonyság kell, hogy ma este beteg vagyok. A bába lesz a bizonyság, meg mindenki, aki látott.

Ábris értette és bámulta. Amaz fordított a beszéden:

- Mondják a faluban, hogy apád meghalt. Igaz?

- Igaz.

- No pajtás, soha jobbkor. Most rögtön elindulj, hogy lássanak kimenni a faluból. A besötétedést várd meg az erdőben. Éjféltajt aztán gyere be hozzám. Várlak.

- Dehogyan megyek, - felelte Ábris.

De azért nagy gondba merült. Ime, - mondotta, - engem csakugyan nem gyanúsíthatnak, ha megásom a pincét.

S reszketett a gyomra is belé.

A szél veszettül megerősödött éjszakára. Ábris délután végigment a falun. Mindenki láthatta. Mikor aztán kiért a faluból, betért az erdőbe és leheveredett a sűrűben. Leheveredett. Nem bírt tovább menni, mintha megnyügmentek volna a lábát.

S gondolkodott. Két vagy három is vár most rá. Az egyik az apjáé. Hátha csakugyan...?

Beszélték egyszer egy koldusról, hogy ami pénzt kapott, mind elrakta. Mert ruhára koldus nem költ, kenyeret meg annyit kap, hogy el is adja a zsidónak. Inni nem ivott az öreg.

Már annyira beleélte magát az erszényes állapotba, hogy szinte boszankodott a Lőrinc vállalatán.

Mi a csudának keverném én magamat holmi pinceásásba? - gondolta. Még utóbb kitudódik, aztán Lőrinc rám vall: még azt is elveszik tőlem, amit az apám hagyott.

Fölkelt és útnak eredt. A faluból az esti harangozás hangját odáig elkapogatta a szél. Ábris levette a kalapját.

De nem imádkozott. Gondolata visszafordult Lőrinchez. Ha nem tér vissza, Lőrinc maga fogja megásni a pincét, maga cipeli el a hordót, maga megyen be a pénzért a kancelláriába.

S képzeletében látta Lőrincet, amint markolja, gyömködi a sok bankót, ezüstöt, aranyat.

Ezt nem bírta nézni még képzeletében se. A tervezet úgy ki van kovácsolva, hogy soha ki nem tudódhatik. S ha örökök az apjától, annál jobb: azt fogják gondolni, hogy az örökségét költi.

Visszatért és újra lefeküdt az avarba.

Másnap a kocsmáros megásottan találta a pincét. A tolvajokat bizonyára a kutya ijesztette el, mert csak a legkisebbik hordót bírták elvinni, a huszonöt litereset, amelyben a kocsmáros valami értékes óbort tartogatott. A faluban minden házat átkutattak s napokig figyelték, hogy ki részegedik meg; a környékbeli kocsmárosoknak is megizenték az ügyet. Hasztalan: a kishordó bor eltűnt nyomtalanul.

*

Mikorra Ábris az apja falvába érkezett, az öreget eltemették. A község birája két tanu jelenlétében leszedte a pecsétet a koldúsviskó ajtajáról. Ábris beléphetett.

Rongyos kis penészes szagu helyiség volt az. Csak egy foszlott szalmafonatu ágy volt az összes bútorzata, meg egy fölállított ferslóg. A falon szögön lógott a koldús tarisznyája; a sarokban állt a botja. Egyéb semmi. Azahogy valami három könyv hevert a ferslógon; az egyik

bőrkötésű, de ócska, fakult; a másik kettő mállott fedelű, szintén vaskos könyv. A ferslóg sarkára odafagyasztott faggyúgyertya mutatta, hogy az öreg a téli estéken olvasni szokott.

A bíró elment: a tanúk még ott álltak. Szótlanul, néma kíváncsisággal nézték, hogy mit csinál az idegen ember a *hagyatékkal*?

Ábris leült az ágyra, és maga elé nézett. Gondolta: nem nyúl addig semmihez, míg az emberek el nem kotródnak. Hát azok végtére is elunakodtak, s kikullogtak az udvarból. Csak egy öreg-asszony maradt ottan.

- Az én zsellérem volt, az Isten nyugtassa, - szólalt meg az asszony.

Ábris ránézett. Kerekképű kis öregasszony volt az, afféle ájtatos, sopánkodó asszony, aminők minden templomban láthatók.

Az asszony folytatta:

- Az egész telet ágyban töltötte. Én ápoltam a Jézus nevében. Egyszer a doktor is járt itt. Azt mondta, főzzek neki csibe-levest, meg hozzak neki mindennap bort. De az öreg nem költött csibére, se borra.

- Hol a pénze? - kérdezte Ábris nyersen.

S rászögezte a szemét az asszony arcára.

Az asszony csodálkozva nézte vissza.

- A pénze? - felelte vállat vonva. - Volt egy kis összekuporgatott pénze. Minden nyáron összerakta a krajcárokat, de tavaszra mindig elfogyott. A tavalyi keresmény is mind elfogyott a télen. Koporsóra már nem is futotta: a plébános úr adott rá. Mert a bíró azt mondta, hogy nem idevalósi, hát a község nem költhet rá. Koldulni se engedték volna itten, ha a plébános úr nem oltalmazta volna. De a plébános úr azt mondta, hogy a szegénynek minden ház háza, minden falu falva.

- Hát nem maradt egy garasa se?

- Nem.

Ábris boszúsan kelt fel. Egy rántással kilódította az ágy szalmazsákját a kamara közepére, és rázta, rázta. De nem hullott abból csak szalma.

Ábris belerúgott a szalmába. Az arca vörös volt, a szeme is vérben forgott.

- A Zakkariássát! - mondotta keserűn.

Aztán a tarisznyára pillantott. Megtapogatta. Nem volt benne más, csak egy porcellán olvasó.

Ábris fújt mint a bika.

- Hát minek híttak engem ide?

Az asszony vállat vont.

- Jó ember volt az öreg, - mondotta aztán. - Mikor nem tudott aludni, mindig imádkozott, nappal meg a Szentírást olvasta.

- Nekem nem izent semmit?

- De izent. Azt mondta, hogy aszongya: mondják meg a fiamnak, hogy legyen becsületes és istenfélő, mint én.

Ábris már akkor lecsillapodott. Csak belől égett még benne a keserűség.

Furcsa izenet, gondolta. Legyek becsületes, *mint ő*.

Aztán eszébe jutott, hogy mikor gyermek volt, az apja mindig hozott neki valamit a mezőről, erdőről: hol fiókmadarat, hol gyümölcsöt, hol gombát. Egyszer a városból trombitát hozott, aranyos drága trombitát; egy gyereknek se volt olyan a faluban. Akkor fogták el ökörlopás miatt. És az ökröt is bizonyosan azért lopta, hogy a családjának legyen pénze, megváltó pénze a nyomorúságtól.

És ahogy ezeket elgondolta, kigördült a könny a szeméből.

Az asszony is sírt. Nehány percig hallgattak. Aztán ismét az asszony szólalt meg:

- Igazis: sokszor mondta, hogy azt a három könyvet adjam oda a halála után a fiának. Az egyik, az az alsó, énekes könyv, mindenféle szép ének van benne; a másik könyv a Szentírás, az a fekete bőrtáblás; az a sárga foszlott meg imádságos könyv. Abból imádkoztam neki az utolsó óráján.

Ábris már ekkor nem sírt. Ismét boszankodott.

Mi a fenének nekem a könyv, - gondolta. Kenyér kell nekem, kenyér. A gyermekek nem könyvet kérnek, hanem kenyeret.

Aztán mégis csak fölvette a három könyvet. (Ne gondolja az asszony, hogy az apja utolsó akaratát megveti.) Hóna alá vette és elbúcsuzott.

- Köszönöm, - mondotta, - hogy az apámat ápolta. Megfizetni nem tudom, mert magam is majdsaknem koldús vagyok, csak megköszönöm.

- Óh lelkem, - mondotta az asszony elérzékenyülten - szívesen tettem. Az öreg énértem is imádkozott. Az Isten kapujában ő fog várni engem.

Kezet fogtak, aztán Ábris elballagott. A falu közepén megállott a szeme egy házon, amelyre nagy fekete betűkkel rá volt írva:

Községháza.

- A Zakariássát! - mondotta, - hát mifénének írta ez a bíró, hogy jöjjenek el a hagyatékért?

Léptei meglassútlak. Aztán hirtelen megfordult, és ment egyenesen a háznak. Ott a kapuban ismét megállott: gondolkodott.

- Beszéljek-e veled, vagy ne beszéljek? Ej mit: szóból ért az ember!

Belépett. A tornácon egy öreg parasztember vágott dohányt bicskával.

- Itthon van-e a bíró úr?

- Odabe van, - szólt félvállról az öreg.

- Lehet veled beszélni?

- Ül le, várakozzál.

Pad volt az ajtó előtt. A fényességén látszott, hogy régi községpadja. Ábris leült. Végigbámult az udvaron. De nem igen volt látnivaló. Istálló volt hátul, mint minden parasztháznál, és az istálló előtt szemétdomb, amelyen kutya hevert, mellette meg egy csibés tyúk kaparászott.

Ábris magauntából átforgatta a könyveket. Afféle koldusnak való szentes könyvek voltak biz azok. Az elsárgult avas leveleken lehetett látni, hogy a koldusnak mely részek tetszettek legjobban. A biblia volt legsárgább, legnyúzottabb. A táblája valamikor fekete lehetett, de biz az vörhenyesre kopott. A rajta volt csattnak is már csak a foga maradt meg.

Ábris szórakozottan forgatta, de nem olvasott belőle; mindössze a biblia első levelén állott meg a szeme.

Elfakult írás volt ottan. Ábris silabizálgatta:

Kis-Szuha Pétör könyve, aki mögtanája, aggya vissza.

Alább ugyanazon kéz írása:

Ez a könyv a möggazdagulás igaz könyve. A ki hétször elolvassa, vagy elolvastattya magának, elmúlik a szögénysége, mint az hó tavasszal.

Aki pedig hetvenhétször elolvassa, vagy elolvastattya magának, ojjan kéncsöt tanál, amijjenről nem is álmodott.

Az apám írta - mondotta Ábris. - De hol a kincs? Pedig ő csak ráért elolvasni hetvenhétszer!

Buta szótyárságnak ítélte a firkát. Aztán arra gondolt, hogy nem jött-e idáig a hordólopás híre? Ez a kérdés megborzogatta. Azonban csakhamar megnyugodott: ha bajban van valaki, csak a falábu lehet bajban.

De íme kilép a bíró, és kérdő tekintettel fordul Ábrisra.

- Aggyisten, - mondja Ábris fölemelkedve.

- Aggyisten, - feleli a bíró.

- Csak köszönni jöttem, - szól Ábris bátortalanul.

Aztán a földre nézett, s vakart a füle tövén.

- Biró uram, - mondotta aztán, - valami hagyatékról van szó a levélben...

A bíró vállat vont:

- Gondoltam, hogy van valami cók-mókja az öregnek, talán elviszed.

- Mije van? - felelte kedvetlenül Ábris. - Egy rongyos szalmazsák, csupa lyuk! egy zsíros koldústarisznya: hálaistennek nem kell. Gondoltam: más valami...

- Nem találtunk semmit, - felelte a bíró.

S elővonta a pipáját a mellénye zsebéből, s a markába verte. Ez annyit jelentett, hogy az ügy el van intézve.

Ábris boszús kedvetlenséggel cammogott ki a faluból. Hát ezért gyalogolt ő ennyit, ezért a három rossz könyvért?

A falu végén patakon kellett átmennie. Hogy ott már a boszúsága erősen forrott, belevágta a könyveket a patakba.

Ezzel megkönnyebbült. Koldúsnak koldús a magzata is, - gondolta, - mit is várhattam egyebet?

Az út a patak mentén kanyargott. A fűzfák barkái sárgultak mindenfelé. A nap sütött. A fűz-barkákon méhek dönögtek. Imitt-amott szántó-ember mozgott csendes haladással. A magasban pacsirta énekelt.

De nem igaz, hogy a természet vidámsága átragad az emberre. Ábris sötét felhőt érzett a szívében. A napsütés mindössze arra indította, hogy levetette a csizmáját, és a vállára vetette. Ugy haladt tovább. (Hogy ne kopjon a csizma.)

Ekközben delet harangoztak. A harangszó két faluból is odavert. A szántóember levette a kalapját, s úgy ereszkedett a dülőig.

Ábris nem vette le a kalapját. Mióta a meggazdagodás kérdésével foglalkozott, nem hitt az Istenben. Lőrinc többször is beszélt erről. Az Isten a papok találmánya - mondotta. - Ha Isten csakugyan volna, nem engedné sinlődni az embert.

Ábris arra gondolt, hogy ebédel, de nem volt éhes. Igaz, hogy az a száraz kenyérdarab, amely a tarisznyájában lapult, nem is volt valami étvágyra ingerlő.

Egy helyen szép pázsit zöldült a patak mentén, s a part horpasza mintha hosszú zöld bársonydivány volna. Leült a zöldre és előbontotta a kenyeret. Nem sokáig tartott. Mikor elfogyott, hanyat dőlt, és a lábát leeresztette a vízbe.

A víz langyos volt. A nap sütötte-e langyosra, vagy hogy hévíz természetű patak volt, Ábris ezt nem vizsgálta meg. Csöndes elbutulással hevert ottan; talán fáradt is volt, hogy éjjel nem pihenhetett. Arra gondolt, hogy azóta keresik a hordót. Bizonyosan a részeges embereken keresik: Barcza Istvánon meg Kelemen Mátén.

És amint így vesztegel ottan, érzi, hogy valami nekiütődik a lábának: nem fa, de olyanféle; még azt vélné, hogy téglá, ha fából is volna téglá.

Fölül, hogy mi az? Hát a vén bőrkötéses biblia. Az lebegett a vízen s az akadt neki a lábának.

Boszúsan rugta el:

- Vigye el a patak az ilyen apai örökséget!

Visszahanyatlott és ott lustálkodott még valamicskét. Talán el is szunnyadt volna, ha a szántóember füttyörészése ébren nem tartja.

- Milyen jókedvű - gondolta. - Ennek bizonyosan nem koldusbot a családfája!

Végre fölcihelkedett, s útnak eredt. Minek siessen: a rossz hír mindig jókor érkezik. Holnap úgylis pihenni fog, nem áll munkába.

Ugy öt óra tájban a pataknak egy erős sodrához ért. Ott a víz egy köves mélyedésbe zuhogott le és a meder kis tóvá bővült.

Ábris éhes volt. Arra gondolt, hogy ott halászni lehetne. Ha egy jókora potyka akadna horogra, megsütné nyáron. Gombostű volt a kalapja szélében, zsineg is a zsebében; pálcát vágathatott akármelyik fűzfáról; tüzet is rakhatott száraz gallyból. Horgot formált hát a túból s bogarat tett rá: beleeresztette a víz enyhébe egy vén fűzfa mellett.

Jóideig ült ott eredménytelenül, türelmesen tartva, tartogatva a horgot. Annyira bizott a halfogásban, hogy a rózsét is összeszemlélte előre, ami majd a tűz rakásához szükséges. A parton hevert itt-ott egy-egy erdei száraz ágtöredék, amit a tavaszi vízáradás tolt ki a partra.

Végre napszállat felé megrándult a horog.

Ábris az emelésről érezte, hogy súlyos valamit fogott. Nagybuzgón kirántja, - hát egy fekete lucskos könyv. Megismerte, hogy a biblia.

- No, az Isten akárhová tegyen! - morogta dühösen.

Azzal visszacsapta a vízbe, horoggal, zsineggel együtt.

S fölkelt. Tovább ment.

*

Egyideig sötétes volt az út, aztán a hold fölkelte, és a tavaszi csillagok közt feljebb és feljebb szállott.

A távolból malomkelepelés hallatszott. Ábris jövet látta már azt a malmot; nemrég épült jó vízimalom. Ott fog rátérni az országútra.

De még jó félórát bandukolt, míg odaérkezett. Ezen idő alatt arra gondolt, hogy a kovácsműhely meg a malom jövő-menő emberek tanyája: hátha akad egy arrajáró kocsi?

Mert szokatlan kimerültséget érzett.

Az udvaron bizony nem állott egy kocsi se. A molnár ránézett az emberre:

- Kit keres? - szólott Ábrinak, hogy az körültekintgetett.

Afféle parasztember volt a molnár is, alig idősebb mint Ábris. A konyha ajtajában állott. A tűz kivilágító fényénél látszott, hogy pirosképű, nagybajszu szőke ember. Kurtaszáru tajtékpipából eregette a füstöt.

- Kocsit néznék, - felelte Ábris bátortalanul.

- Hova?

- Antalosra.

- Messze van az, - vélekedett a molnár. - Jobb ha meghál itt kend, aztán reggel indul tovább. Hogy híjják kendet?

- Kis-Szuha Ábris vónék.

- Kis-Szuha? Ejnye, az öreg kórusunk is Kis-Szuha vót. Csak nem annak a fia tán?

- Debizony, - felelte Ábris röstelkedve.

Ekkor aztán szó-szóra, beszéltek az öreg haláláról, meg hogy milyen okos ember volt. Ábris semmit se tudott az apja okosságáról, de a molnár annál többet. Elmondta, hogy az öreg az istenes tudományokban jártasabb volt némelyik papnál. A faluban minden káromkodós embert leszoktatott a *Krisztus-feszítésről*, - ahogy ő szokta mondani; - a keserveseket vigasztalta, a betegeknek imádkozott, a pénzének jórészét a Szent Antal-perselyébe adogatta.

Aztán a molnár behívta Ábrist a szobába.

- Velem fog kend vacsorázni, - mondotta jószívűen.

- Nem szolgáltam rá, - szabadkozott Ábris.

- Az apja becsületéért teszem, - mondotta a molnár. - Sokat köszönhetek én az öreg boldogultnak.

Ábris kíváncsi volt rá, hogy ugyan mit köszönhet a molnár az öregnek? - de nem kérdezte. A molnár aztán odabent elmondta magától is, hogy ő is afféle Krisztus-feszítő ember volt, de az öreg megbizonyította neki, hogy van isten az égben.

Ábris hosszut pislantott.

Az égben lehet hogy van, - gondolta, - de mit ér az a földi inségesnek?

És arra is gondolt, hogy errefelé ugyan ostoba emberek lakhatnak.

A vacsora bizony csak lencse-leves volt, de bőven uszkált benne a széles molnár-metélt, még pedig a java-lisztből való. Utána meg kenyeret pirított az asszony és foghagymát kent rá. Bor is állott egy kancsóban az asztalon.

Ábris jóízűen evett. Kezdt büszke lenni az apjára. Hogy az olyan okos ember volt! Sajnálta, hogy meg nem látogatta.

Ahogy a pirítós kenyeret betálalja az asszony, befut a kis cselédleány is és azt mondja a gazdának:

- Nézze már, mester uram, könyvet találtam a patakban. Ahogy a korsót merítem, csak belé ütközött.

Ábrisanak a falat csaknem a torkán rekedt. A könyv az öreg bibliája volt.

A molnár megtörülte a kezét, és csudálkozva nézett a vaskos vizes könyvre.

- Biblia, - mondotta a felső födelet megemelve.

Kivergette belőle a vizet és a fejét rázta:

- Hogy kerülhetett ez a patakba? Fatáblája van, azért nem merült el.

- Bizonyosan belefűlt valaki, - vélte az asszony.

- Tavaly, - mondotta a molnár, - öt szekér könyvet belefördítatott az új uraság a patakba. Talán azokból való! Mégis a biblia - mondotta a fejét csóválva, - a biblia az Isten könyve. Van magának bibliája?

- Nincs, - felelte Ábris.

- No ha nincsen, ihol-e: magának adom. Nekem van egy új. Legyen ez a magáé.

Az ember nem utasíthatta vissza ezt az ajándékot. Megköszönte és félretette a kemence padkájára.

Vacsora után még beszélgettek; arról beszélgettek, hogy két ember megásta a fűszeres boltot és sok mindent elvittek, egy zsák rizskását is. De éppen ez árulta el őket: a zsák lyukas volt s a kipergett rizs nyomán egyenesen odamentek a tolvaj házához.

- Hiába, - mondotta a molnár, - a bűn kitudódik.

Ábrisanak vizsgolt a háta. Elhatározta, hogy ráhagyja a betörést Lőrincre. Inkább szegénykedik élethossziglan, de a gyermekeit nem keveri gyalázatba.

A lámpás pislákolásnak ereszkedett.

- Háljon itt, ebben a szobában, - mondotta a gazda. - Mink úgyis a másik szobában szoktunk aludni. Aztán reggel el ne menjen ám egy falat furustok nélkül.

Köszönte Ábris igazán érzett hálával.

A szobában volt egy rossz nyoszolya. Bizonyosan a legény szokott benne háljni. Ábris lefeküdt.

De a malomzúgás szokatlan volt a fejének, sokáig nem bírt aludni.

A hold besütött az ablakon és megvilágította a könyvet. Ábris arra gondolt, hogy holnap déltájban hazaérkezik, és a gyermekei elibe futnak. Az asszony is várakozó szemmel néz rá.

- Mit hozott kend?

Ahogy a hold rásütött a bibliára, érezte, hogy a sors gúnyolódik vele.

Elfordult a fal felé, és mégis elaludt.

Reggel már világos volt, hogy fölébredt. A kis cseléd zörgésére ébredt föl. A leányka szalmát hányt a kemencébe.

- Kenyeret sütnék, - gondolta Ábris.

Megpillantotta a bibliát. Ahogy a cseléd kifordult a szobából, megkapta a könyvet és nagy boszúsan belevágta a kemencébe.

A gazda is fenn volt már. Az udvaron beszélgetett két örlővel. Ábrist visszatuszkolta a pitarba és szilvóriumot öntött neki.

- Isten adjon Kis-Szuha bácsinak csendes nyugodalmat, - szólt a poharát fölemelve.

- Ámen, - felelte Ábris.

Aztán elbúcsúztak. Ábris hálálkodó szavakat rebegett. A molnár rácsapott a vállára:

- Akármikor is erre jár, betérjen hozzám. Szeretem a becsületes embert!

Ábris ment. Kifordult az országútra. Az útszéli fűvön harmat csillogott. Kék égről mosolygott le a nap. A fákon verebek csiripoltak.

Azonban még alig haladt egy dülőhosszat, kiáltást hall:

- Bácsi! Bácsi! Álljon meg!

A kis cselédleány kiáltott, s futott feléje valamivel.

Az első pillanatban azt gondolta, hogy talán a molnár sziveskedik még valamivel. Aztán megösmerte a leány kezében - a könyvet.

- Ihol a könyve, - mondotta a leány. - Ugy-e a kemencébe tette száradni? Ha meg nem pillantom, odaég.

Az ember csak a fejét csóválta. Beletette a könyvet a tarisznyájába.

Ment tovább csendes elbúsulással.

- No a szerencse, - gondolta - nem nekem virágzik.

Délfelé meglátta a falu tornyát, de persze nem örült neki. A forrásra gondolt a szőlőhegy alján. Inni fog, mert szomjas.

Az igaz, hogy ekkora útat járni egy huzamban, elfárasztaná a lovat is.

A forrásnál nem volt senki. Ábris ivott, aztán leült pihenni. Azon gondolkodott, hogy ki-neveti-e a felesége, vagy hogy valami gyalázó szót ejt az apjára?

- Csak az kell, hogy még az asszony is keserítsen, - mormogta sötéten.

S hogy ezen az éjszakán sem aludt eleget, elbóbiskolt. Először csak a fejét emelgette, aztán végigdőlt a gyepen, s horkolt, mint a medve. No el is aludott szépecskén. Mikorra megnyitotta a szemét, a nap már a hegyek fölé ereszkedett. A szántók hazafelé jártak.

- Tyhü veszett teremtette! - mondotta Ábris a kalapját felkapva.

És megindult sietve be a falunak.

Mert így estefelé sok a gazda dolga, ha nincs is egyebe, csak egy tehénkéje, meg egy üszökéje.

A gyerekek nem futottak eléje. Lenn játszottak a kertben, ahol az asszony még ásott.

Ábris a szögre vetette a tarisznyáját, s kiballagott az istállóba, a marhájához.

A szegyen aztán rövidebben elintéződött, mint ahogy várta. Az asszony ügyse reménykedett. A gyerekek is tudták, hogy az apjuk nem vásárra volt oda.

Ábris kedvetlen-röviden elmondta a konyhában, hogy mindössze egy rossz szalmazsák meg egy tarisznya volt az öreg vagyona, s hogy egész télen által betegeskedett.

Az asszony még sajnálkozott is az öregben.

Aztán az ember pipára gyújtott, és folyton a pipára pislogva kérdezte, hogy történt-e valami a faluban?

- Sok minden történt! - felelte élénken az asszony. - Amíg kend odajárt, megásták a zsidó pincéjét.

- Meg-e? - kérdezte Ábris, bámulást színlelve. - Ki lehet az...

- Nem lehet tudni. Másnap a falut apróra átkutatták. Még jó, hogy kend éppen előtte való nap ment el...

- Csak nem gyanakodtak tán énreám? - hörkent fel sértődötten Ábris.

- Bizony megkutatták a mi házunkat is.

- Ajnye a Zakariássát!

- Minden háznál voltak, - folytatta csillapítóan az asszony, - csak éppen az urak házánál nem. Aztán lássa kend, napestig vigyáztatta a zsidó, hogy van-e részeg a faluban?

Ábris megkönnyebbült. Tehát nem tudnak semmit.

- Lőrinc jobban van-e? - kérdezte félvállról.

- Nem tudom, - felelte az asszony. - Bizonyosan fekszik, különben elnézett volna hozzánk.

Ábris arra gondolt, hogy meglátogatja, de aztán mégis letett róla. Nem szokott hozzájárni: gyanút keltene.

Aztán lefeküdtek, de persze Ábris nem alhatott. Fordult jobbra, fordult balra: hasztalan. Mindegyre arra gondolt, hogy mi lesz, hogy lesz, ha kitudódik a lopás? De nem tudódik az ki! Lőrinc, hiába, okos ember: sohse hibázza el az ugrást.

Aztán arra gondolt, hogyha mégis társul, hová rejti a pénzt? A diófa alá? Az ostobaság lenne. A küszöb alá? Lehetetlen: a család szemét nem kerülne el. Már pedig abban Lőrinc eléggé megokosította, hogy az asszonynak se szabad tudnia a pénzről.

A kútra is gondolt, hogy abba ereszti zacskóban. Arra is gondolt, hogy kutyát üt agyon és abba rejti. A temetőre is gondolt, hogy ott ássa el.

A temetőről aztán az apja jutott az eszébe s az apjáról a könyv.

- A Zakariássát, - mormogta, - most is ott van a tarisznyámban. Most már mindegy: odaadom holnap a lányomnak, hadd játsszon vele.

A holdvilág besütött az ablakon. A szoba megvilágosodott. Ábris az asztalon megpillantotta a pipáját meg a zacskóját. Érte nyúlt és rágyújtott.

- Mégis különös, - gondolta, - hogy ez a könyv idáig eljött velem. Vízbe dobtam: nem merült el. Tűzbe dobtam: nem égett el.

S olyanféle borzongás viszolgott át a hátán, mint mikor este boszorkányról beszélnek, s valaki bizonyítja, hogy ez meg az történt vele.

Az írás is eszébe jutott. Eddig csak üres szalmának tartotta. Most eszébe jutott, hogy mit mondott az asszony, akinél az apja volt.

- Hátha van abban a könyvben más írás is? Háromszor eldobtam, háromszor visszatért, mintha csak az apám lelke hordta volna utánam.

És ismét végigvizsgolt a hátán a rémledezés.

A holdvilág annyira besütött a szobába, hogy világosság volt bent, mint essős időben nappal. Ábris fölkel s odament a tarisznyához. A tarisznya szögletes kidudorodásán lehetett látni a könyv alakját. Ábris belenyúlt, de ahogy az ujjá beleért a tarisznyába, bámulva meresztette el a szemét.

A könyv helyett egy tégladarabot talált a tarisznyában.

- Csudatévő Isten! - hebegte hideglelés borzongással.

S a foga vacogott, mikor visszabújt az ágyába.

*

Másnap már jókor reggel beállított Lőrinc. Kissé sántított még, de egyébképpen sugárzott a vidámságtól.

- No, mondd el, mit láttál? mit hoztál?

Ábris még didergett az éjjeli történetről. Reggel újra megvizsgálta a tarisznyáját meg a téglát benne, és álmélkodott, borzadozott. De nem szólt róla senkinek.

Valami kéz járt körülöttem, - gondolta sápadozva, - de *nem földi kéz*. Abban a könyvben bizonyosan kincs volt, talán egypár százas volt belerejtve és az apám utánam hordta vízen tűzön át; bizonyosan azt akarta, hogy tolvajéletre ne vetemedjek; aztán bizonyosan megharagudott, és kövé változtatta Isten áldását.

S keresztet vetett magára.

Elhatározta, hogy nem szól a történetekről senkinek, Lőrincnek se. A betörést Lőrincre hagyja: neki nem kell a bűnös pénz. Csak menjen a hóhér ösvényére egyedül.

Hát kedvetlenül fogadta Lőrincet. Félvállról és unatkozva elmondta neki, hogy az apja temetésére későn érkezett, és hogy a hagyatékát, ami csekélység volt, neki adta annak az asszonynak, aki ápolta.

Lőrinc nem is tudakozott aztán semmit. Neki is volt elbeszélni valója. Örömmel ujságolta, hogy a zsidó másokra gyanakszik.

- Láthatod, - mondotta, - hogy az én eszemen túl nem járhat senki. Majd meglátod, hogy a pénzes zsák is milyen szépen az ölünkbe csúszik!

S vidáman csapott a combjára.

Most is az istálló előtt beszélgettek. De az asszony is az udvaron forgott; tejes csuprokat mosott ottan. Hát Lőrinc kezét fogott a cimborával, és jelentős pillantást csatolt a búcsúzáshoz.

Néhány nap múlva Ábris kiheverte a borzalmakat. Lőrinc annyit beszélt a pénzről, annyi új tervet esztergályozott, hogy Ábris megint csak kívánatosnak látta a pénzszerzést.

Dehát várni kellett. Lőrinc ujabban azt határozta, hogy nem a napszámosok pénzét viszik el, hanem aratás után a gabona árát.

A tisztartó már augusztusban szekérszámra adja el a gabonát. Megvárnak egy ilyen eladást. A pénzt a tisztartó beteszi még aznap este a kancellária vasszekrényébe. Akkor éjjel lesz a nagy pénz-markolás.

Aztán Lőrinc elmaradt a háztól.

Bizonyosan a *szemet* kerüli - vélekedett Ábris. Okosan cselekszik: jobb is, ha nem látnak együtt bennünket.

Hanem egy délután összetalálkoztak a piacon, s a falábu közömbös kalapérintéssel haladt el mellette. Ábrisanak feltűnt, hogy az ember arca komoly.

Megállt és szólani akart. De aztán még se szólott. Gondolkodva tért haza. Mi a csuda lelte Lőrincet?

Néhány nap múlva a kovácsnál találkoztak. Ábris a kerekét gurította oda. Lőrinc az árokparton ült a műhely előtt. Ugy ült ott, mintha valakit várna.

Ábris megszólította.

- Kit vársz?

A falábu közömbösen felelt:

- Senkit.

- Régen nem néztél mifelénk.

Lőrinc óvatos pillantást vetett a műhely ajtajára.

- Ne türelmetlenkedjél, - mondotta. - A gyümölcs megéri, ha eljő az ideje. De még nincs itt az ideje.

Sajátságos kesernyés hangon beszélt. Látszott rajta, hogy nincs kedve beszélgetni. Az arca méléző volt. A pipája mellette hevert a fűben.

- Gyujts rá, - mondotta Ábris, a zacskóját odanyujtva.

A falábu megtömte a pipáját, és kettőt-hármat szippantott.

- Látod-e, - mondotta, - ezt a fűvet?

- Látom, - felelte Ábris.

- Látod-e a hangyákat itt az árokparton?

- Látom.

- A fű is *van*. A hangya is *van*. Az ember is *van*. De miből lett a fű? miből lett a hangya? miből lett az ember?

Ábris csak nézett rá, mint ökor az automobilra.

Azt akarta kérdezni, hogy talán pálinkát ivott, de egy fiatal asszony jött a kovácshoz: új csizmát hozott. Hat éves forma fia kísérte.

Az asszony köszönt a két embernek. De a köszönést csak Ábris fogadta. Mert Király Balázné volt az asszony, annak a felesége, aki a Lőrinc lábát elvágta.

A kovács az inasára bízta a csizma patkolását. Az inas a műhely előtt cselekedte azt.

S a két ember szeme az asszonyon állott.

Mert különös finom arcu asszony volt az. Szőke, kékszemű és vékony képű. A faluban Piros Tercsinek hívták, mert lánykorában minden szóra bíborpirosság ömlött el az arcán. Azonban asszony korában elmúlt ez a gyöngesége. Különben azt tartották róla, hogy nem rendes eredetű. De ez csak afféle szóbeszéd volt. Az asszony keze-lába parasztra vallott.

Az asszony ott állt türelemmel várakozva. Sem ő nem beszélt a két emberrel, sem azok övele.

Ábris elunakodott a hallgatásban: haza gurította a kerekét.

*

Május vége felé vasut-építést kezdtek a falu határán át. A két ember is munkába állott. Ábrist a talpfák lerakására alkalmazták, Lőrinc a töltést egyengette.

Ritkán beszéltek egymással. Még délben sem ültek egymás mellé, mint a jó cimborák szoktak.

Ábris meleg levest kapott minden délben hazulról, Lőrinc csak a puszta kenyeret ette:

Ábris reá szólt:

- Miért nem élsz jobban? Eleget keresel.

A szavak burkolatában megértette a falábu, hogy mire gondol. Félig tréfásan felelte:

- A miatyánkban nincs leves, csak kenyér.

S nem beszéltek többet.

Ekkor kezdett Ábris gyanakodni, hogy a falábu a maga révébe akarja hajtani a hasznót. A vér a fejébe szökemlett erre a gondolatra. És még az éjjel kiment az erdőbe. Egy nyárssal ledöfött a földbe, ahova a hordót elásták.

A hordó ott volt.

Ábris nem mozdította el, de elhatározta, hogy figyelemmel kíséri a falábut: ha nélküle végez, följelenti.

Cudar essős szél verte másnap a munkásokat. Türelmetlenek és kedvetlenek voltak valamennyien. Az egyik elcsúszott a síkos talpfán és káromkodott.

- A kutya kirelájzumát ennek az időnek.

- Hallod-e, - szólott reá a falábu, - az Isten keze hosszú, a szádra talál csapni.

Ábris hallotta ezt és elámult. Mióta hisz a falábu az Istenben?

S hogy a száját is elnyitva bámult Lőrincre, Lőrinc elvörösödött.

Ábrist ez még inkább gondba ejtette.

Mert a falusi ember ismeri egymás házát: tudja mi van belül. De íme a falábu másképpen szól, mint ahogy szólani szokott. Pedig a falábu nem hisz se Istent, se ördögöt. Olybá tűnt fel Ábrisnak, mintha a falábu szájával más ember szólott volna.

Azonban csakhamar megtalálta a kulcsot: Lőrinc bizonyosan csak alakoskodik. Ezzel is készül a *nagy napra*.

Én ebben a gondolatban megnyugodott.

Az esső elől behúzódtak egy kopott marhaszállító kocsiba, és ottan pipáztak, beszélgettek.

Az egyik ember fekete macskával álmodott, de idejekorán fölébredt, s hozzávágta a széket a macskához. Reggel aztán megvárta a vén asszonyt, akire gyanakodott s látta, hogy sántít.

Erre mindenki tudott elmondani valami boszorkányos vagy kísértetes történetet. És mindenki elhitt mindent, csak Lőrinc nevetett.

- Nem igaz a' - mondotta. - Nincs boszorkány, se kísértet, se semmi olyas csuda, amit holt ember lelke cselekszik.

- Hát ha én mondom el egy csudát? - szólalt meg Ábris boszankodva. - Engem ösmersz, mint a dolmányodat: tudod, hogy nem csiholok tüzet, csak kovából.

Azzal elbeszélte, hogy az apja, mikor meghalt, reá három könyvet hagyott, s hogy azok közül a Biblia hogyan járt ő utána. Háromszor eldobta, háromszor megjelent a könyv. Negyedszer, mikor már érte nyúlt volna, téglává változott.

S ránézett Lőrincre, hogy őt is kineveti-e?

Lőrinc összevont szemöldökkel hallgatta az elbeszélést. Az arca elsápadt. Mindazonáltal a fejét rázta reá:

- A halott nem jár senki után.

A falunak minden férfi-embere ott dolgozott a vasútnál. A jó napszámért a gazdák is elmentek fuvarozni. Király Balázs is ott dolgozott kezdettől fogva.

Ez néha gyötrelmes lehetett a falábunak. Volt úgy, hogy egy csoportba osztották őket, s hogy a talpfákat szedték a kocsikról, Balázs a fákat Lőrincnek is adogatta.

Ez a többinek is megbántotta a jóérzését: szóltak a munkavezetőnek, hogy ne dolgoztassa őket együtt, mert még megkéseleli egymást. Elmondták neki, hogyan vágta el Balázs Lőrincnek a lábát, és hogyan ment rá a Balázsék fele birtoka a pörre.

- Azt hittem katona volt, - mondotta a munkavezető.

A napszámosok nevettek.

- Fene volt, - felelte az egyik, - csak éppen hogy gyermekkorában katonasapkát adott neki az uraság kertésze. Attól fogva mindig ilyenben jár.

A munkavezető aztán két külön csoportba osztotta a két embert.

A vasútnak volt egy facsárdája, ahol bort is mértek. Szombat esténként, mikor a fizetést kapták, nagyokat ittak ott a napszámosok.

Király reggelenként is ivott egy-egy üveg pálinkát. Talán ez volt az oka, hogy ellomhult, és egy csütörtökön kocsitolás közben két kavicsos vagon közé került.

A szerencsétlen embert úgy összenyomta a kocsi, hogy félholtan vették ki a sinek közül.

Ott éppen kevesen voltak. Egy darabig csak locsolgatták. Nem tudták: holt-e, vagy csak ájult? Mert viasz-szín sápadt volt az ember arca, s orrán-száján buzgott a vér.

Végre fölnyitotta a szemét.

Akkor az emberek orvosért siettek, meg az irodába, hogy jelentsék a szerencsétlenséget.

Balázs mellett nem maradt más, csak Ábris meg a falábu.

Ők ketten ott álltak abban a dermedtségben, amit a halál szellője okoz.

- Erigy be a faluba, - szólalt meg a falábu. - Hidd ki a feleségét.

Ábris letűzte az ásóját a földbe, s elsietett.

A beteg mellett nem maradt más, csak a falábu.

Ott állt előtte s nézte.

A szerencsétlen ember szótlánul feküdt az abrakos zsákon, amelyet a feje alá tettek. Egyszer aztán megszólalt:

- Vízet!

Lőrinc lehajolt a korsóért és fölemelte a beteg szájához:

- Igyál.

Balázs ivott és bámulva nézett a falábúra.

- Te adsz-e innom? - kérdezte szomorúan.

- Én, - felelte szelíden a falábu.

A beteg félig lehunytt szemmel, halálos elbágyadásban feküdt percekig. Egyszer aztán könnyek jelentek meg a szemében, s végigcsordultak az arcán.

- Meghalok, - rebegte.

- Még megmaradhatsz, - felelte Lőrinc vigasztaló hangon.

Aztán nem beszéltek többet.

A júniusi nap erősen odatűzött a betegre. Lőrinc bodzalombokat tört, és a földbe szurkálta, hogy a beteg arca árnyékban legyen.

Ekközben a barak felől emberek jöttek nagysietve. A mérnök meg napszámosok. Ezek eltudakolták, hogy miképpen történt a szerencsétlenség. Lőrinc elmondta, amit tudott.

Aztán az asszony jött futva, hangosan jajveszékelve. Ráborult az urára, s körüljajgatta.

Aztán az orvos jött. Az embert föltették egy kavicsszállító kocsira. Az orvos azt rendelte, hogy vigyék be a városba, a kórházba.

A kocsi elindult. Három ember tolt a síneken. Az asszony ment a három ember után sírva, a kezeit tördelve.

A munkások sokáig néztek némán a csendben elguruló vasúti kocsi után. Ime a vasút első utasa: a másvilágra.

- Vajjon kap-e valami kárpótlást? - szólalt meg elsőnek egy falubeli öreg ember.

- Kap, - felelte a másik, - a vasút szokott adni.

- Nem kap, - szólta munkavezető, - mert maga volt az oka a szerencsétlenségnek.

Egy percre megszűnt a beszélgetés.

- De mivé lesz akkor a családja? - szólalt meg újra az öreg.

A munkavezető vállat vont, s visszafordult a barak felé.

Hogy tovahaladt, az öreg a fejét csóválva nézett utána:

- Két gyermeke van, aztán a baj mégis csak itt esett.

- Hát megdöglének éhen, - szólt keserűen egy fiatalabb.

A falábu elmélázva állott a többi között. Erre a megjegyzésre fölemelte a fejét, és rosszaló pillantást vetett a szólóra.

- Nem kutya az ember, - mondotta.

Aztán újra dologba fogtak.

Mindez dél felé történt már. Az emberek csakhamar szétmentek ebédelni. Ki a barakba ment, ki csak a töltés oldalába ült. A jómódu gazdáknak krumplilevest, bablevest hoztak a faluból, a szegényebbek csak kenyeret ettek.

Lőrinc bement a faluba. Megállt a pitar ajtajában és szólt az anyjának:

- Hallotta, mi történt, édesanyám?

- Hallottam, - felelte az öregasszony. - Megverte az Isten, ma verte meg érted.

- Én értem? - szólt vállat vonva Lőrinc. - Én velem ő nem cselekedett egyebet, csak amit kellett. Semmi se esik véletlenül. Az ember kezét néha fölülről mozdítják.

S hogy erre az öregasszony elámult, folytatta:

- Átnézhetne a szomszédba. A gyerekek magukra maradtak. A nagyobbik hatéves. Masinával jászhatik vagy mi...

- Hogy én vigyázzak arra házra? - kiáltott megbotránkozással az öregasszony. - Én vigyázzak annak a gyerekeire?

- Hát ha én mondom, ha én akarom, - szólt csöndesen, de nyomatékkal az ember.

És elment.

Az öregasszony egy darabig tibett-lábott, mirgett-morgott, aztán mégis csak átment a szomszédba. A kisebbik gyerek, - két éves leány, - sírt, ordította. Mert elesett és megütötte az orrát.

A nagyobbik, mintha nem is hallotta volna, vesszőt faragott konyhakéssel.

Éppen delet harangoztak.

- Gyertek velem, - szólt morcosan az öregasszony.

Megfogta a kisebbik kezét és vezette:

- No ne bőgj, ne merkelj! Mingyár megjön anyád és hoz cukrot.

Királyné csakugyan meg is érkezett csakhamar. Futva ment át a falun. Egy asszonynak megkiáltotta futtában:

- Talán életben marad! Talán... Mindenem tárva nyitva hagytam. Nem jártak-e cigányok erre?

- Nem, - felelte a másik.

Az asszony tovább futott, csakúgy libegett a szoknyája.

A ház kapuja be volt zárva, de a két gyerek sehol. Fut a kertbe, kiáltja a nevéket.

Erre az öregasszony fölkel és újra kézen fogja a két gyermeket. Vezeti a kapuig. A kaput kinyitja.

Az asszony épp akkor jön a kertből. Nagy szemet mereszt az öregasszonyra. Az szótlanul visszatér.

- Hol voltatok? Miért mentetek oda át? - ripakodik a fiú-gyerekekre.

- A néni hívott át bennünket, - feleli szepegeve a gyermek.

Királyné a ládához fut. Fölnyitja. Nézi lelkendezve a ládafiát: nem hiányzik-e valami? Nem hiányzik: a pénz is megvan: tizenegy forint és húsz krajcár. A ruhából se hiányzik.

- Mit csináltak a szomszédban? - rivalkodik újra a fiúra.

- Semmit, - feleli az, - ettünk.

- Kenyeret ettünk, - felel a kisebbik is.

Az asszony leborult az ágyra és az urát jajgatta.

*

A harmadik napon, szombat volt az a nap, sírva ment az asszony a vasúti munkásokhoz. Egyenesen Lőrinchez ment.

- Az uram halódik, - mondotta. - Kenddel kíván szólni. Holnap nincs munka...

Mióta asszony, nem beszélt Lőrincel. Se nem beszélt, se nem köszönt. A munkások rájuk bámultak.

- Még ma elmegyek, - mondotta komolyan a falábu.

És elment. Az asszony is vele ment. Visszatértek a városba. Sietve mentek. Az asszony folyton sírt, és sírás közben elmondotta a gondolatait:

- Jaj édes uram, édes jó uram! Hogy ilyen korán özvegységre jutok! Mivé lesz a két kis árva gyermekem!

- Az Isten nem hagy el, - szólalt meg a falábu.

- Éhen vesznek, éhen pusztulnak el.

- Aki az ég madarait eltáplálja, őket se hagyja éhen.

A város nem volt messze, de a nagy sietésben mind a ketten kimelegedtek.

- Megálmodtam az éjjel, - szólalt meg ismét az asszony, - megálmodtam, hogy meghal. Lakodalmat álmodtam. Az uram volt a vőlegény, de a menyasszony más. A lakodalom temetést jelent. Elhoztam az árváit is, hogy lássa. Ott vannak a kórház udvarán. Jaj, ti szegény árvák, ti szegény árvák!

És megint sírva fakadt.

Beértek a városba. A kórház nagy fakó sárga épület. A földtől jó egy méternyire vízfoltok barnulnak rajta.

Beléptek a sötét kis üvegajtón. Az asszony az udvarra sietett a gyermekeiért. A falábu ott maradt a karbolosszagu homályos folyosón.

Valami úrféle jött le az emeletről a lépcsőn, feketeruhás és szemüveges.

- Mit keres? - szólott a falábúnak.

- Király Balázshoz jöttem, - felelte Lőrinc a kalapját levéve.

S hogy az úr erre a levegőbe nézett, mintha tűnődne, ki az? Lőrinc magyarázta:

- Akit a vasúti kocsi megzúzott.

- Tudom már, - szólott az úr, - no csak siessen, mert haldoklik.

S a lépcsőre mutatott.

Az asszony ott érte Lőrincet utól. Egyik karján a kicsit tartotta, kezén a fiút vezette.

- Talán már meg is halt, - rebegte Lőrincnek.

- Csak eredj be előre, - mondotta a falábu az ajtónál megállva, - én majd azután.

Az asszony besietett úgy, hogy a fiúgyermeknek futnia kellett mellette.

Lőrinc is belépett utána. De megállt az ajtónál. Végignézett a két hosszú ágyson, aztán az asszonyt nézte: hol áll meg?

Az ember magában haldoklott. Nem volt mellette senkise. A felesége hozzáemelte először a kisebbik gyermeket, aztán a nagyobbikat.

Lőrinc tétován lépdegélt hozzájuk.

Megállt az ágynál, amely előtt az asszony térdelve sírdogált.

A beteg megpillantotta Lőrincet, és a kezét nyújtotta neki.

Lőrinc elfogadta a kézszorítást. Várt egy ideig, hogy amaz szól-e? S hogy annak az ajka hangtalanul mozgott, ő szólott neki:

- Nem gyűlöltelek, Balázs, soha.

A haldokló csak azért nézett reá. Felelni nem tudott.

Azután ismét együtt mentek haza. Az asszony zokogva sírt az egész úton. A falábu a hátán vitte a kisebbik gyereket.

*

Már augusztusban voltak s Lőrinc még mindig nem beszélt a tervezetről. Ábris mindinkább gyanakodott reá. Egyszer együtt is mentek hazafelé csak ketten s beszélgettek, de Lőrinc akkor se szólt a betörésről.

Végre Ábris nem állhatta meg, odafordította a beszédét:

- Hallod-e, - mondotta, - elmúlt az aratás.

- Tudom, - felelte Lőrinc nyugodtan.

- A gabonát is hordják már a piacra.

- Tudom.

- És az öreg Csobádi az ór.

- Tudom.

És hogy Lőrinc így egy szóval felelgetett, nem nézett Ábrisa.

Ábris hallgatva ment aztán mellette s a belsejében háborgott:

- Ez a gazember meg akar engemet csalni!

Mikor a falu közepére értek, a falábu kezét nyújtott:

- Holnap mise után elmegyek hozzád, - mondotta különös, gondolkodó hangon. - Otthon leszel?

- Otthon, - felelte Ábris.

S töprenkedve ment hazafelé.

- Mikor jön el? Mit akar? Ha mondanivalója van, miért nem mondta mostan?

Megint fölébredt benne a gyanú, hogy a falábu mással szövetkezett. De kivel? Gondolkodott, hogy kivel szokott együtt tartani? Eszébe jutott, hogy egy szomszédfalubeli faragóval szokott a falábu legtöbbször beszélni. Az a faragó (kaput és egyéb épület-díszeket faragott) beállott a

nyáron a napszámosok közé. Istenes ember: ő szokta vezetni a búcsúsokat is. Tehát éppen alkalmas arra, hogy senki se gyanakodjék reá.

És haragos gondolatok villogtak át az ember agyán.

Alig is várta, hogy benyelje a vacsorát. Ásót fogott és a kerteken át kiosont az erdőre.

Homályos nyári éj volt. A hold nem világított, de a csillagok annál jobban.

Az ember ment, ment lassan lopakodva, meg-megállva a kertek alján; aztán megint ment sebesebben a földeken át. Végre kiért az erdőre.

A járást jól ismerte ottan. A hordót egy villámsujtotta fa alá ásták el, a fától két lépésnyire kelet felé. Föléje egy fiatal kökénybokrot ültettek, amely azonban elszáradt.

Ábris nem találta a bokrot. A helyén gödör volt. Körültapogatta: az ásás nem volt régi.

Ábris káromkodott. Belebökött egynéhányszor a földbe. Hiába: a hordó nem volt ottan.

- De a keservit, - mondotta, - engem nem szedsz rá!

S a dühtől szinte fuldokolva ballagott haza.

Utközben találkozott az uraság egyik kocsisával:

- Hallod-e, - mondotta, - mikor szállítjátok a gabonát?

- Talán hétfőn, - felelte az ember. - Mért?

- Majd megtudod.

Azzal hátat fordított neki, s hazament.

Egész éjjel hányta-vetette a keserűség. Mit tegyen a falábuval? Ha véletlenül azzal találkozik ma este, leüti az ásóval dühében. S különféle terveket forralt, hogy ő maga áll lesbe, hogy előre följelenti, hogy az uraságnak magának mondja el; hogy megvárja a betörést, s azután megy a bíróhoz.

De egyik gondolatában sem tudott megnyugodni.

Igy virradt reá a reggel. Ábris olyan vörös szemmel és sápadtan kelt fel, hogy a felesége megijedt.

- Mi lelte kendet? Beteg? Talán inna valamit: egy bögre jó forralt bort.

- Innék, - felelte Ábris, - iszok is még ma, de nem bort.

- Hát?

- Kutyavért! - felelte dühösen az ember.

És sötét arccal fordult ki a kapun, hogy csatlakozzék a templomba menő hívekhez.

A templom előtt szokatlan mosolygással álltak a legények. Ábris azt hitte, valamelyik leányra mondtak tréfa-szót, azt nevetik, de egy másik csoportban, ahol az éltesebb emberek álltak, megpillantotta Lőrincet.

Hát Lőrinc két csizmában jött el. A bot-lába eltűnt s a helyét rendes láb foglalta el.

Ott járt-kelt föl-alá az emberek előtt, csak éppen hogy kifelé lódította mindig a rossz lábát.

- Nézd már, - mondták Ábrisnak - kinőtt a lába!

Lőrinc vidám volt. Az arca sugárzott a boldogságtól.

Hát az történt, hogy a faragó, akivel Lőrinc összebarátkozott, ma reggel átjött és lábat hozott Lőrincnek. Ő maga is ott állt a csoportban és mulatott a Lőrinc örömén.

Ábris szeme komoran fordult rájuk. A faragónak az arcára vetett egy vizsgálódó pillantást, aztán befordult szótlanul a templomba.

Faluhelyen mindenki elmegy vasárnap a misére, csak az asszony marad otthon, aki főz, meg a kisgyermek, meg a betegek. De ez a templomba-járás nem mindenkinél lelki. A parasztok közt sok a hitetlen. És ez nem is csoda. A latin igéket nem értik, a prédikációk meg többnyire nem nekik való theologiai értekezések. A papok mindig a tekintélyekre hivatkoznak, amiket csak tanult ember ért meg; tanításuk az étellel nincs kapcsolatban, s nekik maguknak a szeretetlen élet folytán elridegedik a szivük. A hit csak olykor a felszínen érinti a szívet, mint a fecske szárnya a vizet.

Ábrisanak se volt hite. Eljárt szokásból, eljárt a lássékér, de lelkében soha nem melegedett föl a falak között.

Ezúttal meg éppen nem volt jelen az elméje. A mise alatt folyton azon töprenkedett, hogy mit akar a falábu? Azt akarja-e vele elhitetni, hogy a bort mások találták meg, s elvitték? A faragót akarja-e bevonni harmadiknak? Vagy pedig őt le akarja beszélni, hogy az ügy veszedelmes, ne kockáztassa a családját.

Forrt, zuborgott benne a sok keserű gondolat.

Mise alatt egyszer odapillantott, ahol a falábu szokott ülni. Ott ült most is. A szeme be volt húnyva. Az arcán mély áhítat látszott.

Ábrisanak eszébe jutott, amit egyszer a falábu mondott az Istenről:

- Ugyan te bolond: még most is a gyerekész van a fejedben? Az Istent csak a papok találták ki, hogy a szegény ember fenyegető kezet érezzen a feje fölött. Nincs az egekben más, csak semmi meg semmi.

Mise után a nép szétozlott. Ábris hazament. Várt.

Negyedórával később megpillantotta az ablakon át a falábut. Szűr volt rajta, noha a templomba nem ment szűrben. A falábu bebaktatott a kiskapun.

Ábris a szobában ült az asztalnál és komoran pipázott. A legidősebb fia a leckéjét írta mellette palatáblán.

- Küldd ki a fiút, - mondotta a falábu.

Aztán, hogy magukra maradtak, egy kis göngyöleget tett maga elé az asztalra. A göngyöleg ujságpapirosba volt burkolva, s madzaggal volt átkötve.

A falábu nem szólott mingyárt, látszott az arcán, hogy el van fogódva. A szeme is nedves volt, mint azé, aki halottat jelent.

Ábris csak oldalaslag pislogott reá. Várta szótlanul, hogy amaz beszélyen. De a falábu először a pipáját vette elő és megtömte.

- A jövő héten megszünik a kereset, - mondotta.

- Meg, - felelte csendesen Ábris.

- Magam is folyamodok baktárságért, - folytatta a falábu. - Nem voltam katona, az igaz, de a mérnök úr azt mondta, hogy szószólóm lesz.

Rágyujtott, aztán vidámabban szólott:

- Hát láttál ilyen csudát? (És a lábára pillantott.) A faragó lepett meg vele ma reggel. Még most szokatlan. Botlodozok vele, ha nem vigyázok. De azt mondja a faragó, hogy úgy fogok járni, mint akármelyik éplábu ember.

Ábris nem felelt. A kaszafenés nem érdekli őt, csak a kaszálás.

A falábu elhallgatott. Erősen megszívogatta a pipáját.

- Hallod-e, Ábris, - mondotta végre. - Azért jöttem én, mert... vétkeztem teellened.

Ábris ránézett. Ez a szelíd, alázatos hang megint nem a falábu hangja volt. Nem ilyennek ismerte őt eddig.

- Aki vétkezik, igazítsa jóra, - folytatta a falábu.

Ekkor már Ábrisból is kipattant a harag:

- Hová tetted a bort?

- A bort? - felelte amaz szinte elcsudálkozva.

Aztán nyugodtan válaszolt:

- A bort visszaadtam a zsidónak.

- Visszaadtad? - kérdezte Ábris elámulva.

- Vissza. Elmentem hozzá a mult vasárnapon, és azt mondtam neki, hogy nyomra vezetem, ha megfogadja, hogy nem boszúl. Elvégre a borból nem hiányzik egy korty se.

- Elárultál engem? - hörkent fel Ábris.

A falábu a fejét rázta:

- Nem. A zsidó hogy becsületszóval, kézadással fogadkozott, megmondtam neki, hogy a tettes én voltam, meg egy *másik*, de hogy ki, azt nem mondom meg; elég hogy magamat megvallom.

Ábris a szemét meresztette a falábura.

- Hát aztán mért tetted ezt?

A falábu vállat vont:

- Aki bűnt követ el, szolgája bűnnek. Boldogok a tiszta-szívűek, mert ők meglátják az Istent.

És a szemét lehunyta.

Ábris elhülve nézett reá:

- És a bort visszaadtad?

- Vissza. Én magam ástam föl és magam toltam haza talicskán. Nem tud róla senki semmit.

Hosszú szünet következett a beszélgetésben. A két ember csendesen szívogatta a pipáját. Ábris folyton a falábu arcára bámult. A falábu csak maga elé révedezett.

Aztán ismét a falábu szólalt meg:

- Hát most azért jöttem hozzád, hogy az ellened elkövetett vétkeket igazítsam el. Mikor hazajöttél az apád temetéséről, a falu határán jártam. Megszomjaztam és a forráshoz mentem. Ott találtalak alva. Kíváncsi voltam, hogy mit örököltél az apádtól? A tarisznyád melletted hevert. Kibontottam. Egy könyvet találtam benne.

Ábris vállat vont.

A falábu folytatta:

- Tudod, hogy szeretek olvasni. Megnyitom a könyvet. Látom, hogy biblia. Visszatettem volna azonnal, ha azt az írást nem láttam volna az elején.

De ott állt az írás, hogy aki a könyvet hétszer elolvassa, elmulik a szegénysége, aki meg hetvenhétszer elolvassa, meggazdagul. Ez az írás gondba ejtett. Hátha valami elásott kincsről van benne szó, talán a betűk titkos jeleiben vagy másképpen. Elloptam tőled a könyvet.

- Tartsd meg, - felelte Ábris legyintve.

- Nem. Köszönöm. Visszaadom. Vettem magamnak másikat. Ami a tied, a tied. De olvasd el te is. Először, másodszer nem sokat értesz belőle, de aztán megtalálod apránként a kincset.

Lebontotta a papirost a könyvről és Ábris elé tette. Aztán kezét nyújtott:

- Bocsáss meg.

Ábris nem értett ebből a beszédből semmit. Ott maradt ülve az asztalnál.

- Mi a fene? - mormogta. - Kincs? Dehát legalább azt mondta volna meg, hogy miképpen? Igazán kincs volna? Ez az ember csakugyan úgy viselkedik, mint akinek száz forint van a kebelében. És az uraság pénze se kell neki. Hát akkor mégis valami kincsre vezette ez a könyv!

Folyton ezen tűnődött, emésztődött. Délután aztán neki indult, hogy bővebben beszéltesse a könyvről.

Lőrinc nem volt otthon. Az anyja azt mondta, hogy a szomszédban van.

A falábu csakugyan ott ült a Királyék diófája alatt. Mellette ült a gyepen az asszony. A kis gyermek az ölében aludt. A nagyobbik fiú a fűben ülve olvasott egy könyvből, amelyet a falábu tartott.

- Mi-kor pe-dig lá-ta vol-na Jé-zus a so-ka-sá-got, fel-mé-ne egy hegy-re...

Az asszony ezalatt áhitatos elmélázással nézett a falábunak az arcára.

Bódi meg a huga.

Kis megálló hely a vasút mentén. Nem állomás csak bakterház. Jegyet nem is adnak ott, csak éppen fel lehet szállani, vagy le lehet szállani. Az öreg pápaszemes bakter egymaga a hivatalos személyzet.

A reggeli vonat nagy kanyarodással dübörög elő a nyirfa-erdőből, s meglassúdik; megáll. A harmadik osztályu kocsiból terebélyes kék köpönyeg ereszkedik alá. Valami idegen-féle. A lábán durva nagy csizma. A fején széleskarimájú kalap. A vállán, a köpönyeg alatt, duzzadt bőrtarisznnya.

A vonat tovább pöfög. A kőszén-bűzt elkapja a hideg őszi szél, csak a mormolás hallatszik még egyideig.

Az idegen átadja a jegyét a bakternak. Nagy erős sápadt ember, bozontos szakálu; az arca valami különös kékes-fekete. Mintha valamikor puszkapor vágódott volna az arcába. De a két keze is olyan.

Az idegen rámosolyog a bakterra:

- Hogy vagyunk Ignác bácsi?

A bakter nagyot bámul a pápaszem mellől:

- Seregeknek ura! Bódi! Liszkai Bódi!

- Av vagyok.

- Amerikából gyüsz?

- Onnan egyenesen. Hogy van a hugom? Él-e?

- Él hát. Mér ne élne? Hát a képedet mi lelte?

- Semmi. Szénbányában dolgoztam.

És ismét türelmetlenül kérdezte:

- Hugoméék hogy vannak? Nem beteg? Jól bánik vele az ura?

És erősen a szeme közé nézett a bakternak, mintha attól tartana, hogy nem kap őszinte feleletet.

A bakter pipát vont elő a kabátja zsebéből.

- Megvannak, - felelte a pipába belesandítva.

Látszott rajta, hogy nem mond annyit, mint amennyit mondhatna.

Bódi szeme elsötétült:

- Rosszul élnek?

- Nem, dehogy. Az öreg Kapitány meghalt, azt tudod tán. Őszszel a pincébe ment, aztán odafulladt.

- De a Pilátusát kednek, nekem ne Bodónézzon. Mondja meg igazán, hogy hogymint él a hugom?

A bakter meghökölt:

- Mit mondjak? Tudom is én! Én a vasutat őrzöm, nem a te familiádat.

Bódi szinte ordítva kérdezte:

- Veri!?

A bakter vállat vont:

- Nem szokta verni. De ma reggel, hogy bent voltam húsért a mészárosnál, azt hallottam, hogy a sógorod az éjjel mulatott, debernyázott. Aztán tudod hát.... nincs kanál csörgés nélkül.

A nagy erős ember szeme rámeredt a bakterra. Az arca olyanná vált, mint a fújó bikáé. A bika így áll meg, mikor a falnak ütközött. Így fordul meg a nagy esetlen testével, hogy a dühét más irányba fordítsa.

Ment Bódi nagy lépésekkel. A föld szinte döngött a lépései alatt. A szeme megtelt könnyel. A szél elkapdosta a könnyet a szeme pillájáról, mint az essőcseppeket.

Ment.

Ezelőtt öt esztendővel távozott ő ki Amerikába. A faluból már mások is elmerészkedtek oda. Az első, akit odahajtott a szükség, valami szénbányában kapott alkalmazást. Megírta nagydicsékvön haza, hogy három forintot keres napjában. A levelet mindenki olvasta a faluban. Két család ki is ment a következő tavaszon. Máig is odavannak.

De Bódit nem a három forint csábította ki. Volt neki miből megélnie. Egy kiscfátly föld, meg a hugának is annyi. Ők abból megéltek.

Hanem az történt, hogy egy áprilisi napon gondolkodónak látta a hugát, és sohajtani is hallotta. Ahogy ebédeltek künn a mezőn csak rápillantott nagykomolyan a szeme szögletéből. Végre is megszólalt:

- Mi lelt Ágnes?

Ágnes elvörösödött.

- Semmi, - susogta, - semmi.

Bódi ránézett szigorúan.

- Ágnes!

Ez rendre utasító hang volt, ahogy csak az apák szólhatnak a gyermeküknek.

Mert hogy csak ketten maradtak már ezen a világon, Bódi lett az úr, ő lett az apa. A leány mindig kiskoru a falun. Ha asszonyná lesz, akkor is kiskoru.

Ágnes a rendre utasító hangra még inkább elvörösödött, még a keze feje is elvörösödött. Szép tiszta fekete szeme megnedvesedett. Látszott rajta, hogy nehéz szólania.

- Mi lelt! - ripakodott rá türelmetlenül Bódi.

Mer az volt az első véleménye, hogy valaki megsértette a hugát. Már is vonaglott az ökle erre a gondolatra.

- Hát nézd Bódi, - szólott röstelkedve a leány, - tudod, hogy husvét napján Kapitány Pali háromszor is táncolt velem...

- Hát aztán?

- Aztán arra kért, hogy este az ablakunk alá jön. Beszélgettünk. Aztán többször is eljött...

Bódinak úgy állott a két szeme a hebegő leányon, hogy még csak nem is pillantott.

Huszonnégy éves volt ő akkor. A huga húsz. Ő azért nem nősült meg, mert nem kapott földes leányt. Őszintén szólva, félték tőle a lányok. Lobbanékony természetű volt és erős. Szegényféle leány hozzáment volna, de a módos leányok maguk is szeretnek parancsolgatni. A huga meg azért nem ment férjhez, mert nem akarta Bódit a föld felétől megfosztani.

- Hát aztán! - kérdezte Bódi még mindig összevont szemöldökkel.

- Eddig van, - felelte a leány elmosolyodva.

- Nem eresztetted be?

- Nem.

A testvérek ismerik egymás hangját. Bódi nyugodtan ette tovább a krumpli-levest.

Mikor aztán felerészt elfogyasztotta, odaadta a kanalat Ágnesnek, és ő maga kenyeret majszolva nézte, hogy a leány hogyan eszik.

A hugát jóformán meg se nézte eddig. Akik együtt fejlődnek és testvérek, nem is gondolnak arra, hogy egymást formák tekintetében vizsgálják.

Most látta, hogy a huga takarosán kifejlődött leány. Az arca kerek kún arc; a szeme apró és fekete, mint a csöppentett szurok; barna arcbőrén átpiroslott az egészség.

Hát nem is csoda, - gondolta, - hogy a Kapitány Pali beleszédült a hugomba.

A szóban forgó legény jó módu fiú. Kissé halfejű és kurtalábu, de faluhelyen senki se ösmeri a belvederi Apollót. Mindenki szép, aki ép. Kapitány Pali nemcsak ép volt, de bátor is, afféle hetyke legény. A tánchelyen senkinek se lobogott szebben az ingeujja meg a gatyaszára. Tánc közben gyakorta nyerített és hol a gerendát csapdosta, hol a csizmája szarát. Ilyen széles kedvvel Bódi se mulatott a legények között, legfeljebb egyszer esztendőben. De mióta árván maradtak, csak csendesen táncolt, s félszemmel a hugát vigyázta.

Látta ő azt is, hogy Kapitány Pali sűrűn kéri táncra a hugát, de másra magyarázta. A legénnyel valami kis kocódása volt az előbbi esztendőben. Kissé beszakították egymás fejét a búcsún. Azt gondolta, hogy Kapitány Pali a kibékülést táncolja. Mert azóta nem látták meg egymást.

- Hallod-e, - mondotta vidám pillantással; - nem rossz, amit beszéltél. Gondolod, hogy elvesz?

A leány szomorúan nézett a fazék fenekére:

- Elvenne.

- Hász akkor jól van! Hát mit savanyogsz! Nem tetszik? Hallod-e, nem ordináré legény az. Mikor a kocsmában vót veled az a kis petekem, hát ugyancsak megállott a sarkán.

- Hászen nem is azér, - felelte a leány, - hanem én mégse mék hozzá.

- Nem mégy hozzá? Gondold meg ezt Ágnes. Én ebbe tudod nem akarok neked parancsolni. Akit szeretsz, ahhoz mégy. De mi a kifogásod ellene?

- Semmi.

- Hallod-e, megkövetelem, hogy énvelem nyiltan beszélj!

A leány ekkor letette a kanalat és a köténye sarkához nyult. A szeméből könnycseppek gördültek alá.

A bátyja faggatására aztán elmondta, hogy a legény apjával is beszélt, de annak hozomány kell.

- Ha a földet elfejezzük, - így végezte, - mi marad neked Bódi? Aztán ki visel rád gondot? Ki mos rád? Ki takarít rád?

Bódi hallgatva nézett maga elé.

- Ne ríjj, - mondotta aztán csendesen. - Majd eligazítsuk.

Vasárnap délután átment Kapitányékhoz.

A látogatásra a békesség ösvényén indult, de azért a rézcillagos kést becsúsztotta a csizma szárába. Ami városban a névjegy a tárcában, az falun a bicska a csizmaszárban. Nem lehessen tudni, mikor mi történik.

De nem történt semmi. Kapitány Pali a kapu előtt pipázott többedmagával, s kerek halszeme egyszerre Bódira fordult, ahogy az feltűnt az ünneplő szűrben az útca-végén.

Bódi csak lépegetett komolyan. Hogy ím a társasághoz ért, megállt Kapitány Pali előtt egyenesen és ünnepiesen:

- Hozzád jöttem Pali, békességgel, ha akarod.

Palinak mosolygott a szeme. Kezet nyujtott neki:

- Isten hozott Liszkai Bódi! Gyere beljebb!

Azzal átölelte a vállát, s úgy kísérte be a kapun.

Odabent aztán Liszkai Bódi is elővonta a pipáját. S a bor mellett, pipa mellett megbeszéltek az ügyet. Sok kerülgetéssel beszéltek, ahogy parasztok szoktak, de alaposan.

- Hát nézd Pali, - mondotta végre Bódi. - Én a hugom földjébe nem kapaszkodok bele. Ami az övé, az az övé. Ha szereted, elveheted, én abba szalmaszálat se teszek köröszül.

- De hát te? Miből élsz meg? - kérdezte habozva a legény.

- Arra te ne gondoldj, - felelte Liszkai Bódi méltóságosan. - Még az is meglehet, hogy az én részemet is megkapod. Nem mingyárt, hanem egypár esztendő múlva.

És akkor felállt, és a szeme közé nézett a legénynek. Rátette a kezét a vállára.

- Hát elvégeztük. De egyet ne felejts Pali: az én hugom, az én hugom.

Ez olyan hangsúlylyal és olyan erős szempillantással volt megmondva, ahogyan csak magyar paraszt tud beszélni.

Kapitány Pali nem hőkölt meg ettől a pillantástól. Lehet, hogy egyet dobbant neki belől, de nem mutatta. Megölelte Bódit, meg is csókolta az orcáját:

- Hej Bódi, - mondotta hálás hangon, - hej Bódi!

És ebben benne volt a szent fogadalom is, amit Bódi kívánt.

A lakodalom aztán hamarosan megtörtént. Bódi pénzt vett föl a földjére, s kiutazott Amerikába.

Szűrben vándorolt ki, szőrtarisznyával. S íme köpönyegesen tér haza, rézgombos bőrtáskával.

Mikor kiment, egészséges pirosképü szőke fiú volt. Most sápadt arcú, vihartól edzett, szakálas ember. Az az öt esztendő, amit a szénbányában töltött, megöregítette. De minden keresete ott van a bőrtáskában. Csak éppen a köpönyeget vette valami megszorult olasztól, meg a rajta

levő ruhát valami amerikai zsibvásáron. Kenyéren, szalonnán élt ott is, mint itthon. Meleg ételt nem evett csak egyszer karácsonykor.

Az öt év alatt nem küldött levelet, mert nem tudta hogyan kell; kérdeni meg restelte. És nem is kapott levelet, mert a címét nem tudták. De mindennap gondolt haza. És mindig azon tünődött, hogy Ágnes hogyan él az urával? Mert az öreg Kapitány nem élt valami példás házasság életet. Gyakorta civakodott a feleségével. Az ilyen szokás öröklődik a családban.

És ő mindig azt érezte, hogy a huga az ő védelme alatt van, mint lánykorában volt. Az árvaság erősebbre fűzte köztük a testvéri köteléket. Bódi úgy érzett hozzá, mintha nem is huga volna, hanem gyermeke. Oh, a siroknál nagy fogadalmak történnek!

Hát veri! Ez volt az egyetlen gondolat, amely a mellében dübörgött, mióta a hazai földre tette a lábát. Veri a pogány!

Nem tudta még, hogy mit fog mondani: ment mint a sötét felhő, amely magával viszi szélvészét és villámait.

Ment végig a falun, senkit meg nem látva, senkinek nem köszönve. Ahogy lépkedett, a kezében levő bottal nagy félkörökben kísérte a lépéseit.

Az akácfák már félig kopaszán állottak az út mellett. Alattok a sárga levél.

Itt-ott a házból kilódult egy kutya és megcsaholta, de Liszkai Bódi rá se hederített.

Csak a saját háza előtt pillantott föl. Megállt s ránézett a házra. Aztán belökte az ajtót.

Az udvaron Kelemenéket találta, egy napszámoskodó zsellér-családot, amely hol itt, hol ott lakott a faluban, ahol olcsó árendát talált.

Az udvaron az asszony fát aprította. Csodálkozón nézett Bódira. Nem ösmerte meg.

- A hugom, - mordult meg Bódi, - itthon van-e hugom?

- Jézus Mária! Liszkai Bódi!

- A hugom itthon van-e?

- Dehogy lelkem: otthon van... Vagy nincs otthon?

Bódi megfordult, ment tovább Kapitányékhoz.

Az udvaron ott egy bozontos fehér komondor rohanta meg. Bódi arra olyat vágott a botjával, hogy a kutya üvöltve inalt el az istálló mögé.

Bódi berugta a pitar ajtót.

A konyhában senkit se talált. A belső szobaajtó tárva volt. Egy öregasszony jelent meg a küszöbön.

Az öreg Vass Lukácsné volt az. Vén rózsafüzéres búcsújáró.

Bódi félretolta. Belépett. Egy másik öregasszony ott állott meghajolva az ágynál. Az ágyban benne feküdt a huga, félájultan, véresen. Az öregasszony éppen a haját mosta a mosdótálban.

- Ágnes! - rebegette az ember fájdalmasan.

Az asszony fölemelte a szemét, és fájdalmasan mosolygott.

- Bódi!

Az ember kezéből kihullott a bot. Az ágyhoz lépett és magához ölelte a beteg asszonyt. Megcsókolta az arcát.

- Oh te szegény lélek!

Aztán fölegyenesedett és fölkapta a botját. Ráordított az öregasszonyra:

- Hol az a gazember!

Berontott a másik szobába, aztán kirohant, az udvarra:

- Hol vagy Kapitány Pali! Hol vagy te bitang! Gyere elő ha mersz!

De az ember nem mutatkozott.

Boldizsár visszatért a szobába és lekapcsolta a köpönyegét. Beterítette a hugát vele, és felölelte az ágyból:

- Gyere haza!

Kivitte a házból. Vitte az ölében mint egy gyermeket.

Az asszony nem ellenkezett. Fejét a bátyja vállára hajtotta. Engedelmeskedett az akaratának, mint leány korában szokta.

Az öreg Vass Lukácsné lepedőbe kötve vitte utánuk a dunyhát meg a vánkost, az asszony szegényes ágyneműjét. Vitte batyuba kötve. Balkezevel meg egy kis hároméves leánykát vezetett.

Bódi csak akkor látta meg, mikor hazaértek, s megállt, hogy valaki a kaput kinyissa.

- A te gyermeked ez? - kérdezte a kislányra pillantva.

- Az enyém, - felelte Ágnes bágyadtan.

Bementek. Leeresztette az asszonyt az ágyba. Gyöngéden eligazította a párnát a feje alá:

- Mid fáj? Mi bajod? Hivassak-e orvost?

Ágnes csak a fejével intett, hogy nem kíván orvost. És a szeméből könnyek gördültek alá az arcán. Hogy elsoványodott! hogy elhitványodott az a régi üde leányarc!

- Megfojtom azt a gazembert, - morogta Boldizsár.

- Elválok tőle, - rebegette az asszony. - Így meggyötörni, így megcsigázni! Oh a lelketlen Hóhér!

Vass Lukácsné aztán az öregasszonyok bőbeszédűségével elmondta, hogy mi történt, hogyan történt!

Tavaly katonaság volt a faluban és egy káplárt hozzájuk szállásoltak. Kapitány Pál az éjjel mulatott és a kocsmában hallotta, hogy némelyik katona kellemes emlékezést vitt magával a faluból. Kapitány Pálnak soha eszébe nem jutott, hogy a feleségét meggyanúsítsa, de most részeg fővel arra gondolt, hogy talán az ő felesége is barátságos volt a káplár iránt. Hajnalban ahogy hazatért, vallatóra fogta az asszonyt: Mondd meg igaz lelkedre így meg amúgy! - A szegény asszony csak csendesítette, de az ember annál dühösebben faggatta. - Tagadod úgye? Hogy is mondanád meg. De majd kiszorítom én belőled! Avval leteperte és megkötötte a kezét, úgy vallatta bottal.

- Pedighát lelkem, - fejezte be az öregasszony - nem is tudott magyarul az a katona. Oláh volt az Isten sülyessze el. Még csak egy szót se váltottak együtt.

Akkor aztán maga is sírva fakadt:

- Csupa kék a lelkem. Az egész háta. A feje vérzik. A két karját nem bírja.

Boldizsár felugrott mint a bőszült vadállat. Ujra elrobogott.

Az asszonyok ezalatt ecettel dörzsölték végig a beteget. Tiszta inget adtak reá és körül-sajnálták, ami asszonynak nagyobb vigasztalás az ecetnél is.

Kapitány Pál azonban még mindig nem találódott otthon. Némelyek arra vélték, hogy valahol a szőlőben alussza mámorát. Látták kifelé menni, de hogy hol van, senkise tudott róla.

Boldizsár egy hosszú mogyorófa-botot talált a szobában. Hazavitte a hugának:

- Evvel vert-e meg?

Az asszony bólintott.

Régi vedlett mogyorófa-bot volt az, parasztujnyi vastag. Az öreg Kapitány bíró korából maradt még meg. Csak éppen megrövidítették.

- Jelentse fel, - mondták az asszonyok, - vigye el a botot a bírósághó.

Azelőtt tegezték, de mióta megjött Amerikából, nem merte tegezni senki.

Boldizsár a beteg mellé ült az ágy szélére. A kezét a kezébe vette, az arcát megsímogatta:

- Ne búsulj, - mondtotta. - Ne búsulj, megtanítom én rendre azt az akasztófáralót! Máskor is megvert?

- Meg, - felelte az asszony, - valahányszor fiatal emberrel beszéltem, mindig megvadult, - de így még soha! De érterem ne is gyűjön. Nem ösmerem többet!

Boldizsár kocsit rendelt, elküldött az orvosért. Kelemennének meg pénzt adott, hogy hozzon bort a kocsmából és főzzön borlevest.

Csak ekkor fordult a leánykához, aki ott játszadozott két kis porcelláncseréppel az asztalnál. Megnézte. A leányka olyan halszemű volt, mint az apja. Elfordult tőle, s újra a beteghez beszélt:

- Meggyógyulsz lelkem. Kelemenék elhurcolkodnak innen. Kifizetem. Van pénz!

És a táskájára ütött, amelyből tompa csördülés hallatszott.

- Három ezer és húsz korona Ágnes. Egy fillérrel se kevesebb. Ez mind a mienk! Leszünk ahogy voltunk Ágnes. Nem fog hóhérkodni veled senki!

Estefelé megérkezett az orvos. A szobából kiküldött mindenkit. Aztán mikor elvégezte a vizsgálatot, beszólította Boldizsárt.

- Az asszony nagyon meg van verve, - mondtotta, - de a csontja nem törött. A fejét valami szögbe üthette. Irjak vízum repertumot?

Bódi nem tudta mi az a vízum repertum. Azt hitte recept, hát csak ráhagyta hogy írjon.

Aztán az orvos bekötötte a betegnek a fejét s valami receptet írt. Azt mondta, hogy azzal kenjék be estére.

Aztán megírta a vízum repertumot.

- Itt van, - mondtotta, - ezt csak adja be a járásbírósághoz. Olyan félesztendőt húznak arra az emberre mint a pinty.

Boldizsár rápillantott az írásra.

- Nem köll nekem a bíró, - felelte komoran, - majd elbánok én vele magam is.

Este ismét elnézett Kapitányékhoz, de Pál gazda még nem volt elő. Nem is került haza még harmadnapra se.

- Majd haza jön, - mondotta Boldizsár.

- Jöhet, - felelte az asszony. - Engem ugyan nem lát többé.

Már akkor az asszony jobban volt, de csak éppen hogy ülni tudott az ágyban. A bal kezét nem tudta még mozdítani.

Negyedik nap aztán Boldizsár kiment a szőlőbe, s délután tért vissza. A kék köpönyeg meg volt rajta szakadozva. A mogyorófa-botot darabokban hozta a markában. Az arca nyugodt volt, a járása is csendesebb. Ahogy belépett a házba, letette a botdarabokat az asztalra, s csak annyit mondott:

- Itt van.

Az asszony fölemelte a fejét:

- Megverted?

- Elláttam, - felelte Boldizsár nyugodtan.

Az asszony szeme elnyillott:

- Nagyon megverted?

- Kocsin vitték haza.

- Csak nem ütötted tán agyon?

- Nem, ne tarts attól, hogy börtönbe kerülök. Nem fábúl van a kutyának a csontja!

Azzal odaült az asztalhoz és kenyeret kért Lukácsnétól, meg szalonnát.

Kelemenék már akkor kihurcolkodtak. Boldizsár visszafizette nekik az egész évi bért, s lehordatta a maguk holmiját a padlásról.

Az utcai szoba ismét Ágnesé lett, mint lánykorában. A belső szoba az övé.

Boldizsár bort is hozatott a vacsorához. Megivott egy liter bort, aztán korán lefeküdt, mint az olyan ember, akinek aznap erős munkája volt.

Az első szobában égett a lámpás. A beteg megszólalt:

- Lukács néni, a kislányomat fektesse ide mellém. Aztán menjen nézze meg azt az embert, nem ütötte-e agyon a bátyám?

A kislány a kucikban aludt. Hogy az anyja mellé fektették, fölébredt:

- Nyanyus, - mondotta az anyja nyakát átölelve, - hol van apa?

- Otthon, - felelte Ágnes.

- Miért nem megyünk haza mink is?

- Mert nem megyünk, lelkem, soha többet nem megyünk abba a házba. Aludj.

A gyermek elhallgatott. Künn az őszi eső mosta az ablakot. Lukácsné a fejére borította a felső szoknyáját, és elment.

Jóideig odavolt. Aztán visszatért.

- Jaj lelkem, - susogta, - de ebül van az urad! Egymagába találtam. Tárva-nyitva az ajtó. Hanyatt fekszik az ágyon, oszt orrábul-szájából folyik a vér. Csupa vér a kebele. Be akartam kötni a fejét, de elküldött. Csak annyit kérdezett, hogy te hol vagy?

- Kérdezhet!

- Egyenesen azt kérdezte. Aztán, hogy mégis be akartam kötni a fejét, aszongya hogy, aszongya: menjen a fenébe! Majd haza gyün az asszony!

- Várhat, - felelte Ágnes.

Az öregasszony folytatta:

- Én is azt mondtam neki, hogy mondok: Várhatod azt Pali, sohse gyün többet haza. Halódik. No aszongya, ha halódik, hát dögöljek meg én is!

Ágnes csendesen feküdve hallgatta az öregasszony beszédét, csak a szeme pillája rezgett.

- A feje van betörve, - szólalt meg aztán elgondolkozva. - A bátyám úgy szokta.

Az öregasszony darabig még ott sopánkodott, aztán hazament. Megígérte, hogy holnap korán reggel visszatér és kávéfőz.

Az ajtót nem kellett utána bezárni. Fakilincses ajtók voltak. A madzagot visszatolta az asszony a kiskapun is. Kivülről nem lehetett kinyitni.

Ágnes maga maradt. Belebámult a sercegő mécses lángjába. A lángon nem volt semmi különös, csakolyan kis sárga láng volt, mint mindig. De azért Ágnes bámulta, percekig bámulta. A szobában csöndesség volt, és félhomály. A kis parasztablakon beszűrődött a holdvilág. A másik szobából áthallatszott a Bódi jóízű horkolása.

Ágnes megmozdult, kinyújtotta a fájós balkarját: megmozgatta, végigmarkolgatta és sziszegett. Aztán a mellette alvó leánykára nézett. Gyöngéden megrázogatta:

- Babuskám!

- No, - felelte álmosan a kicsi.

- Kelj fel Babuskám, kelj fel aranyom! Vedd föl a szoknyácskádat, húzd föl a csizmácskádat.

Maga is felkelt, nagy kinnal felöltözködött. Aztán felölelte az ép jobb kezével az ágyneműt. A lepedő négy sarkával összefogta. A hátára vetette.

És kézen fogta a leánykát. Kimentek csendesen a házból, haza.

Doktor Gizella.

Székesfehérvárott a vonat negyedórát állott. Valamennyien törődöttek voltunk már az utazástól, hát leszálltunk egyet sétálni.

Az utasok különben csaknem mindnyájan leszálltak. A nők a tavaszi diszeiket mutogatták. A férfiak a sörös asztalhoz rohantak. (A mesebeli szomjas iszik ökörnyomból, a vasúton utazó szomjas megissza az állomások sörét. Dehát meleg is volt az idő, noha még csak májusi nap sütött az égen.)

Egy II. osztályu kocsinál csoportosulás támadt. Az arcokon bámulás és boszankodás kifejezése.

- Ez már mégis sok! - dörögött egy haragvó utas.
- Be kellene zárni az ilyen kocsit! - dohogta a másik.
- A kísérőt kellene bezárni! - recsegte egy angol-szakálu fiatal ember.

A nők ijedten menekültek fel a kocsikba.

Én valami alispán-féle emberrel sétáltam. Az úton ismerkedtünk össze. Kedves csevegő ember volt; fiatal, hosszú és sovány. Még a cigarettái is kétszer olyan hosszúak, mint amelyet más ember szokott színi. Odamentünk a csoporthoz:

- Valami örült. A Lipótmezőre szállítják. - Magyarázta egy szemüveges úr a vállát vonogatva.
- A kísérője leszállt sörözni.

Az ablaknál csakugyan egy elmélyedt arcú öregúr ült. Fekete ruha volt rajta. Az arca szintelen. A haja mint a megdőlt gabona vihar után. Maga elé bámult, s mozdulatlan volt, mint a kőbálvány.

Az alispán is megbotránkozott:

- Hol a kísérő? Melyik az?

S nagy gólyalépésekkel sietett át a söröző úriemberhez.

Néhány szót váltott vele; eleinte hevesen, aztán nyugodtabban. Csakhamar visszatért a csoporthoz.

- Ártatlan örült, - mondotta megnyugtatón, - csak búskomorság a baja.

Azután tovább sétáltunk:

- Magam is ismertem már ilyen lelki beteget, - mondotta. - Egy öreg zsidóorvos volt az. De azt be se vitték. Csak otthon élt a faluban. Olykor ki is járt. Végigment a fason. Köszönést nem fogadott; ő se köszönt. Nem beszélt soha senkivel, még a feleségével se. Csak egy halottal beszélt. Mert a temetőbe járt ki mindennap. Egyszer meglesték, kihallgatták, hogy mit beszél? Hát a halottal se beszélt egyebet, csak ezt mondogatta:

- Gizella, Gizella, mért tetted ezt?

A vonat indulását jelezték. Visszaültünk a kocsiba. A vonat újból megmozdult és útnak eredt.

- Dehát mit csinált az a halott? - kérdeztem szivarra gyujtva.

- Semmi különöset, - felelte az alispán. - Rómeó és Julia története, más személyekkel, más helyen, más körülményekben. Mindennap olvasunk efféléket: ma egy cselédleány meg egy iparoslegény, holnap egy bárókisasszony meg egy lovászinás. Néha mind a ketten meghalnak, néha csak az egyik hal meg, de azért csak a régi történet ismétlődik mindenkoron.

Ő is szivarra gyujtott, s a fejét rázta:

- Azért mégis mindig megható az, mikor valaki fölcseréli az életet a halállal. Én sokszor gondolok arra a leányra. És mondja nem különös az, hogy a zsidó temetőben mindenszentek napján egy síron gyertya ég? Ott van a zsidótemető a mienk mögött, hát látom. Tavaly is láttam.

- Remélem nem mond el nekem valami borzalmas történetet.

Az alispán elmosolyodott:

- Nem. Az élet nem úgy szerkeszt, mint Kotzebue. Az élet tragédiáiban csak egy vagy két alak játszik fekete szerepet. A többi személy közömbös, mint a tehén, vagy éppen vidám. Különböben is régen történt ez, még az én diákkoromban. Azóta sok gyászfátyol megfakult a Földön.

A vakációt akkor én az anyám falujában töltöttem. Nagy falu az. Paraszt és úr vegyesen lakik benne, meg egy gróf a falu végén. A grófi kastélytól a falu közepéig széles fasor vonul. Arra jártam én néha az epres-kertbe.

Ahogy egynapon hazafelé bandukolok a fasorban, látom, hogy egy kisasszony ül az árnyékon a kertészház előtt. A kisasszony fehérbabos kékruhában ült ottan, előtte egy szalmakalapos fiatalember állt, vállal a fának támaszkodva, - afféle falusi gavallér.

Egy augusztusi nap délutánján volt ez estefelé. Az utca néptelen volt, mint azon a tájon mindig. Semmi különös nincs azon, hogy egy leány kiül a vadgesztenye hüvösére, s egy arramenő fiatalember megáll nála beszélgetni.

Én amint mondom, akkor még diák voltam, tizenhatéves. A nyári vakációt az évben először töltöttem ottan az anyám szülőföldjén.

Ahogy közelebb jutok, látom, hogy a Doktor Gizella a leány. A fiatal embert nem ismertem. Később mondták egyszer, hogy a tanító.

A kisasszonynyal se voltam ismerős, de azért tudtam, hogy kicsoda. Minden délután elmentem a doktorék háza előtt, s gyakorta láttam doktorékat, ahogy kint hüselték a kis kertben: a kövér doktor mindig fekete liszter kabátban, a kövér doktorné szélesen, begyesen, meg egy vékonycsontu, szőke, de feketeszemű leány. Mindig csak hárman és mindig olyan csendesen, mintha mind a hárman némák volnának. A leány hol kékbe volt öltözve, hol rózsaszinbe, de mindig csinos volt és mindig komoly, szinte szomorú.

Hogy im ott találom akkor az utcán, a gesztenyefák alatt, furcsa volt nekem, hogy nem a saját házuk előtt ül, hanem a kertész ház előtt. Ők is abbahagyták a beszélgetést és hallgattak, míg hozzájuk jutottam. A leány ölében fehér napernyő volt. Annak a két végén nyugodott a keze. Rám nézett, míg mellettük elmentem, rám nézett némán, közömbösen, pillantástalanul. Én is rájok néztem. Köszönni nem köszöntem nekik, mert hiszen nem ismerőseim, de a leányt most még figyelmesebben megnéztem, mint szoktam. Tetszett nekem, hogy szőke a haja és fekete a szeme, és hogy olyan méltóságosan komoly. Akkoriban már sűrűn olvastam a regényeket. Éreztem, hogy ők ketten nem a gabona áráról beszélgetnek. A tanító arca mosolygó volt, a ruhája divatos nyári pepita, és a nyakkendője citromszínű selyem. A leány szeme ábrándosan tapadt reá.

Mégis különös, - gondoltam, - ez a tanító katolikus tanító, ez a kisasszony meg zsidó kisasszony. És megéreztem, hogy ezekkel valami történni fog.

De ez csak egy percig tartó érzés volt, egy átvonuló érzés, mint mikor a téli mezőn holló száll át.

Aztán többet nem láttam őket. Visszakerültem a városba. Eszembe se jutottak volna többé, hanem levélben említette őket az öcsém: egyszer a tanítót, egyszer meg a leányt.

A tanítóról mingyárt szeptember elején írta, hogy azt mondja: *Uj tanítónk jött, mert a Simándi elköltözött Székesfejérvárra.*

Simándinak hívják.

A leányról meg körülbelül hat hétre rá írta: *Nálunk nincs semmi ujság, csak éppen hogy a Doktor Gizella meghalt, mert megmérgezte magát.*

Megdöbbenve olvastam ezt. Szerettem volna többet is tudni, de nem volt több róla a levélben. És sajnálattal tünődtem: Vajjon miért? Mily kár érte, hogy meghalt: olyan szép leány volt, olyan komoly, olyan fehérarcu! És most ott van a földben. Talán azt is akarta, hogy a babos ruhájában temessék el, és a fehér napernyőt tegyék melléje. De hol a gavallérja?

A következő vakáción aztán elkérdeztem, hogy miért mérgezte meg magát a Doktor Gizella?

Hát kérem érdekes ez így töredékekben is. A tragédiákat én is únom a szinpadon, de mikor benne járunk a levegőjében, rajta járunk a földjén, látjuk a házat, amelyben a szerencsétlen lakott, látjuk a sírt, amelyre a neve van írva, akkor azt érezzük, mintha nekünk is részünk volna a történetben.

A tanító tehát elköltözött. Székesfejérvárott kapott valami jó állást. Nálunk csak afféle kisfizetésű segéd volt.

Doktor Gizellát senkise kérdezte, hogy mi a véleménye a tanítók változásáról? Látták őket ugyan itt-ott beszélgetni, de falun mindenki beszélget. Ki gondolt volna arra, hogy ezek akkor is arccal fordulnak egymás felé, mikor nincsenek együtt?

Mindössze azt tűnt föl, hogy Gizella egy napon megjelent a katolikus templomban, s leült a hátsó padba. Ott hallgatta ájtatosan a misét, meg a prédikációt. De hát ezt is leányos kíváncsiságnak tekintették: a zsidó leány megnézi kíváncsiságból hogyan imádkoznak a másfélék? Hát a keresztény ember nem megyen-e el, hacsak egyszer is életében a más-hitűek templomába?

Később beszélte aztán a sekrestyés, hogy Gizella hétköznapi is gyakorta ott járt, s egyszer mikor már a nép eltakarodott, megkérte őt, hogy ne zárja be még a templomot: hadd imádkozzon a Mária-képe előtt. És gyertyát vont elő a kebeléből; meggyújtotta; letérdelt a kép elé és úgy imádkozott, olyan ájtatosan, mint valami keresztény leány.

Később tudódott ki az is, hogy mise után eljárt az öreg papunkhoz és tanult tőle katekizmust, keresztvetést, imádkozást.

Minderről otthon nem tudtak semmit. A két öreg nem járt társaságba, se hozzájuk nem járt senki. A betegek meg, akikhez a doktor járt, nem beszélgettek, csak a betegségükről. Hát a két öreg nem is sejtette, micsoda lelki válságon megy át a leány. Hogy ide-oda kijár, s elmegy a boltba, vagy a jegyzőkhöz, vagy kertészekhez, azt rendjén valónak tekintették.

Végre egy napon ütött az óra, amelyben nyilatkoznia kellett. A doktornak volt egy ügyvédné leánya, aki néhány hónapja meghalt. Az ügyvéd eljött a városból és nálok volt ebéden. Gizellának nem tűnt fel, hogy a sógor melegebben szorongatja a kezét, mint azelőtt szokta. Azt gondolta régen nem látták egymást és a sógor talán borlevest reggelizett.

A sógor aztán ebédnél megszólalt:

- Mikor rád nézek Gizella, mindig azt gondolom, hogy szegény feleségemre nézek. Éppen ilyen volt ő is tizennyolc éves korában.

Ezen mindnyájan elszomorodtak.

A sógor folytatta:

- Én elvinnélek téged édes Gizellám, ha hozzám jönnél.

Gizella leejtette a kanalat és sápadtan felelte:

- Micsoda ostoba gondolat!

Azzal átment a másik szobába. Felöltözködött s elő se került estig. Csak akkor tért haza, mikor már a sógor kocsija elzörgött.

Este aztán az anyja előfogta:

- Hát mi a kifogásod ellene? Mindössze tíz évvel idősebb náladnál. Derék ember, jó ember. A nénéd is boldog volt vele.

A leány csak hallgatott. A végén aztán ő is kirakodott:

- Nekem nem kell! Nem kell!

Az anya kérdőjelekké változott:

- Dehát miért? Mi lehet ellene a kifogásod?

A leány vállat vont:

- Zsidó!

Az anya elképedve nézett reá: megbolondult ez a leány?

A leány sápadtan állt az anyjával szemben, mint aki kivonja a kardot, melylyel az életet kell megvédenie.

- Nem szeretem a zsidókat, - mondotta elszántan, hidegen.

S hogy az anya ijedtében csak némán bámult reá, folytatta:

- A zsidók istene zord kegyetlen úr, rabszolgatartó égi fáraó; a keresztények istene jóságos égi apa.

Aztán egyszerre sírva fakadt.

A sírás mindig többet mond, mint a szóbeszéd. Az anya megértette:

- Dehát beszélj: van valaki választottad?

A leány akkor elmondta. Elmondta, ahogy a lányok szoktak beszélni, mosolyogva, könnyezve, meg-megjajdulva, hogy mit szól az apa reá; gyorsan cáfolva minden ellenvetést, hogy Simándi igenis derék ember, ha szegény is, ha fiatal is, ha keresztény is.

- Csak velem lehetek boldog anyám, csak velem senki mással soha ezen a világon!

Az anya szíve mindig együtt rezeg a leánya szívével. Nincs olyan bolond képtelenség, amit valamely anya el ne fogadjon, ha a leánya sírva mondja el, hát még az ilyet, ami manapság már nem is olyan képtelenség, mióta megvan a polgári házasság. De akkor még át kellett térni egyik templomból a másikba, s a templomok ma is farral állanak egymásnak, mint a rugós lovak. Bocsánatot kérek ezért a hasonlatért, de nincs különben.

Hát az anya végre is azt mondta:

- Én nem bánom, ha megbolondultál, ám járd végig a bolondját, de kijelentem, hogy én apáddal ebben az ügyben nem beszélek. Ha főzted, tálald fel magad!

A doktor ugyanis tüskés ember volt. Ma is magam előtt látom azt a vén fekete-szürke fülesbagolyt. Azt gondolom, ha megmagyarosította a nevét, csakis a *Rettenetes* nevet lehetett volna neki ajánlani.

A betegeivel is kurtán-furcsán beszélt az. Minden betegre haragudott. Különösen a paraszt-félének volt mit hallgatnia:

- Megint a gyomrát rontotta el, disznó! Minek zabál annyit! Még egyszer meggyógyítom, de aztán többet énhozzám be ne tolja az orrát, ebatta!

Felfirkantott valamit, aztán csengetett a leányának:

- Gizella, csináld meg neki ezt az orvosságot.

A doktor volt a patikus is. A rendelő szobájának egyik falát feketére festett patikai állvány foglalta el. Tele volt az mindenféle feliratos üvegekkel: Tinctura, Pulvera, Unguentum, Extractum és másefféle feliratok; kék-üveg, sárga-üveg, fehér-üveg, fekete-üveg, halálfejes-üveg; mindenféle jóillatú gyökerek és undok-szagu kenőcsök, mindenféle egybekeveredett porszagok, kórházi szagok.

A receptet átadta az öreg a leányának, aki gyors kézzel töltött ebből is, abból is; mért, kevert, skatulyázott. Ügyes okos leány volt. Ma is látom azt a nyugodt, okos fekete szemét, amelylyel úgy nézett az az emberre, hogy nem is pillantott.

A beteg aztán, kivált ha paraszt volt, eldicsérte otthon az orvost:

- Ez aztán az ember: ugyan a lelkemre beszélt! Alig is vártam, hogy kívül kerüljek az ajtón! De adott is aztán olyan fájin orvosságot, hogy még harmadnapra is csikaródzott a belső részem tüle.

A családjával azonban nem ezen a pogánynyelven beszélt a doktor. Csak hárman voltak; csöndes egyetértésben éltek. A lakásuk kertes verandás falusi ház volt. Uri módon ruházkodtak, szinte divatosan. És hogy zsidók, legfeljebb arról lehetett látni, hogy péntek este három gyertya ég náluk. Egyébiránt nem volt az arcuk Laudon-utcai.

Nálunk nem laknak afféle zsidók. Minálunk négy vagy öt zsidó család lakik, azok is már annyira meghonosodtak, hogy magyarul beszélnek, magyar lapot járatnak, csak éppen a nevük német: meg hogy a boltban gyakorta mondogatják: Ugy éljek! és hogy: Nem létezik!

A leány napokig, hetekig halogatta az ügyet.

Néha már annyira felsrőfolta a bátorságát, hogy csak éppen a nyelvét kellett volna megmozdítani, de a szó a torkán akadt, mihelyt az apja szeme ráfordult. Az az összenőtt szemöldökű ember még akkor is szigorúan nézett, mikor nyájas volt.

Ekközben mindennap érkezett egy *postánmarad*-levél. Záli szakácsné ment érte, aki a leánynak bizalmasa volt. A postán azt gondolták, hogy a szakácsné levelez valakivel.

Egy ebéd után az történt, hogy a szakácsnének cigányasszony vetett kártyát. A kisasszony is ott állt s nézte, hogyan rakja a kártyát a konyhaajtó küszöbén a rongyos boglyas cigányasszony. Kirakott a szakácsnének mindenféle jószerencsét: hirhallást, szerelmet, irígységet, diadalmat, végül házasságot.

- No most magának gyenyerűsleges szép kisasszony, csókolom azt a szép fehér kezit. Tessen idetenni egy négykrajcárost.

Gizella elmosolyodott. A zsebébe nyult s rátette a kártyára a négykrajcárost.

A cigányasszony kevert, osztott, rakott, válogatott. Végül bólongatott:

- Boldog lesz szép kisasszony, azt mondja a kártya, hogy eléri a legnagyobb boldogságot, amit a földön ember elérhet.

- Igazán azt mondja? De mikor? mikor lesz az?

A cigányasszony újra meghányta a kártyát s gondolkodva nézte.

- Hamar, hamarabb mint várja.

Azzal összesöpörte a kártyát és nem beszélt többet. Ugy elment, hogy még csak egy rossz kalapot se kért a férjének.

A leány izgatottá válik. Hogy ő boldog lesz? Ezt még eddig csak az álmai ígérték. Hátha az a cigányasszony eltalálta? És eszébe jutott minden mese, ami a cigányasszonyok jóslatát igazolja. Szinte káprázott attól a gondolattól, hogy hátha neki is...!

Bement a szobába, hogy nyilatkozik az apjának. De a küszöbnél megint visszafordult: kivett egy kis Mária-képet a kebeléből. Letette a székre s eléje térdelt. És könnyektől bágyadozó hangon könnyögött neki:

- Szűz Mária! égi édesanyám! könyörülj rajtam! Hiszen te is zsidóleány voltál! A tengeren is hozzád könyörögnék a veszedelmekben! Én is hozzád könyörgök: ments meg!

A szobában ott volt az anyja is, meg a szakácsné is. Azok ott könnyeztek a háta mögött.

A doktor a szomszéd szobában írt valamit, jelentést vagy mit az őszi járványról. Feltűnt neki a leányának a hangja. Fölkel és kinyitja az ajtót. Rábámul a leányára meg a képre. Az arca haragtól torzul el:

- Mi az?

A leány holtra sápadt arccal emelkedett föl, megállt az apja előtt elszántan, azzal a pillantástalan merész nézéssel, melylyel a bajvívó néz az ellenfelére.

A doktor egy kézintéssel kiküldötte a feleségét meg a szakácsnét a szobából.

Mi történt odabent, senkise tudja. A leány töredezett hangja ki-kihallatszott, mint a gyónók gyónása a sekrestyéből.

A doktor elszörnyűködő hörgése szakította meg a leány beszédét:

- Soha! soha!

- Meghalok apám!

- Hát inkább halj meg, dögölj meg! Muzsikaszóval foglak eltemettetni!

- Ez az utolsó szavad apám?

- Ez! És most kelj fel, ne térdelj itt előttem, mert felruglak!

Ugy ordított, hogy az ablaküveg is rezgett belé.

A két öregasszony ijedtségtől dermedten állt a szomszéd szobában. Mikorra visszatértek, a leány a padló szőnyegére borultan zokogott. A Mária-kép eltépett darabkái ott heverték körülötte.

Fölemelték, mosdatták, vigasztalták. Ő egyszerre el is hagyta a sírást, s az arca látszólag nyugodt volt.

Estefelé levelet írt. Odaadta a szakácsnénak, hogy vigye a postára. Egyebet nem beszélt.

Az anyja persze nagyon sajnálta. Iparkodott ráokosítani, hogy az ilyen fiatalkori ábrándozást később bolondságnak itéli az ember.

- Az a tanító lásd kifizetésü, alacsonyrendü hivatalnok, fiatal is még, húszéves vagy huszonegy legfeljebb. De ha több volna is, ha jóállásu ember volna is, apád soha meg nem engedné, hogy elhagyd a vallásodat.

A leány nem felelt semmit.

Este az anya aggódva figyelte, hogy elalszik-e a lánya? Hogy mély sóhajtását hallotta, odafele fordult melléje és folytatta a vigasztalást:

- Az éjjel jól alszol leányom és holnap elfelejted.

- Holnapra meghalok, - felelte a leány.

Az anyja persze ezt csak mondásnak tekintette. Tovább vigasztalta.

A leány még egyszer megszólalt:

- Azt mondta apám, hogy muzsikaszóval temettet el. Hát azt huzassátok: Kidőlt a fa mandulástól.

És többet nem beszélt.

Reggel, mikor föl akarták kelteni, halva találták az ágyában.

A többit aztán nem hallottam, de láttam már zsidó halottat: a földre terítik fekete posztóra és beterítik állig fekete posztóval. Képzem, milyen festői lehetett az a fehérarcu leány, amint ott feküdt nyakig betakartan; mellette az égő gyertya, szőke haja szétterült a feje körül a fekete posztón.

Azt mondják, hogy az anyja beletette a koporsóba a leány keblére az eltépett Mária-képet.

A temetésre elment Simándi is. Mert a leány az utolsó levelében ezt az öt szót írta neki. »Jőjjön el a temetésemre: szerdára.«

Szép muzsikás temetés volt. Az utat a fákról hulladozó levelek takarták. Ott volt a faluból minden lélek, még a plébános is. A cigányok elől haladtak és azt játszották, amit a leány az utolsó kívánságául megjelölt. Simándi egy szabónál volt megszállva. Annak az ablakából nézte a temetést; azaz hogy nézte volna; de nem látott semmitse belőle: mert mikor a temető menet odaérkezett, csak elfordult. Leborult az asztalra, a két kezére, és ott sírt.

Álom és ébredés.

Olvasunk néha csudálatos történeteket, s lüktető kíváncsisággal várjuk: mi lesz ebből? Hát az, hogy az író, mikor már a legzöldebb lehetetlenségbe ragadott bennünket, így szól: »És ekkor, fölébredtem!«

A jámbor olvasó, aki ekképpen fálnak vezetődött, nevetve vagy elhülve teszi le az olvasmányt, s a legközelebbi alkalommal, mikor megint attól az írótól kínálkozik valami multság, így szól:

- Aha: ez az. De most már nem szed rá: lássuk előbb a végét!

Hát én most, nehogy csalafintasággal vádoljon valaki, előre megmondom, hogy ennek az olvasmánynak is az lesz a vége, hogy a történet hőse fölébred.

Aki nem szereti az ilyen elbeszéléseket, idejekorán átlapozhatja.

Harminc éves vagyok s erdészet a foglalkozásom. Az idén, őszre vártam, hogy kineveznek főerdésznek; akkor meg is akartam házasodni. Mert az idő múlik s a családfáról hullnak a levelek. Hét testvérem közül magam élek csupán; az apám is meghalt; nincs már más az élők között, csak az édesanyám.

Egy délután az erdőben vagyok, ahol országútat csinálunk. Május tizenharmadika volt ez a nap, de ezt nem a babona kedvéért írom le. Én nem hiszek sem a számokban, sem a jelekben; én egyáltalán nem hiszek semmiben se.

Hát mondom: csináljuk az országútat. Egy helyen öles gránitsziklát kell elhordani. Az még a sárkányok korában gurulhatott oda a hegyekről. Vágni nem lehet. Elküldöttem az igazgatóhoz dinamitért.

Nem volt nála több, csak hat, de az is mind régi. Lyukat furatok a sziklába s beleillesztek egyet. Azután meggyújtjuk a kanóc-zsinórt. Várunk negyedórát, félórát is. Már bizonyos, hogy rossz volt a zsinór: valami nedves helyen tartották. Odamegyek és ki akarom venni a dinamitot. Akkor elsül. A láng rámlobban s a robbanás ereje hanyatt lök.

Mikor föl akarok kelni, akkor érzem, hogy nincs karom. Bámulva és elszörnyedve nézek a vállamra. A robbanás vállban szakította el a karomat.

A vér bugyogva ömlik belőlem s tócsává gyűl a fű között. Körülöttem siket csöndesség.

Két ember van velem. Ezek emelnek föl a földről. Az egyik a derekamat fogja; a másik a térdemet. A legközelebbi fához visznek, leültetnek és nekitámasztanak háttal a fának.

S állnak bután és sápadtan.

- Emberek, - szólalok meg, mikor az ijedelem dermedtségéből ocsudok.

De nem hallom a hangomat. A robbanástól zúg még a fülem. Ezek is bizonyosan siketek.

- Emberek, - szólok újból. - Kössétek be valahogy a sebemet: elfolyik a vérem.

Ők maguk is gondolhatták már ezt. Az egyik azonnal kigombolta a kabátomat. A másik füvet szaggatott. Egy tiszta zsebkendő is volt a zsebemben. Aztán már nem tudom mivel kötözgettek, csak arra gondoltam, hogy meghalok, most már bizonyosan meghalok.

A halál gondolata mindig sötétlő mélység szélére tolja az embert; szédülünk és félelemtől bágyadtan nézünk alá. A lehullás érzése már nem ilyen nehéz, mert az ellenállás erőfeszítése elveszett. Az ember nem tud akarni többé: az izmoknak nem parancsol már az agyvelő semmit. Mélyebb szünete ez a test életének, mint az alvás.

- Menjetek, - mondtam, - egyitek az anyámhoz, másitok kocsiért.

S ahogy rájuk néztem, láttam, hogy az egyik kimeresztett szemmel, az ijedelemtől sápadtan nézett reám; a másik a bajuszát húzogatja és két könnycsepp gurul végig az orcáján.

A két ember elrohant. Magam maradtam.

Nem éreztem semmi fájdalmat és semmi erőtlenséget. Tekintetem a karomon állott meg, amely összehajolva mellettem hevert. A kézelőm le volt csúszva az újjamig. Mind az öt ujjam ki volt egyenesedve. Az egyik újjamon ott fénylett az az opálgyűrű, amit a jegyesem a jegygyűrűvel adott.

De most nem gondoltam a jegyesemre. A karomra néztem s különösnek találtam, hogy oly idegenül nézek reá, mintha nem is az én karom volna.

Pedig az én karom, az kétségtelen. Milyen egynek éreztem vele magamat, míg rajtam volt! Ha valaki megsérti a karomat, engem sért meg. A karom én vagyok. De most ez a viszony megváltozott. A karom most egy zöld posztóba burkolt állati rész énelőttem: semmi közöm vele többé!

S az a legkülönösebb, hogy én ezt a kart ki akartam nyújtani, amikor már nem volt.

Hát mit akartam én kinyújtani? Testemnek egy tizedrésze leszakadt rólam s én nem éreztem, hogy hiányos vagyok. Hátha véletlenül mind a két karom elszakadt volna? Ahogy nem éreztem hiányosnak egyet, hiányosnak éreztem volna-e kettőt? S ha a két lábam is elszakad? - Hát ki vagyok én, mi vagyok én, mi az az *én*, hogy akárhány rész is elszakad belőlem, mindig egész vagyok?

Egy őz jelent meg a sziklánál. Legelve jött, s amikor hozzám értkezett, bámulva nézett reám. Az őz mindig szép jelenség, s különösen szép a májusi fenyvesben, mikor az ágak végén sárgás zöld rojtként csügg az új hajítás, s a levegő gyanta-illattal van áthatva.

Most nem éreztem iránta semmi érdeklődést. Csak éppen láttam, de nem néztem. Azt se tudom, hogyan ment el.

A vállamból folyó vér melegítette az oldalamat. Az életem ömledez ki a vállamból, és nincs mód, hogy visszatartsam.

Csak egy pillanatra ébredt az a gondolatom, hogy befogom a balkezemmel, a másik pillanatban újra a bágyadt nemtörődömség volt az érzésem.

Egy holt szarvasbogár feküdt a karom mellett. Háttal feküdt; a lábai le voltak már töredezve. Ha kifogy belőlem a vér, én is így fekszem. A nagy mindenségben én se vagyok több, mint a bogár.

Az erdő zöldülni fog tovább. A madarak énekelnek benne, és a méhek ide-oda dönögnek. Egy erdész halála nem változtat a mindenség életén semmitse.

És folyt a vérem, folyt.

Éreztem, hogy gyöngülök. Anyámra gondoltam, és Juliskára, aki estére várni fog a szomszéd faluban, a hársfa alatt; vár engem eleinte édes gondolatokkal, aztán türelmetlenül. Szegény anya, nem mondja neked többé senki ezt a szót: anyám! Szegény leány, nem csókollak én meg többé soha!

És folyt a vérem. A fák zöld felhökként gomolyogtak előttem. Elájultam.

*

Mikor újra eszmélethez jutottam, már az ágyamon feküdtem. Az orvos a sebemet mosta. Az anyám ott térdelt mellette, és fuldokolva sírt. A faluban estét harangoztak.

- Csitt! - mondotta az orvos. - Eszmélkedik.

Az anyám elfojtotta sírását, és hozzám hajolt.

- Fiam, - rebegte, - szólj valamit, szenvedsz-e nagyon?

A vállán át láttam, hogy a szobában gyertya ég, és hogy ott van a pap, a főerdész, a jegyző, meg a tanító.

Mindnyájan hallgattak és engem néztek. Az orvos árnyéka elefántként puposlott a falon.

- Hagyjuk őt aludni, - mondja az orvos.

A vendégek halkán kimennek. A gyertyát másik asztalra teszik, hogy én árnyékba maradjak. Hallom a főerdész vastag recsegő hangját, amint elmenőben azt mondja:

- Ki gondolta volna ma reggel...

A szobában nem maradt más, csak az anyám. Ő is csendes volt, csak a lélekezete szaggatottságáról tudtam, hogy sír.

Egyszer fölkel és leeresztette az ablakok kárpitját.

Én azonban nem aludtam. Éreztem, hogy még mindig folyik a vérem, és csodálkoztam, hogy semmi fájdalmat nem érzek. Eszembe jutott egy angol hadi orvosnak a könyve, amelyben csupa halálozások voltak felsorolva. A halálosan megsebesült katonák csak érzelmi fájdalmakat szenvedtek. S a könyv végén ott volt azok nyilatkozata is, akiket vadállatok marcangoltak meg. Azok fájdalma se volt nagyobb, mint valami kis vesszőcsapás; sem a csonttörések, sem az izmok szaggatása nem fájt nekik.

Az egyik ablak kárpitja leeresztetlen maradt. Azon át láttam, hogy az éj sötét. Szerettem volna csillagot látni, és szerettem volna, hogy hajnal legyen. A sötétség a halál birodalma, a világtagság az életé. Óh, csak még egyszer látnám a hajnalt!

De én már elmúlok. Belemúlok a sötétségbe és elvegyülök benne, mint az árnyék. Az anyám sír. Ez a sírás az egyetlen hang az életből, amit még hallok. És ez a sírás kísér át a megsemmisülésbe.

Óh, szerencsétlen anya, mennyivel nagyobb a te veszteséged, mint az enyém! Az én életem lángja elfogy és elalszik észrevétlenül, de te a hetedik reménységedet temeted el holnap, és elhagyott magad maradsz ezen a világon. Micsoda szegény is az, akinek nincs egyebe ezen a földön, csak hét-nyolc sírhalom.

Már akkor a lélekzetem gyöngye volt; szivem dobogása, elálló órának lassudó ingása.

Ugy történt: bágyadtságom alvásba olvadt. A halál is csak alvás; az alvás is csak halál. Mind a két mélységbe a lehelet szárnyán lebeg le az ember. Mikor újból fölnyitottam a szememet, az ablakot kékes-világosnak láttam. A gyertya ott égett, de nem attól volt világos; hajnal még

nem volt, attól se jött világosság. Szelíd világosság volt az, mint a félig fogyott holdé, s berterjengett a szobába is.

Kábult voltam. Olyanféle kábultság volt ez, mint a reggel ébredőé. Az idegek még nincsenek harmóniában, a láb mást érez, mint a fej, s a szem mást, mint a fül. Az álom mámora csak részenként hagyja el a testet.

Éreztem, hogy mellettem sokan vannak és hogy ölelgetnek, de nem tudtam kik s ez álom-mámoros állapotomban nem is éreztem őket. Csak azon bámultam, hogy az anyám sír. Miért sír? Kellett egy perc, míg újra tudtam, hogy velem szerencsétlenség történt. Dehát hol vagyok én, hogy nem az ágyban vagyok, s ha nem vagyok az ágyban, ki az, akinek az anyám a mellére borul?

Egy ember van az ágyban. Éppen olyan, mint én vagyok, olyan lelógó bajszu sovány fiatal-ember. Az inge csupa vér. A lepedő is. Holttest. A szeme félig nyitva; az álla leesett.

- Meghalt! meghalt! - kiáltja az anyám. - Óh, nincs már nekem fiam!

És fehér ősz haját tépdeseve jajveszékkel.

Ez érthetetlen. Ujra a halottra bámulok. Én vagyok a halott.

De hiszen én nem lehetek. Én itt állok az asztal mellett. Tántorgok, mint a részeg...

És mégis én fekszem ott holtan!

Rántást érzek a kezemen: valaki vonszol a fal felé és szól:

- Jer, jer fiam!

Istenem, ez a hang! Ez a mély rezgésű, jóságos, édes hang! Ez az én apám.

Boldog megrettenéssel nézek reá. Hát csakugyan ő ölelget. Az ő arca ez, az ő szeretett öreg arca. Mellette a testvéreim, az öreganyám, csak egy testvérem hiányzik, akit én neveltem, akit legjobban szerettem, egy szép deli, mindig mosolygó fiú s aki belefulladt a Marosba.

Örömmel és zavarodottan nézek rájuk. Mind lengő, fehér árnyék, mint az ember téli lehelete, de annál is finomabb, mert át lehet rajtuk látni.

- Apám, - rebegem zavartan. - Öreganyám! Dezső, Terka!... De hol az Árpád?

- Ismét a földön, - feleli az apám.

Az anyám újra sikolt. Hozzárohanok és kiáltom:

- Anyám, édesanyám!

Föl akarom emelni. Nem birom. Máskor annyi volt volna nekem, mint a pehely, most mintha ólomból volna.

- Anyám, - kiáltom, - ne sírjon, hiszen nem haltam meg! Nézze, itt vannak...

De a hangom csak susogás. Nem hallja. Ott tördeli a kezét és ájuldozik az ágy mellett.

- Jer, - szól újból az apám, - nem jó az ilyet nézni.

- Jer, jer! - mondják a testvéreim is, - neked itt semmi dolgod többé!

- De hogy hagyjam itt az anyámat! Ilyen állapotban! Meg kell neki mondani... magyarázni...

- Nem lehet, - felelik mindnyájan, - csak jer!

És újra vonszolnak.

Nem hallgatok rajok. Az anyám sírása tőrként szaggatja a szívemet. A gyermeksírást is nehéz hallgatni, hát még öregemberét, aki ha sír, egész lelkével sír; s hát még az édesanyáét! Újból odarohanok s a karjába ragaszkodom:

- Anyám! Édesanyám!

Hiába: nincs erőm. Az ujjaim nem fognak: átmerülnek a karján, mintha vízbe markolnék.

A cseléd a gyertyát fogja, és szól az udvarosnak, aki levett kalappal áll az ajtóban:

- Menjen kend Mihály a harangozóhoz.

- Megőrültetek! - kiáltom a szeme közé.

De mintha nem is volnék a világon. Rám se néz. Keresztül néz rajtam, mint az ablakon szokás. Ki akarom a gyertyát ragadni a kezéből. Az ujjam átlebben a gyertyatartón is. Akkor a lángra csapok, hogy eloltsam. Meg se lobban. Fújom, markolom a lángot. Marad nyugodtan. Nem is éget...

Akkor az apám átnyalából, és átvon a falon.

Sokszor tündöttem azon, hogyan hatolt át a napsugár vagy az ember árnyéka az üvegen? Ugy mentünk mi át a falon.

Az anyám kiáltozása egyre messzebből hallatszik. Lélekharang csendül... Ezek az örültek nekem harangoznak!

A harag és tehetetlenség, s az anyám kétségbeesésén való fájdalom annyira szorít, hogy elvesztem az eszméletemet.

Mikor újból magamhoz térek, a csillagok között lebegünk, s a leány-testvérem szól:

- Visszatérjünk-e? Legalább hárman térjünk vissza, hátha édesanyánk is megszabadul?

S visszafelé lefelé néz.

Én is arra nézek. Csillagokat látok alattam...

- Apám, - rebegem, a fejemet fölemelve, - hát hol vagyok én? Mi történt velem? Hát nem haltam én meg?

- Nem, - feleli mosolyogva az apám, - csak fölédredtél.

Az ízé.

Irtam már egy ízben Szélső-Kovácsról, az én sánta parasztomról, aki ősszel-tavaszzal bejár a városba és olcsó napszámért, holmi apró kerti munkákra vállalkozik.

Most egy megható történetet lehetne elbeszélnem, de azt se tudom, hogy fogjak bele, mert a történet egy olyan ruharész körül forog, amelyet a francia a *kimondhatatlan* (inexpressible) szóval szokott helyettesíteni s a melynek hallatára az angol nő is sokingot kiált és elájul.

Hát balos az elbeszélés, de megpróbálom és hogy senki el ne ájuljon, nevezni fogom az elbeszélésem tárgyát *izé*-nek.

Szélső-Kovács az ő történeteiben sűrűn emlegette a feleségét. A beszédéből megtudtam, hogy az asszony írni-olvasni nem tud, számolni is csak ujjon, de máskülönben áldott kezű teremtés, ami látszik is a Gyura fehérruháján és hát ami fő: békességben élnek. Ugyan miféle teremtés lehet, aki ehhez a félszeg-nyomorék emberhez ment feleségül? Pénzért nem ment hozzá, hiszen a saját vallomása szerint, nem keres többet egész éven át harminc-negyven forintnál. És abból élnek. Az asszony olykor ludat s olykor disznót hizlal. Abból fizetik a házbért meg az adót. Bámulatos, hogy micsoda kis-erszénnyel is meg lehet élni a világon!

Egy tavaszi napon kapálgatott nálam a Gyura. Hát látom ám, hogy becammog a kertajtón egy nagyfejű, pufókképű és sárszín orcájú parasztasszony. A karján egy ócska teveszín izé lóg. Jónapot köszön. Akkor látom, hogy ez a szegény rút teremtés kancsal is, ragyás is, szóval éppen olyan, a milyen semmiféle asszony nem szeretne lenni, csak épp hogy erős, egészséges.

Hát ez volt a Gyura felesége.

- Mi az? - kérdi Gyura a fejét fölemelve.

- Nézd, mit kaptam a főkertész úrtól, - mondja az asszony mosolyogva.

És kiterjesztette az ócska, kopott, teveszín kockás izét.

Ettől a mosolygástól csaknem megbetegedtem.

Irgalmas Isten, te aki a világot és a női szépséget teremtetted, hol voltál, amikor ez az asszony a teremtés műhelyében formát öltött!

Ott hagytam őket s eltűnődtem azon, hogy a rútság meg a bénaság hogyan kerülhetett így együvé? Az asszony szerette-e meg az embert, vagy az ember az asszonyt? Bizonyosan az asszony fogta magának ezt a furfangos béna embert? De hogyan, mivel bilincselte magához, mikor mind a kettőnek mindig üres volt a marka, szegényeknek! Csak legalább most volnának hát egy kis elegendőségben! Mennyivel inkább ráérne valami öreg hercegnő arra, hogy rút legyen s mennyivel inkább meglehetne valami amerikai milliomos ezzel a bénasággal.

Dehát ez a szegény asszony nem tehet arról, hogy a természet ilyen orcát osztott neki. Az arcot se vásárolni, se kicserélni nem lehet s ha lehetne is, szegény jámbornak akkor is csak ez jutna, amelyik senkinek se kellene.

Megszólítottam:

- Nem veszi azt föl a Gyura, - mondom neki.

- Dehogy nem, - feleli az asszony a bizonyosság határozott hangján, - csakhogy eddig nem került.

- Fölveszem biz én - mondja a Gyura jókedvvel - ebbe még vasárnap a templomba.

Gondoltam, az ilyen városközei paraszt nem ragaszkodik az ősi viselethez. Lehet, hogy megszokta a szeme is a városban, különösen a kertészeknél. Talán azt gondolja, így nagyobb bért kap. Talán, hogy a parasztok lenézik (mert a paraszt türelmetlen a nyomorék iránt), ennek a ruhának a felöltésével az értelmes osztályba akar illeszkedni. Ki tudja, mikén forog az ilyen embernek a kereke?

Egy esztendő is elmúlt, mikor egy vasárnap találkozom a Gyurával. A városból baktatott hazafelé, hanem a rendes paraszt-öltözetben.

- No Gyura - mondom megállva - hát elszaggatta az izét?

- Dehogyszaggattam - feleli búsan - föl se húztam.

- No, tudtam én, hogy eladják.

Az ember a fejét rázta.

- Nemadtuk el.

- Nem-e? Hát akkor miért nem viseli?

- Nem engedi az asszony - feleli Gyura fanyaran.

És a kezével legyintve, mondja:

- Elzárta a ládába.

- Hát mér zárta el?

- Mér? - mondja Gyura megtámasztva a sánta lábát a botjával. - Hát azért, hogy ne viseljem.

- Dehát miért ne viselné, hiszen arravaló.

Gyura már kimelegedett a kérdéseimtől.

- Hogy ne kopják - felelte nagyot nyelve.

Vannak olyan ügyek, amikről hiába tárgyal az ember Gyurával. Kihámozhatatlan.

Hát csak hagytam.

- Jőjjön el, - mondom neki, - megint akad valami kis munka.

Azzal elváltunk.

Hát, hogy ott dolgoztatott a következő napokon, kibökkent ám az igazság. A felesége ugyanis bejött, és keservesen panaszkodott ott az ura hallatára, hogy a Gyura nem akar vele megesküdni.

Gyura az asszonynak hátat fordítva térdelt a faház előtt, és hogy karót hegyezett, erősen csattogtatta a szekercét.

- Ne zörögjön úgy Gyura, - mondom neki, - hadd beszéljen az asszony is.

- Tíz éve élünk már együtt, - folytatta az asszony könnyezve, - és mindig halogatja. Egyik évről a másikra tolja. Eddig az volt a baj, hogy nadrág nincsen, hogy azt mondja, gatyába csak nem gyöhet esküdni. Tavaly aztán vettem a zsidónál egy nadrágot, (tehát nem is a főkertész adta!) aztán tavaszról őszi, őszi farsangra. Most már a farsang is elmúlt. Ki tudja, kihez húz ez az ember!

- Ugyan hova gondol?

- De könyörgöm, nagy kutya lakik ebben az emberben. Mindig a lányokkal incselkedik otthon is.

- Nem azért teszi azt. Tréfás ember, aztán nincs tovább.

- Hát akkor mért nem vesz el? Mér hazudott, hogy csak a nadrág hiányzik? Két esztendeig gyűjtöttem krajcáronkint a pénzt. Háromszor elitta, utóljára lakatot vettem a ládámra és minden héten elkoplaltam egy-két krajcárt, csakhogy a nadrág meglegyen.

(Ez a rút teremtés tíz éve álmodozik arról, hogy ott fog állani koszorúsan, ünnepi ruhában a templom oltáránál s mellette Szélső-Kovács Gyura a félszeg-béna nadrágban, nyalkán félre-csapott bokrétás kalapban. A pap azt kérdi Gyurától: Szereted? És Gyura ráfeleli: - Szeretem!)

Gyura vörös volt mint a spanyolviasz.

- Ejnye Gyura, - mondom neki szeliden, - ha már ennyi ideig együtt éltek, meg kellene tenni az asszony kívánságát.

- Ej, - feleli Gyura, mérgesen csapkodva hegyet a karónak, - vénségemre menjek-e végig a falun, ilyen sántán, bénán, világ nevetségére!

Iparkodtam vele megértetni, hogy nem szükséges olyan lakodalmat csapniok, mint amelyet a fiatalok csapnak. Eligazítja a pap csöndességben. Aztán meg ki is csúfolódnék az ilyesmin, inkább tisztességnek nézik, mint mulatságnak.

A beszéd ennyiben maradt.

A télen aztán megint hallottam az izéről.

Szélső-Kovács meghült és ágyba esett. Az asszony sírva járt nálunk, hogy adjunk valami orvosságot, mert meghal a Gyura.

- Hitvány köhögéstől nem hal meg az ember - szoltam vigasztalón.

- De nagyon a végin van, - felelte az asszony a szemét törölgetve. - Már a nadrágot is fölvette.

- Fölvette-e?

- Föl ám, úgy fekszik, abban.

- Minek vette föl?

- Hát azt mondja, hogy ha már meg kell halnom, azt mondja, add elő Katyi, ne maradjon úgy, hogy nem is volt rajtam.

Mondanom se kell, hogy Szélső-Kovács hamarosan felgyógyult és vasárnaponkint az izébe öltözködve megy a templomba.

Gyurkó-Furkó.

A kocsisom megrészegeedett még reggel. Nem indulhattam vele útnak. Azt mondtam neki, hogy aludjék délig; délután tovább megyünk.

Egy mezővároskában történt ez velem, vagy inkább erdő-városkában, mert ott ugyan semmi-féle mező nincsen, hacsak a piacot nem nevezzük annak. Még a fogadó is olyan, mint a dombon ülő kutya: az eleje emeletes, a hátulja földszintes.

Az ablakhoz álltam és néztem a világot. Az az ablak volt az épületen a legmagasabb. Az volt a sarokablak. Át lehetett látni a házak fedelén át a hegyekre. Sziklás vad vidék az. Onnan jutottam ide. Egy barlangban csaknem ott is maradtam. Afféle kiszáradt cseppkő-barlang az. Fehér pompájával beillenék királyi trónteremnek. Áttörtem egy vékony fehér kőkárpitot, s a nagy kőtábla reám dőlt. A kalauzom, egy fiatal pásztor lökte félre a pillanat hirtelenségével. Neki köszönhetem, hogy a kőtábla mázsányi súlya reám nem szakadt. A fiúnak bizony megvérezte a fejét, a karját is, de szerencsére nem törött a csontjából.

- Oda se neki, - mondotta. - Kaptam én már búcsúkon különb sebeket is, még szúrást is. Le se feküdtem azért.

A pásztor aztán még egy kisterjedelmű rózsaszínű barlangba is el akart vezetni. Azt mondta, hogy azt a barlangot senkise ismeri a világon, csak ő. Nem is járt még abban senkise; és hogy abba felülről a nap is belesüt. De már nekem elmúlt a barlangnéző kedvem.

Aztán bejártam az egész környéket, s a városkába tértem egynapi pihenőre.

De ember tervez, kocsis végez, amerre vasút nincsen.

A szobámban reggeliztem, aztán kinéztem az ablakon.

Az égen szeptemberi felhők borongtak. A nap csak egy-egy percre bújt ki a felhők alól. No, bajos is az ilyen időben elindulni: útközben elérne az eső.

Kikönyököltem az ablakon. Akkor láttam, hogy az ablak alatt a falnak olyanféle párkánya van, mint amilyenre így vidéken Nepomuki szobrot vagy Szent Flóriánt állítanak. Valaha nemes ház lehetett az; szobor is állhatott ottan. De vagy az idő porlasztotta el, vagy hogy odavan javításon, - uram bocsá: fejtetni. Csak a téglából rakott kiszögellés maradt meg, egy kis-méternyi magasságban.

A piacon mindössze három kofa üldögélt, s bizony őket kellett volna nézmem naphosszat, ha történetesen lakadalom nincs a városkában. A piacon tarka kendőkkel ékesített lovak robogtak át. A vőfélyek literes üveggel gesztikulálva ordították a legújabb nótát, s buzgón hordták össze mindenfelől a vendéget, különösen a lányokat.

Délfelé aztán gyalog vonult fel a násznép a piacon át a templomba. Elől egy csoport danoló legény, aztán a nyoszolólányok, s közöttük a menyasszony, utánok az öregek.

Már akkor megeredt az eső. Egy-két percig ritka nagyszemekben, aztán sűrűn. A kövezet mélyedései csakhamar apró tócsákká változtak s az essőcseppek hólyagtáncot jártak rajtuk.

A menyasszony piros eszímában jött, s fekete-esernyőt tartott a feje fölé. A nyoszolólányok is esernyő alatt, óvatosan lépkedtek a kövezet kiálló buckóin. Az ordító legényeknek beleesett az eső szemükbe-szájokba, de nem törődtek vele.

Fogtam magam is az esernyőmet, és átmentem a templomba. Gondoltam: tanúja leszek két élet egybeesküvésének. Édes a boldogság, ha csak a szárnya szellője érint is bennünket.

A menyasszony a helyi divat szerint volt öltözködve: félszárig érő fehér szoknya; a vállán barackvirág-színű selyemkendő. A nyoszolólányokon is ilyenféle ruha volt, csak a piros csizma váltakozott rajtok feketével, bizonyára a sár iránt való tekintetből.

A pár fiatalnak látszott. A vőlegény afféle későn érő faj: húsz éves arc, míg csak meg nem öszül. Zömök, bajusztalan kis szőke fiu volt, de afféle fenn-pipázó legény. A menyasszony sovány barna lányka, madártestű, halovány teremtés, de akin előre lehet látni, hogy menyecske korában megerősödik, az arca meggömbölyödik, megpirosodik, és a szeme is tüzes lesz és mosolygó.

Most komoly volt és színtelen, de látszott rajta, hogy a szeme meleg szokott lenni, és talán pajkos is. Kissé széles arcú volt, tatáros, de parasztnak nem szépség-hiba az. Az ajka is keletiesen duzzadt volt, de erről is azt tartja a paraszt, hogy annál nagyobb tud csókolni.

Az eskü szavait oly halkán susogta, hogy csak az ajka mozgását lehetett látni.

A kálvinista pap, méltóságos kis ősz ember, rövid beszédben magyarázta a házasság jelentőségét. Azt mondta, hogy az Isten jelen van, mikor a szeretet ünnepel; a szívünk azért elfogult; láthatatlan égi kéz lebeg az ifjú pár feje fölött és megáldja frigyüket.

A fiu arcán meghatottság látszott; a nő szinte érzéstelenül bámult maga elé.

Ha így lefényképeznék, - gondoltam, - ki gondolná azt, hogy ennek a nőnek a lelkében édes ünnepi érzések hullámanak?

Mikor visszatértem a vendéglőbe, a kocsisomat még mindig az ivóasztalnál találtam. Sok ösmerőse volt a városkában és éppen eznapi tört ki rajta minden baráti érzélem. Kedvem lett volna más kocsit bérelni, de nem lehetett kapni a városban, csak rázósat.

A délutánom azzal telt el, hogy megnéztem egy üres kastélyt. Este vetődtem haza. Már akkor az első elállt. A szeptemberi hold arany kiflijét egyik felhő a másikba csúsztatta.

Korán elvonultam a szobámba. Hírlapot olvastam. A mély olvasásból arra nesződök fel, hogy a lakadalmi zene jobban bezeng az ablakomon, mint kellene. Rendre nézem a három ablakot, hát csakugyan az egyik utcái ablaknak papirosból van az üvege. Az első leáztatta a papírost s tenyéryi szélesen lekonyult. Az ablak egytáblás; vasrostély nincs. Ide bizony akárki bemászhatik éjjel, csak fel kell hágnia a szobor helyére; csak be kell nyúlania, hogy elfordítsa a zárócskát.

Eszembe jutott, hogy a város végén oláh cigányokat láttam. De csakhamar elűztem ezt a gondolatot: este mindig képzelődik az ember.

Már csaknem el is alszom, de csizmakopogás ébreszt fel. Valaki ácsorog az ablakom alatt. Tíz-húsz bizonytalan lépés, aztán szünet. A lépések ismétlődnek. Bizonyosan patkós csizma.

Eleinte azt gondoltam, hogy a bakter, vagy valami asszony, aki az urát várja a kocsmából. Aztán hallom, hogy felmászik, felszuszog-csoszog az ablakom alá a talapzatra.

Kinézek, hát éppen akkor néz az is befelé. Az arcát nem láttam tisztán, csak egy pörge kalap körvonalát, meg egy szűrnek a gallérát. A kalapon kakastoll.

Odalépek az ablakhoz, hogy azonnal fülön ragadjam, de az emberem megfordul és csak áll, mint, valami kőszobor.

No ez bizonyosan örült; valami csendes örült, aki azt véli, hogy ő Nepomuki Szent János. Lehet, hogy nappal nem engedik itt állni, hát éjjel lopózik ide a jámbor.

Éntőlem állhat. De hátha megered az eső, aztán az élő szobornak az jut az eszébe, hogy bemásson a szobámba!? Még bizony mellém heveredik!

Már akkor tíz óra lehetett. A ház elcsöndesült. Csak az átellenes utcából zöngicsélt a lakadalmi zene.

Az ember még mindig nem mozdult.

Végre is meguntam a várakozást: kinyitottam az ablakot:

- Mi lesz atyafi! Mit akar itt?

Az ember félre hajolt, hogy az ablakszárnyat kinyitottam. Nem felelt.

- Mit akar itt? - kérdezem újból.

- Semmitse, - felelte ekkor a kalapját lassan megemelve. - Csak éppen ideálltam.

A hang fiatal volt, félénk vagy ijedt, és tiszteletet kifejező. Valami legelőszag áradt az embertől.

- Hát mégis minek áll itten? - kérdeztem enyhébben.

- Csak.

- Csak? Ebből nem sokat értek.

- Ne tesszen haragudni: énnekem muszáj itt állanom.

- Muszáj? Csak nem engem strázsál talán?

- Nem.

- Hát?

Az ember vállat vont.

- Csak állok.

Szivarra gyújtottam s a gyújtó lángjánál megnéztem az arcát. Fiatal parasztleány, teltképü, erős szemöldökü, sasorru. Az ördögbe is, hiszen ez Gyurka, az én hegyi pásztorom!

- Te vagy Gyurka?

- Én vagyok, - felelte örvendő szemmel.

Az arca elvörösödött.

- Hát mit álldogálsz itt? Csak nem engem vársz tán?

- Nem uram.

- Hát?

- Csak állok.

- Csak állsz? De hogy a manóba van kedved éppen ide állani? Csak nem vagy tán holdkórságos?

- Nem uram. Csak tesszen nyugodtan lefeküdni. És ha éppen akarja az úr, le is szállok innen. De tán nem zavarom. Szeretnék itt maradni.

És magyarázatul a távolba mutatott:

- Innen éppen az ajtóra látok: a lakadalomba.

Az ablakból csakugyan oda lehetett látni a lakodalmas házra. Az ajtón narancsszinű világosság áradt ki. A kert falombjai feketén rajzolódnak bele abba a négy szögletű nagy fénylapba. A lakodalmas emberek árnyékokként jelentek meg a négyszög világosságában. Némelyik férfi tántorgott. A lányok szinte röpdöstek.

Most már láttam, hogy Gyurka szerelmet virraszt.

- Dehát nem mehetsz te oda, Gyurka?

- Nem uram. Mindenki oda mehet, csak én nem.

- Haragszanak rád?

- Lehet.

Gondoltam valami rossz fát tett Gyurka a tűzre.

A legény sóhajtott:

- Hej uram, egyvalaki nem haragszik énrám. De ha az a valaki ide nem jön éjjélre...

Ez fenyegető hangon volt mondva.

- Vigyázz Gyurka, - feleltem. - Első a jóegészség.

- Esméri őket az úr?

- Nem.

- Nem erre-valósi?

- Nem hálaistennek.

- Hát akkor megmondhatom, hogy kivel lesz itt nekem találkozásom: a menyasszonnyal.

- Menyasszonnyal? Nem jön az most ide hékás!

- Ide jön a!

- Nem hiszem.

- Nem?

- Nagyon el van az foglalva.

A legény a fejét rázta:

- Abbúl baj lenne!

És káromkodott:

- D'az istenfáját, ha ide nem eresztik...

- Biz a nem fog itt sétálni mostan a te kedvedért.

- Ha ide nem eresztik, hát akkor majd én megyek oda!

És egy nagy kapszlis pisztolyt vont elő a szüre ujjából.

- Tetszik-e látni? Evvel megyek én oda reggel.

Elhölten néztem reá:

- Hallod-e Gyurka, olyan fa is van ám a világon, amit a hóhér ültet.
- Nem bánom uram. Beszámolok az Istennek. Az Isten nem akaszt fel.
- De hallod, van annak tíz erős parancsolata. Tanultad?
- Mindennap elmondom.
- Hát hogy szól az ötödik?

A legény nem felelt.

- Hát a kilencedik?

A legény a fejét rázta:

- Az ötödik azt mondja, hogy: Ne öl. De ők már megöltek engem. A kilencedik meg azt mondja: Felebarátod feleségét ne kívánjad. De ők kívánták el a kutyák, akit nekem szánt az Isten.

- Ha neked szánta volna, te esküdtél volna vele.

A legény legyintett:

- Iszen, ha az a jó Isten esketne... De nem az esket, hanem a pap.

Figyelemmel nézett a lakadalmas udvar felé:

- Most járnak a menyasszony-táncát.

Aztán folytatta:

- Gyermekkorában is hozzám húzott már. Az ölemben hordoztam. Mikor beteg volt is, csak engem kívánt. Pedig csak három esztendő volt akkor, én meg hét. Az orvosságot nem vette be sem az anyja kedvéért, sem az apja kedvéért, de az én kedvemért bevette. Aztán mikor iskolába kerültünk, nem játszott többé velem, de egyszer, hogy magunkra maradtunk ketten, átkapott és megcsókolt... Szörnyű szemérmes lány volt az, uram!

Elhallgatott és a fejét rázta:

- Mindig azt mondja, mikor magunk vagyunk: Gyurkó-Furkó! Oszk úgy nevet a szemem közé, mint a piros hajnal!
- No és aztán jött egy gazdag legény...

A fiú meghökkenve nézett rám:

- Hát akkor mégis csak tetszik esmerni?
- Nem én. Csak ez így van Gyurkó-Furkó, mióta áll a világ. A gazdag fiú, vagy a gazdag leány zavarja meg mindig a világ rendjét. Hát aztán mit akarsz vele? Elbúcsúzni? Minek? És ha ide nem jön, odamenni...
- De idejön, biztosan idejön. Tetszik hallani: abbamaradt a menyasszonytánc.

A zene csakugyan elhallgatott, de csakhamar újra megszólalt és egy mélabús dallam szállott a lombokon át hozzánk.

- A menyasszony nótája, - szólt nagy érdeklődve a legény. - A leánykori legkedvesebb nótája: *Putnokon már kihajtották a nyáját.*

S a dallam haladása szerint folytatta:

- Katonának elvitték a rózsámat. Megjött a nyáj, odamaradt a rózsám. Jaj Istenem, csak még egyszer láthatnám!

Elbűvölve hallgattuk a nótát. Érzett, hogy a cigányok remekelnek. Az ajtó fénylapja üres volt.

- Fogadni mernék, hogy sír, - mormogta a legény.

Én arra gondoltam, hogy mi lesz, ha a menyasszony nem jön el erre a találkára? Hogy is jönne! Hát szépcsendesen kilopódzok az udvarra, és felköltök valakit: két markos csendőr majd csak elveszi a kapszlis pisztolyt idejekorán a fiútól. Aztán kicsit rá is ijesztenek. Aztán majd iszik egyet, falhoz vág egypár olcsó üveget, avval el lesz végezve az ügy vér helyett krétával.

Adtam neki egy szivart.

Megköszönte.

Rágyujtott.

Hallgattuk a nótát tovább.

Azonban a nóta csakhamar elmúlt. Ábrándos csöndesség szakadt utána. A legény figyelt és nézelődött.

A csöndességben halk nyerítést hallok. Akkor látom, hogy a piacon, nem messze tőlünk, egy kocsi áll. Bizonyosan azon jött be Gyurka a hegyekből.

- Dehát hallod, - mondtam a csöndességet megszakítva, - mégis furcsa, hogy éppen a menyegző éjszakáját választottad a búcsúzkodásra. Tegnap kellett volna, vagy mégelőbb.

- Nem lehetett, - felelte a legény. - Mert tetszik tudni, ez így volt: azt határozták, hogy akkor lesz az esküvő, mikor az újbor kiforr. De aztán hirtelen megváltoztatták a napot. Gondolom azért, mert engem behívtak négyheti fegyvergyakorlatra.

- Hát olyan idős vagy te már, Gyurka?

- Huszonöt esztendő vagyok én, uram.

A cigányok más nótát kezdtek. Gyurka egy percre hallgatott. Aztán folytatta:

- Tegnap izent ki, mikor éppen átolvastam a nyáját. Délután már indultam volna. Ma már bakancs volna a lábamon. A: most búcsúztatják...

A lakodalmas házra nézett:

- No-no, majd meglássuk! Megígérte nekem, hogyha nem használ se könyörgés, se rimánkodás... Szóval: most, mikor vinné már a vőlegény, ki kell jönnie a kertbe. A búcsúzás után kijön. Meg tetszik látni hogy kijön... Át fog bújni a kert garádján és ide jön.

A szivar remegett a kezében.

- Most az anyától búcsúztatják, - mondotta halkan.

- És ha utána jönnek? És ha itt meglepik veled?

- Velem? Iszen mondom, hogy én katona vagyok. Berukkoltam. Mindenki látta, mikor tegnap elmentem.

- Nem értelek.

- Elmentem az állomásig. Ott egy társam átvette a könyvem. Az szolgál helyettem négy hetet.

- Derék fiu lehet!

Gyurka vállat vont:

- Jövőre én szolgállok öhelyette. Aztán az aranyat is neki adtam, amit az úr ajándékozott nekem a minap.

- És mindez csak azért van, hogy elbúcsúzhass tőle?

A legény mereven nézett az ajtóra. Nem felelt. Láttam rajta, hogy izgatott. A szivart megpökdöste és elrejtette.

A búcsúztatónak, úgy látszik, vége volt. A cigányzene újból megszólalt. Valami más dalt kezdtek.

Az ajtóban ekkor megjelent egy fehér ruhás, koszorús nőalak. A menyasszony. Megállt egy pillanatra. A feje felénk fordult. A keze intéséről láttam, hogy visszatolja az utána túluló leányokat. Aztán eltűnik, ki az udvar sötétjébe.

- Jön! - rebegette az öröm forró hangján Gyurka.

Leugrott. És anélkül, hogy elbúcsúzott volna, elrobogott a lakadalmas ház irányába.

- Megyünk, Istók bácsi! - hallottam a hangját, amint a kocsni mellett elrohant.

A kocsni egyet mozdult.

Három perc nem telt belé, két lelkendezve futó alak jelent meg a piacon. Ahogy a piaci lámpás mellett ellebbentek, láttam, hogy a nő fehér szoknyában van, a fején koszoru.

Fölugrottak a kocsira. A kocsni a lovakra csapkodott. Ahogy a lámpás mellett elhaladtak, a menyasszony akkor tépte le a koszorút a fejéről. Eldobta.

És a kocsni elzörgött a csöndes éjszakában a hegyek felé.

Fekete nap.

Fővárosi lakos voltam akkor, és egy tavaszi napon nyaraló helyet kerestem. A dél egy faluban ért. Gondoltam: minek mindennap ebédelni? De úgy egy óra felé megeredt az eső is, - csak bementem a kocsmába.

Három öreg ült ottan a megterített asztalnál. Ketteje paraszt volt, a harmadik meg afféle tajtékpipás pörge-kalapos falusi úr. Első pillantásra azt véltem, hogy valami nyugalmazott falusi tanító, - a soványsága arra vallott, - de a parasztok tekintetes úrnak szólították, hát akkor legalább is kétszázholdas földbirtokos.

Az ebédre vártak, és a beszédükből azt értettem, hogy valami határ-igazítási ügyben rándultak át a szomszéd faluból.

A másik asztalhoz ültem. A kocsmáros nekem fehér abroszsal terített. A leánya ugyanakkor megjelent a párolgó leveses tállal. A tekintetes úr elé helyezte, az azonban tovább toltá:

- Csak egyenek.

- Hát a tekintetes úr?

- Én nem eszek levest soha.

A parasztok csodálkoztak.

- Ep pedig az erő! - mondotta az egyik.

- Én minden mást elengedek, - toldotta a másik. - Öreg embernek leves való, meg kása.

- Nem eszek levest, - ismételte az öregúr. - Bürök-szagot érzek rajta. Minden levesnek bürök-szagát érzem.

A kocsmáros szinte sértődötten nyilatkozott:

- Kérem, az én konyhám nem olyan...

- Elhiszem, - felelte jólelkűen az öregúr. - De lássa én egyszer egy porció bürköt megettem így levesbe főtten. Azóta ha csak látom is a levest, kezem-lábam nehezül. Pedig régen vót.

- Attúl meg is halhat az ember. - Vélte az egyik paraszt.

- Meg, - bólított rá az öregúr. - Van olyan, aki meghal. Már én inkább meleg bort iszok leves helyett, vagy teát.

Aztán nem figyeltem a beszélgetésökre. Falusi emberek mindig helyi ügyekről beszélnek. Hírlapot vettem elő, és azt olvasgattam.

Ebéd után a három falusi élénkebben társalgott. Beszédükből kihallatszott Damjanics, Klapka, Schlick, Aulich emlegetése: szabadságháborúról beszélgettek. Csakhamar melléjük telepedtem.

De jobban csak azon forgott a beszédök, hogy elkésett-e Klapka a váci csatán? Vagy hogy Damjanics tüzeskedte el a dolgát?

- Kedves uraim, - mondtam, - szeretnék valami olyant hallani a szabadságháborúról, ami még följegyezve nincsen.

A három öreg gondolkodva nézett maga elé. Láttam, hogy a kérdés nem jól van eléjük téve. Másképp fordítottam:

- Azt mondják meg, hogy melyikök mire emlékeznek vissza leggyakrabban? Ha csekélységnek látszik is az, mondják el. Nekem az a legérdekesebb.

- Hát, - szólalt meg az egyik öreg, - nekem semmi se jut annyiszor eszembe, mint egy paripa. Fiatal hetyke jószág volt. Én gondoztam. A kápolnai csatán a tisztem rajta ült, oszt egyszerűen csak: Ihol az üzenet, át köll vinni a másik csapatnak. A lovat megsarkantyúzzák: vágat is, mint a vihar szele. De alighogy elindul, megcsapja egy golyó: kiszakítja az oldalát. A belső része kifordult, de a tiszt csak nyargalta tovább...

Borzalmas história volt. Nem nekem való.

A másik öreg is megszólalt:

- Nekem egy pajtásom jut leggyakrabban az eszembe. Ott feküdt a holtak között a gödöllői völgyben. Az arcán is vágás, a mellében is golyó, a lábán is törés. - »Pajtás, könyörgött, lőjj agyon, hogy ne szenvedjek!« - Én is voltam már úgy csak hitvány fogfájással is, hogy kíváncsabbnak éreztem a halált, mint az életet. Gondoltam, ennek csakugyan megváltás a halál. Mégis odaszóltam neki, hogy mondok, hol lúttak meg? - Aszongya erre: »A mellemet lútték át. Könyörülj rajtam, süsd rám a puskádat!« A puskámban nem volt golyó, mert aznap elfogyott, de duplán megtömtem vágott ólommal, hogy ne álljon üresen. Hát fogom a puskát, rásütöm, rá igyönyössen a fejire. Nem is mozdult többet. Három hónapra rá majd a hideg lelt ki, mikor meglátom Debrecenben ép-egészségesen, csak ippeghogy a félszeme vót bekötve fekete kendővel. »Nini, mondok, te vagy-e vagy csak a lelköd?« - »Én vagyok aszongya.« - »Hát élsz te?« - »Élek, aszongya, csak legalább a szememet ne lútted vóna ki!«

Ezen a szomorú histórián elmosolyodtunk.

- Hogyan maradhatott életben? - folytatta az elbeszélő. - Hát úgy, hogy egy javas-asszonyhoz került, és az meggyógyította.

- Csodálatos a parasztság gyógyító tudománya, - mondotta rá a tekintetes úr is. - A mi falunkban is jobban ismerik a növények gyógyító erejét az öregasszonyok, mint sok patikus. Tudják, hogy melyik növénynek micsoda részében rejlik az erő. Egyik növénynek a levelében, másikkal a gyökerében. De hát messze van ide minden város, azért fejlődött ki így a természet ismerete.

Hörpintett a borából, aztán maga elé pipázva folytatta:

- Az én cipóm talpa is sokszor ázott emberi vérben. Egyszer, hogy kificamodott a lábam, a csata-mezőn talált az éjszaka. Hallgatnom kellett a sebesültek nyögését, átkozódását. A pokol rémségeit éltem át azon az éjszakán. Mégis semmire sem jut annyiszor eszembe, mint egy öreg parasztasszonynak a szerencsétlensége.

De hogy ezt megértse az úr, tudnia kell, hogy én osztrák származású vagyok, és hogy ezek ellen harcoltam, akikkel most együtt poharazok. Régen megbékültünk. A háború után magyar polgárrá lettem. Feleségül vettem egy honvédnek az özvegyét. És hogy a magyarok istene megbékült szívvel nézzen rám, azt is megtettem, hogy fölneveltem egynéhány honvéd árváját. Igaz-e emberek?

Hát a Schlick seregében voltam akkor, és Pest vidékén mozogtunk fel-alá. Schlick úgy kerülgette Damjanicsot, Klapkát, mint egyik örves kutya a másikat. Bocsánatot kérek, hogy kutyát mondtam. De akkoriban az osztrák *német-kutya* volt, a magyar meg *Kossuth-hund*.

Egy áprilisi délben a szomszéd faluba érkeztünk. Fáradtak voltunk és porosak és éhesek. A honvédek előttünk szállásoltak ottan: lábuk nyomával volt tele a falu utcája. Ott reggeliztek meg és Komárom felé vonultak, hogy a fősereggel egyesüljenek.

A falu akkor még kisebb volt, mint most. Az elhelyezkedést megnehezítette a lakosság bizalmatlansága. Épp akkor jelent meg Kossuthnak egy körlevele, amelyben figyelmezteti a népet, hogy az osztrákokat be ne engedje a faluba, mert még a tisztek is feltörik a szekrényeket és rabolnak. »Még az ezüstkanalat is zsebvágják«, - mondotta Kossuth.

Itt átellenben láthat az úr egy cserépszindelyes házat, abban lakott egy Mohári nevű fiatal gazda, a falu legjobb módú birtokosa.

Hogy az volt a legmeszeltebb ház, meg legtöbb ablaku, a tisztek oda szálltak. A sereg úgy telepedett be a faluba, hogy ott tölti az éjszakát.

Mohári gazda nem volt otthon. Az asszonyok meglepően barátságosan fogadtak bennünket. Ketten voltak: az öreg Moháriné, meg egy fiatal menyecske, aki bizony ma már szintén a vénasszonyok közé ül a templomban.

Hát az öreg Moháriné olyan nyájasan fogadott bennünket, mintha nem is ellenség volnánk, hanem valami búcsúvendégek.

- Öljetek libát, kacsát, csirkét! - harsogta a menyének. - Csak üljenek le, urak, mingyárt hozok bort a pincéből.

Afféle jó nagymama-képű, kövéres kis parasztasszony volt. Vannak olyan asszonyok, akikre ha csak ránézünk is, érezzük, hogy a kezük meleg. Az olyan asszonyok a földi világ eleven áldásai.

A fiatalabbik asszony afféle csendes, szemérmes menyecske, szintén alázatos-nyájasan nézett ráink.

Minket meglepett ez a szíves vendéglátás. Máshol mindenütt keserű arccal, gyilkos nézéssel fogadtak, vagy pedig rémülten, főleg ott, ahol csak asszonyok voltak a háznál. És ha szívesen szolgáltak is, minden percben könyörögtek:

- Ne bántsanak bennünket.

Hát mondom, itt helyünket se találták nyájasságukban. Azonban mink csak rövid ebédet ettünk; attól tartottunk, hogy a honvédség visszafordul ránk. Még akkor is szállingóztak a környéken.

Hogy az asszony olyan szívesen fogadott bennünket, az őrnagy pénzt vett elő. Fizetni akart, hogy megmutassa, milyen gavallér az ellenség.

Az asszony azonban oly őszintén tiltakozott a fizetés ellen, hogy méginkább elcsodálkoztunk.

- No, - azt mondja az őrnagy, - maga lelkem derék asszony. Megiratom a császárnak, hogy jutalmazza meg. Kapni fog egy aranykeresztet a mellére.

Az asszony akkor elkomolyodott:

- Nem kell nekem uraim a császár keresztje - felelte könnyes szemmel. - Csak egy alázatos kérésem volna.

És akkor letérdelt az őrnagy elé.

- Teljesítjük, előre mondhatom. Keljen fel lelkem és mondja el.

De az asszony nem kelt fel, csak térdenállva könyörgött:

- Ne bántsák a fiamat!

- Hát kicsoda a maga fia?

- Mohári Sándor. Egyetlen fiam. Négy volt. Három közülük szerencsétlen halállal halt meg. Egyik a Garamba fult, másikat verekezés közben szúrták le a legények, a harmadikat a ló taposta össze. Most már csak ez az egy fiam van. Reszketek érte, ha csak ki is lép a házból.

- Dehát mit vétett a maga fia?

- Nem vétett az uram soha senkinek!

- Hát akkor mért mondja, hogy ne bántsuk?

- Mert maguk ellenség.

- Maguknak nem vagyunk ellenség, lelkek. A népet mink nem bántjuk, csak a gaz lázadókat. Nyugodt lehet. Dehát hol van a fia?

- A katonák közt.

- Honvéd.

- Nem. Azaz lehet, hogy be is állt. Nem tudom. Elment velök. Hogy itt vonultak át a falun, mint a vihar, mikor a port is magával ragadja... Mentek sokan velök, minden fegyverfogható. Az én fiam is csatlakozott hozzájuk ma reggel.

- Majd visszajön, - csillapította az asszonyt az őrnagy, - meglássa, estére hazajön.

- De hátha itt csatát kezdenek? Délelőtt is ropogott a puska. Most is hallom.

A puska csakugyan szólt akkor is a falu határában. Az őrségünk egyre hevesebben tüzelt a honvédek utócsapataira, meg azok is vissza.

A tisztek nyugtalanul öltötték magukra a köpönyegüket, csatolták fel a fegyveröket.

- Ne bántsák a fiamat! - könyörgött az asszony.

- Dehát miről ismerjük meg a fiát? - kérdezte az őrnagy.

- Olyan derék... szép ember... olyan erős...

Az őrnagy vállat vont.

- »Derék, szép ember, erős«. - Ilyen van száz is, ezer is.

- De olyan egy sincs, mint az én fiam! Azt meg lehet ismerni ezer között is! Olyan barna... És a bajusza hosszú! Még a szólása sem olyan, mint más emberé.

A tisztek mosolyogtak. Énnekem könnybe lábadt a szemem.

Megígértük neki, hogy nem bántjuk a fiát. Az őrnagy különösen megígérte.

De már akkor sietnünk kellett, mert a harangozó is félreverte a harangot.

Volt egy kis csetepaté a falun kívül egy homokos árok körül. A honvédség utócsapata böszült rá az osztrákság egynehány ulánusára. Az ulánusok élelmi szekeret akartak elszerezni. A körül folyt a viaskodás.

Mondanom se kell, hogy a falubeli nemzetőrök a honvédeknek segítettek. Ránk dühösítette őket a falu megszállása, no meg hát az osztrák közkatonák csakugyan feltörték mindent, ami be volt zárva.

Az összeütközésnek valami húsz halottja maradt. Aki azok közül falubeli volt, behordták az épségben maradtak kocsin, kézi saroglyán a faluba.

Mink egydarabig még talpon voltunk és csak estefelé bizonyosodtunk meg abban, hogy nyugodtan alhatunk. Beletörültük hát a fűbe a kardunkat, és visszatértünk, kiki a maga szállására.

A tisztek szinte örömmel gondoltak arra, hogy milyen jó vacsora várja őket. Most már vághatja Moháriné a libát, kacsát; csapra ütheti a hordót.

De bezzeg más arccal fogadott most a két asszony. A jóságos pirosképű öregmama haragos sárga vénasszonynyá változott. Emelt fejjel dacosan nézett reánk és rekedt hangon fagyosan kérdezte:

- Mit akarnak az urak?!

Egy hadnagy felelt neki nyájasan:

- A maga kvártélyosai vagyunk jóasszony. Elfelejtette?

- Nekem nincsenek kvártélyosaim! Menjenek innen.

A szálláscsináló őrmester boszankodva kiáltott reá:

- Húszan jönnek ide vacsorázni. Hiszen megmagyaráztam!

- Nem adok vacsorát senkinek! - kiáltotta az asszony. - Takarodjanak innen! Országpusztító haramiák! Gyilkosok! Gyilkosok!

De ezt már zokogva kiáltotta.

- Maul halten! - ordított reá egy hadnagy.

- Ki van adva a parancs!

Ez egy mérges természetű hadnagy volt: jókedvében is olyan vörös volt az arca, mintha céklalével szokta volna kifesteni. Hát még mikor haragudott.

De az asszony nem ijedt meg tőle. A keserűség a fejébe szállt:

- Nekem nem parancsoltok ebadta zsvivány németjei!

És befordult a szobába.

Akkor láttuk, hogy halott van a háznál. Az asszonynak a fiát holtan szállították haza. Valami ulánus átdöfte a viaskodásban. Az ajtón bepillantottam: ott feküdt a halott a szoba közepén azon mód, hogy meghozták: honvéd atilla volt rajta. Két gyertya égett mellette.

Rendes körülmények között azt cselekedték volna a tisztek, hogy otthagyják a gyászházat, a fiat-jajgató öregasszonyt, a férjet-sirató özvegyet. De háborúban nem ember az ember: mundurba húzott tigris.

Az egyik tiszt fölemelte az orrát:

- Micsoda disznóság ez, - mondotta, - halottat tenni ide, ahol tisztek kvártélyoznak.

És a közkatonákhoz fordult:

- Vessétek ki azt a Kossuth-kutyát!

Azokban volt annyi becsület, hogy elvitték a halottat a temetőbe.

A másik tiszt az asszonyokra csördült, hogy fogjanak dologba, rakjanak tüzet.

- Nincs fa, nincs semmi a számotokra! - felelt az öregasszony.

Erre a Maul-halten tiszt is még följebb szegte a nyakát.

- Majd megmutatjuk, hogy van.

És a közkatonákhoz fordult:

- Vegyétek ki az asztalt, széket: csináljatok fát ennek az asszonynak!

A közkatonák legottan fejszét fogtak és összeaprították az asztalt meg egynéhány széket: behordták a konyhára.

De ez még nem volt elég. A faluból panaszos katonák jöttek, hogy nem tudnak vacsorát csinálni, mert a lakosság mindent elrejtett.

- Vezessétek ki a teheneket az istálóból és vágjatok le annyit, a mennyi kell! - parancsolta egy másik tiszt, egy Adler nevű komisz fráter.

A közkatonák mingyárt ott helyben kezdték meg a tehen-elhajtást. Kivezették az asszonynak a borját, tehenét. Le is vágták. A húsát szétosztották a katonáknak.

Az öregasszony elkeseredése végtelen volt. Letérdelt a földre és ott jajgatta az Istent:

- Istenem, Istenem, micsoda napot virrasztottál reám!

Valóban fekete napja volt szegénynek.

Dehát háborús időben az a fő, hogy enni-inni kapjon az ember. Mindegy, hogy imádkoznak-e vagy káromkodnak a mellett.

A konyhában beállítottak egy katona-szakácsot. Az ott marokkal nyult a zsírba, lisztbe. Főzött, süített, ahogyan abból szokás, ami a másé.

A két asszony elment a temetőbe, de egy óra múlva visszatértek. A katona-szakács mingyárt magához fogta őket. Egyik kezében a főzőkanál, másikban a kurta-kard. A kardot ki-kirántva kért borsot, vaját, fahajat, amit meg nem talált.

Egyszer azt ordítja az öregnek:

- Erigy, hozz sárgarépát, petrezselyem-gyökeret!

Az öregasszony kimegy a kertbe s visszatér egy csomó gyökérrel. Meg se tisztítja, csak belevágja a levesbe. A katonaszakács nem bánta. Hiszen tetszik tán tudni, hogyan főznek a kaszárnyákban. A szakácskodó katonák bakancscsal dobálóznak; a bakancs beleesik a főzelékes üstbe, azért bizony nem öntik ki az ételt. A katona-féle nem finnyás.

Hát a tiszték ezalatt feltörettek a pincét és bort ivogattak. Elméjük minden kereke azon forgott, hogy meg lehet-e szorítani a magyarokat Komáromnál, vagy nem lehet?

Már szinte besötétedett, mikor végre megjelent a leveses tál. Közkatonák tálaltak. A két asszony tétlenül nézte a bitangolást.

Éhesek voltunk. Ettük a levest nagy mohón. De valami undok íze volt a levesnek. Én nem is ettem meg mind, csak a felét, noha veszettül éhes voltam. A többi tiszt evett, mint a sovány farkas. Fintorgatták az orrukat, de ettek. Hadjáratban nem a nyelvének eszik az ember, hanem gyomrának.

Azonban az őrnagy is letette a kanalat és félreköpött:

- Krucifiksz donnervetter, ebbe valami avasat főztek.

Akkor aztán a többi tiszt is meg mert szólalni, hogy bizony a leves gyalázatos rossz. Némelyek a gyomrukat fogdosták és sápadoztak.

Egyik tiszt előordítja a szakácsot:

- Te Johan!

Johan kifut a kanállal.

- Azt a marha-eszü Poncius Pilátusodat! micsoda döglött kutya-húsból főzted ezt a levest.

És hatalmas pofonra lendíti a tenyerét.

Johan megrökönyödik: belemerít a nagykanállal a tálba és megkóstolja.

Pislog.

Bámul.

Aztán ránéz az öregasszonyra, aki ott áll a falnál, némán, dacosan, sötét tekintettel.

- Hadnagy úr, - mondja a katona. - A leves friss húsból készült, de ez az asszony vetette bele a zöldséget.

Valamennyien a gyomrukhoz kaptunk.

A hadnagy előrántja a pisztolyát s felugrik:

- Mit tettél ebbe a levesbe te boszorkány!?

Késő volt odafutnom: a pisztoly ellobbant-eldurrant.

Az asszony is csak elhanyatlott, leesett szótlanul a fal mellett.

A vére végigfolyt az udvaron.

Én elmentem onnan.

A tisztok kiöntették a levest. Kisidőre ott hagyták az asztalt és káromkodtak. Negyedóra múlva aztán ették a többi ételt jóízűen.

A vizen-járó lélek.

Nálunk ritka az olyan ház, ahol gyermek nincsen. Szegények vagyunk és nagy az adó; a gyermekünk is szegény lesz és az adó még nagyobbodik, mikorra ő fizeti, de azért mégis csak kell a gyerek.

A gyerek az öröm, a reménység. Gyöngé testében van valami virági; ártatlan lelkében van valami égi; egész kedves valója olyan nekünk, mint a tavaszi vetés: ígéret és gyönyörűség.

Az apa maga-magát látja újra fejlődni benne. Elmúlt ideje mintha föltámadt volna s a lába előtt játszódik el újra. Az anya is a saját életét látja új életté válva. Nagy és szép csoda ez. Ha nem volna semmi hit a földön, ha az Isten neve és fogalma nem sugározott volna soha alá erre a földi világra, az első gyermek magával hozná azt születésében és átadná az anya lelkének.

Hitetlen férfi volt és lesz mindig, de hitetlen anya, ez nem volt és nem is lesz sohasem.

*

Harmadéve Bathó Pál is megházasodott. A szomszéd faluból hozott asszonyt, - mert idősecke volt - (csaknem harminc éves) - és az itteni leányok emmiatt húzódoztak tőle. Özvegy való már annak!

De ő mégis leányt vett el, egy szép barna teremtést. Olyan volt, mikor elvette, mint a mosolygó alma; csak a dereka volt kicsit vastag. De úgy jó az, ha testes az asszony, erős lábu és erős karu. A rékli szinte repedt a karján, úgy megfeszült. Parasztnak olyan a legszebb. Mindenki örömmel nézett arca gödröcskéire, és mindenki szívesen állott vele szóba, mert kedves volt és okos. Olyan volt a szava, mint a méz.

Két évig szolgált egy ispánnál: azt mondják, ott művelődött ki. Ha az ispán meg nem halt volna, most is ott szolgálna. De meghalt fiatalon: hülésben vagy miben. S Julcsát akkor kérte meg Bathó.

Hát az ember szép derék asszonyt kapott. Pénzecskéje is volt az asszonynak vagy kétszáz forintja, hát azt se lehet mondani, hogy üres ládával ment férjhez.

Hanem aztán mikor kétesztendő házasok voltak, az asszony elvesztette a gödröcskéket az arcáról: megkomolyodott, megsoványodott. Nem éltek pedig rosszul: Bathó inkább annyira szerette, hogy az asszony parancsolt a háznál.

Csak éppen az volt a baj, hogy még mindig csak ketten voltak.

Ekkor kezdett az asszony a javóshoz járni.

A mi javósasszonyunk Hosszúné. Fehérhaju, öreg, magányos asszony. Az ura csizmadia volt, a gyermekei is csizmadiák. Csakhogy a fiai elszármaztak a városba; az öregasszony maga maradt itthon.

Egy kis kopott vakolatu házban lakik ő a templomsoron. Az udvara tele van mályvával, ürömmel, fodormentával, tisztesfüvel, vasfüvel, levendulával, szóval olyan szagos füvekkel, hogy mikor szél fúj, átveri a szagot a túlsó sorra is. A kapun is vén bodzafa könyököl s minden juniusban egészséges illattal leheli be az utcát. Szóval ott orvosasszony lakik. Neki azonban soha sincs baja a törvénnyel, mert nagy betegségekbe nem ártja magát, a közönséges kis betegségeket meg csakugyan jobban elúzi a mezei füvekkel, mint a patikai orvosságok.

Hát ahhoz járt Bathóné. Az ilyen öregasszonyok bizonyára sokat értenek az asszonyi bajok orvoslásához. Dehát ahol gyermek nincsen, az orvosságos üvegből se lehet oda ilyesmit önteni.

Ehhez a búbánathoz hozzájárult egy erős meghülés s a szép piros nevető Bathóné a harmadik évben már elvékonyult sovány, ideges, szomoru asszony. Templomba járt, rossz álmokat látott: egyszer meglátogatott egy olyan asszonyt, akiről azt mondták, hogy lelkeket lát, attól fogva szavát sem igen lehetett hallani. Még jobban járt a templomba. Csak éppen hogy gyónni nem gyónt sohasé.

Szent Mihály-nap előtt való vasárnapon elmegy ez a Bathóné ismét a javasasszonyhoz. Az öregasszony az ajtó mellett ül egy rozoga kis szalmaszéken és a *Szent rózsáskert avagy Keresztény lelki fegyvertár* című könyvből imádkozik.

Bathóné leül melléje a küszöbre.

- Lelkem Hosszúné - mondja - egykis nagy bajom van énnekem. Maga okos öregasszony, talán tehetne róla.

Hosszúné leveszi az okulárét a szeméről. Törülgeti a keszkenőjében.

- Csak mondd lelkem, mondd.

- Hát az én uram nagy örömet akart nekem szerezni: elcserélte a házunkat a Gálék házával. Egy hét múlva beköltözünk.

- Hallottam ám.

- Jaj, csakhogy nekem nem tetszik, sehogyse tetszik. Én már annyira megszoktam itt, hogy nem akarok elmenni.

- De hiszen amaz ott szebb ház, jobb is. A kertje is nagyobb.

- Nagyon sérül van. A harangszó áthallatszik a szomszéd faluból, meg mikor a kántor temet.

- A szülőfalud harangja. Hát nem örülsz, ha hallod?

- Aztán a patak is ott folyik a kert alatt.

- Az a jó lelkem. Bár az enyim alatt folya.

- De áradás idején odajár a víz: elönti a kertet.

- A ház dombocskán van. A kertnek meg jó.

- Én nem akarok kimenni ebből a házból. De hogyan mondjam meg az uramnak? Már a foglalót is lefizette, s úgy örül, mint a gyerek. Lelkem édes Hosszúné, ha meg akarja cselekedni a legnagyobb jót, amit az életben tehet, oh lelkem Hosszúné...

- Hogy én beszéljem el az uradat?

- Beszélje el a háztul valahogy. Meghálálom. Mondja neki, hogy rossz hely, egészségtelen. A patak körül kísértetek járnak.

És mikor ezt mondta: *kísértetek járnak*, a homlokát a tenyerébe hajtotta.

Hosszúné ránézett.

- Én, angyalom, nem hazudok - mondotta egy percnyi csend után. - Öreg vagyok. Az óráim mutatója tizenkettő felé jár. Nem hazudok.

- Istenem - sóhajtja az asszony - hát ki segít énrajtam?

S a szeméből könny csöppent át az ujjain a kötényébe.

Hosszúné a halántékára csúsztotta az okuláré szarát.

- Az a ház jobb - mondotta kutató pillantással. - Az utcája sem olyan sáros. A templomhoz közelebb van. A falutól csak a patak választ el. A bót is közelebb van.

- Óh, édes néném - fakadt újabb sóhajra az asszony - szerencsétlen vagyok én ebben mégis!

És síró szemmel folytatta:

- Az uram tegnapelőtt azt mondta: öltözzél föl és gyere velem; mutatok valamit. A házat akarta mutatni. De hogy én ne tudjam, lekerült a patak felé. Ott pedig azt mondják, kísértet jár. Már estefelé volt az idő és én reszkettem. Nem akartam vele menni.

- Én még nem hallottam, hogy ott kísértet járna.

- Jár pedig. A mi falunkban mindenki tudja.

- Miféle kísértet?

- Tudja Isten... Egy kis inges gyermek. Mindig ott lézeng a patak körül, amikor ki van áradva.

- Hát aztán? Mit sírsz annyira!

- Aztán... sír, sír a gyermek és fut az ember után. Jár a nyomába. Hol hátul maradoz, hol oldalra kerül...

- Mondd csak tovább.

- Az uramnak nem mertem mondani, hogy félek. Mentem vele. A patakig utána mentem. Mikor a pallóhoz értünk, belekapaszkodtam a karjába, mert láttam, hogy a rét el van öntve.

- És a kísértet megjelent?

Bathóné sápadtan rebegette:

- Hallottam a távolban...

- És aztán?

- Aztán közeledett...

- Képzelődtél.

- Nem. Tisztán hallottam. Jött a nyomomban. A szememet behunytam. Hallottam már, amint a lábacska ott csobogott mellettünk a vízben.

- Miért nem imádkoztál?

- Imádkoztam, de azért hallottam a sírását.

Az asszony zsebkendőjét takarta az arcára és csendesen sírt.

Az öregasszony elfordította róla a tekintetét és némán nézett maga elé a földre.

Végre így szólt:

- Hát segíthetsz a bajon. Az uradat a háztól elijeszteni nem lehet. Katona volt az, nem ijed meg semmiféle vizen-járó lélektől se. Hanem ha csakugyan láttad a kísértetet, el lehet azt üzni.

Bathóné megtörülte az arcát és szemét.

- El? - kérdezte várakozó tekintettel.

- El, ha megfogadod a tanácsomat.

- Oh, hogyan fogadnám!

- Költsd föl az uradat az éjjel éjfélkor, hogy imádkozzék veled. Érted: hogy imádkozzék veled hét miatyánkot; semmi egyebet, csak hét miatyánkot. Az urad azt fogja kérdezni, hogy miért? Azt mondd neki: Azért mert érzed, hogy a halál előtt állasz. Erre ő bolondnak mond téged. De te ne engedj: könyörögj neki, hogy teljesítse a kívánságodat. Fölültök az ágyban és hangosan imádkoztok. Mikor odaértek: *És bocsásd meg a mi vétkeinket!* ne mondd tovább, csak hagyd abba. Az urad kérdezni fog, hogy mért állott el a szavad? Feleld neki: Kezdjük újra. És mind a hét miatyánknál ezt cselekedd: hagyd abba ott... a mi vétkeinket. Akkor az urad gondolkodni fog s kérdezni fog, hogy mért hagytad mindig félbe az imádságot. Feleld neki: Azért, hogy hallhassam, hogyan mondja kend: *miképpen mi is megbocsátunk.* Az urad erre ismét elgondolkodik és kisidő múlva kérdezni fog. Akkor te így felelj: *Gyóonom a mindenható Istennek, a boldogságos Szűz Máriának és minden szenteknek és neked édes jó uram...* Szóval gyónjál meg neki, mintha a papnak gyónnál. Érted? Gyónjál meg neki.

Bathóné maga elé meredve ült ottan sokáig. Az arca sápadt volt; a szemét kék árnyék környezte. Mikor aztán felnézett, látta, hogy Hosszúné a könyvbe mélyedve imádkozik.

Egy esztendő is eltelt, mikor a két asszony újra találkozott. A templomban kerültek egymás mellé. Mert Bathóné mindennap jár a templomba; tagja a Rózsafüzérnek; és most már rendszeren gyónik is.

Az öregasszony megvárta, míg amaz bezárja a könyvet, aztán odasugott neki:

- No lelkem, hát nem is jössz felém? Nem is szólsz az izéről...

- Óh, - felelte a menyecske zavarodottan, - hát mit mondjak: csakugyan képzelődtem.

- Megfogadtad a tanácsomat?

- Hát hogyan.

- És az urad?

- Semmi bajom sincs vele. Kicsit megvert, kis ideig haragudott, aztán azóta minden jól van.

Mosolyogva susogta ezt, mert most is mosolygott mindig, mikor szólott. De ez a mosolygás csak olyan volt, mint a felhőn általszűrődő napfény. Aztán keresztet vetett magára.

Az ura már várta a templom előtt.

S mentek együtt hazafelé lassan, szótlánul és szomorúan.

A kis gróf.

Egy ember mászott az utcán. Az embernek nem volt lába, csak alig egy arasznyi tönk. A két kezében két kis zsámoly-féle, hogy a tenyerén ne kelljen járnia. Mert úgy mászott, mint az araszoló hernyó.

Olykor fölegyenesedett, vagy elhúzódott a fal mellé; s maga elé tette a kalapját. A jövő-menő városi nép egy-egy rézpénzt hullatott neki. Abból élt.

Fiatal, kerekkepű ember volt különben. Parasztos pörge kalapot viselt, és egészséges arcán éppen nem szokott látszani semmi szenvedés.

De egy őszi napon mégis sápadtan jelent meg a nyomorék. Leült vagy leállt egy kapukő mellé, és rákönykölt.

A járókelők azon a napon több pénzt vetettek neki, mint rendesen. Ő azonban alig ügyelt arra: ki ad, mit ad; nem is köszönte meg; csak nézett maga elé bánatosan.

Senkise kérdezte: mi baja? Az ember maga szokott mászkálni: sohse járt vele senkise; nem beszélt vele senkise. Mégis látszott, hogy nincs egyedül a világon; arról látszott, hogy estefelé meg-megállt egy bolt előtt, s ha az ajtó nyitva volt, becsúszott. Vett cukrot, fűgét vagy kis ostort. Látszott, hogy gyermeknek veszi.

A félttest-ember aztán másnap is megjelent, de nem állt meg sehol. Mászott sietve. Egy helyen bement a házba. Orvos lakott ottan. Fölemelte a faszámolykát, és zörgetett vele az ajtón.

- Az orvos urat kérem: jöjjön ki egy szóra!

Egy öreg sovány úri ember jelent meg az ajtóban, és csodálkozva nézett a lábatlan látogatóra.

- Az Istenre kérem orvos úr, - esdeklett a nyomorék. - A kisfiam beteg, talán halálos beteg.

És csurgott a könny a szeméből.

- Mi a baja? - kérdezte az orvos.

- Nem tudom, - felelte az ember. - Tegnapelőtt pofonütöttem szegénykét. Talán attól.

Letette a zsámolykát, és zsebkendőjét vont elő a zsebéből.

- Ejnye, - mondotta az orvos megbotránkozva. - Hát, miye fáj? A füle? szeme? vagy a feje?

- Nem tudom. Csak fekszik.

- Hát aztán maga hogy lehetett olyan pogány!

- Sohse bántottam uram egy szóval se. De tetszik tudni összeveszttem az anyjával, mert minden pénzt süteményre költ, meg arra tanítja a gyereket, hogy azt mondja: *Papa*. Én nem vagyok *papa*. Ha nekem azt mondja a fiam, hogy *papa*, azt gondolom, hogy nem az én fiam. Hát összevesztünk. Aztán meg akartam ütni. Az asszony is rám harsogott, hogy aszongya: »Üss meg no te béka!« Rögtön összetörtem volna, de kibékített. Aztán már ki is békültünk, mikor tegnapelőtt hazamegyek és hallom, hogy a kisfiam (négyéves gyerek) azt mondja: »Itt gyün *béka-papa*«. Avval szalad elibém, nevetve, ahogy szokott. De én bizony úgy vágtam pofon, hogy elesett.

Az orvos a fejét csóválta; aztán fölírta a nyomorék lakását. Mikorra az ember hazaérkezett, az orvos már ott is volt.

Egy külvárosi, félig földbe süllyedt házban lakott a lábatlan ember.

Az orvost a konyhában egy kis rövidnyaku asszony fogadta; fiatal tömzsi szőke asszony. Nagyarcu, nem szép, de egészségtől duzzadó. Sötétzöld parasztruhába volt öltözködve; de szobalányos fehér kötényt viselt, és a fején piros kendőt.

Csodálkozva nézett az öreg úri emberre, s mikor az megmondotta, hogy orvos, szomorún bólintott:

- Az, a kisgróf beteg.

S kinyitotta az ajtót.

- A kisgróf? - kérdezte csodálkozva az orvos.

Az asszony elmosolyodott.

- A szomszédok elnevezték kisgrófnak, aztán mink is úgy hívjuk már. Mert tetszik tudni: szépen járatjuk, bársonyban. Az uram minden pénzét rája költi.

Az orvos belépett a szobába. Világos napos szobácska volt az. A butorok benne afféle zsibvásáron vett, nem összeillő butorok. Minden szék másalaku, és minden széknek, ágynak, asztalnak el volt vágva a lába. Csak araszos lába volt mindnek, mint a gazdának. A szoba egyik sarkában tiszta kis vaságy állott. Az asszony félrevonta a tüllkárpitot.

Ott feküdt a beteg búzavirágszínű selyempaplankával betakarva. Szép kis szőke gyermek volt. Most láztól piroslott az arca.

A gyermek mellett egy kosár gomb hevert az ágyban: csontgomb, rézgomb, mindenféle gomb. A földön csuszó ember szedte össze bizonyára azt a sok gombot.

Az orvos leült egy zsámolyra és figyelemmel hajolt az alvó gyermek fölé. Elkérdezte, hogy mijét fájdítja? tud-e nyelni? köhög-e? Aztán a kezébe vette a gyermek kezét, s az órájára nézett.

Ekközben hazaérkezett a nyomorék is, és a felesége mellé állott; mind a kettő aggodalmasan és hallgatva nézett az orvosra.

S ahogy így egymás mellé álltak, olyan furcsa volt a teljes épségü asszony, meg a féltestü ember! Ez akarta-e megverni az asszonyt? Hogyan! Igaz, hogy katonás mellü, erőskaru ember, de mégis! Bizonyosan a lábát kapja el az asszonymak, ha meg akarja verni.

A doktor lebocsátotta a gyermek kezét és intett, hogy nincs semmi baj.

Aztán a botjára könyökölt, és a házaspárra nézett.

- Hogyan kerültek maguk össze? - kérdezte azon a bizalmas hangon, amelyen a sok családban forgó orvosok szoktak beszélni.

- Véletlenül, - felelte elmosolyodva az asszony.

- Isten rendeléséből, - felelte komolyan nyomorék.

Az asszony vállat vont:

- Tetszik tudni az én uram nem volt mindig ilyen. Első legény volt a faluban. Persze akkor rám se nézett. Hanem egy verekedésben átlótték a lábát térden, aztán behozták ide a városba és levágták a lábát. Mikor aztán visszakerült, egy lány se nézett többé rá, de még az apai háznál is megúnták. Én a szomszédjokban laktam. Csak én vigasztaltam.

- Aztán így szerették meg egymást?

- Hát csak így: az uram akkor kezdett a szívébe fogadni. Aztán én azt mondtam neki, hogy ne búsuljon, inkább menjen el a városba és üljön a templom elé.

Eleinte sehogyse akart. Azt mondta, inkább elpusztul éhen. De aztán azt ígértem neki, hogyha így meg tudunk élni, nem bánom: hozzámegyek. Hát megpróbálta. De eleinte nagyon nehezelt. Ma se kér senkitől, csak elfogadja amit adnak.

- Adnak amit az Isten nekem rendelt, - szólt közbe a nyomorék.

- És maga megszerette? - kérdezte az orvos az asszonyt.

Az asszony mosolyogva felelt:

- Én már ép korában is húzódtam feléje, de persze akkor fenn viselte az orrát. Aztán, gondoltam, az ember csak ember láb nélkül is, aztán magam is árva voltam, hát hajlottam hozzá.

- Mert az Isten is hajlított, - szólt közbe a nyomorék.

A gyermek fölébredt és sírt. Az orvos megnézte a nyelvét és a fejét csóválta. Ez a fejszóválás megdöbentette a két szülőt. Az ember elsápadt.

A doktor aztán valami orvosságot írt. Egy vörös papiroslapot is vett elő a zsebéből. Mikor kiment, ráragasztotta az ajtóra.

A nyomorék utána szólt:

- Ugye doktor úr nem én vagyok az oka?

- Nyugodjon meg, - felelte az orvos, - nem.

- És nem fog meghalni a gyerek?

Az orvos vállat vont:

- Hát talán ha Isten megtartja.

Avval elment.

- Óh édes kisgrófom - kiáltotta sírva az ember. - Ne hagyj el Bandikám!

Ráborult a gyermek kihajló kezére és csókolgatta.

Bandika azonban negyednapra csendesen elköltözött.

Essős őszi napon volt a temetés. Az embert fel akarták venni a kocsiba, de nem ült fel.

- Nem! nem! Így megyek gyalog! Az egyetlen fiamat! pofon ütöttem az egyetlen fiamat!

És mászott a sáros úton, a koporsó után, hajadon fővel. A könnyei a kezére hullottak.

Azon az estén nehezen aludt el az ember. A felesége attól tartott, hogy megőrült. A sírnál azt kiabálta, hogy vessék bele őt is a fia mellé, otthon meg felkapaszkodott az evőeszközös fiókhöz: kést keresett, hogy szíven szúrja magát. Mindegyre azt hajtotta, - hogy mért nem őt vette el az Isten, világ nyomorékját, hiszen már a féltését úgyis elvette! Béka vagyok, béka! Jól beszélt a fiam, béka vagyok!

Aztán káromkodott a jámbor istenbízó. Lecsapta a zsámolykáját a földre és azt mondta nagy keserű fejrázással:

- Nincs Isten az égben!

Végre nagynehezen ágyba lehetett kényszeríteni, s elaludt.

És azt álmodta, hogy ott ül az utcán egy sarokkő mellett. És ahogy maga elé mész, valami szürkéséget pillant meg a mellén. Bámulva tapintja meg, hogy mi az? Hát szakál az ő szakála. Ejjnye de megöregedtem! - gondolja a fejét csóválva.

A szomszéd épületből gyermekek futottak ki egymás hátán. Először aprók, aztán nagyobbak. Iskola volt az az épület.

Akkor jutott eszébe, hogy ő a kisgróf elé jött, aki iskolába jár.

Abban a pillanatban kilebben a kisgróf. Már nagy nyúlánk fiú. Tizenhat éves. Gyönyörű bársonyruhájában egyszerre kitűnik a városi kamaszok közül. És a járása milyen daliás, milyen erős! Mintha az apja elveszett lábának erejét is neki adta volna az Isten!

A hóna alatt könyvet visz. És egy másik, szintén elegáns fiúval lépked feléje. Jóbarátok lehetnek, mert karonfogva jönnek, s vidáman élénken beszélgetnek.

Az apa mosolyogva néz reá. Tekintetök találkozik. De a fiú elpirul, s áttér hosszú lépésekkel az utca másik felére, magával vonva a másik úri fiút. És izgatottan beszél hozzá, hogy annak a figyelmét magához kösse.

A koldus mély elszorulást érzett a mellében.

Fölébredt.

Föült.

És gondolkozva nézett maga elé.

Veron.

Az Alföld egyik fásoros utcáján sétáltam egy törvényszéki bíróval. (Néhány napot töltöttem abban a városban, hogy pihenjek.)

Augusztusi felhők borongtak az égen. Előtte való éjjelen esett egy kis eső. Az akácfaék még gyöngyösek voltak tőle.

- Te Béla, - mondom a bírónak, - maholnap téged is megbácsznak a férjhezmenő leányok, mint engem.

- De még a menyecskék is - felelte fanyaran nevetve.

Korán kopaszodott szőke ember volt a bíró; peckesen járó és gyorsan haragvó, de jószívű és igaz. Legalább ő gyakorta dicsekedett azzal, hogy nálánál igazságosabb bíró nincsen.

Én még Budapestről ismertem. A szomszédságában laktam. Gyakorta mentünk együtt a képtárlatokra. Mert a bíró festegetett is mellékesen.

Tovább fűztem a beszélgetést:

- Nem gondolsz a szent házasságra?

- Ugyan hagyd el, - felelte legyintve. - Csak szakácsném van, meg cselédem, de azokkal is annyit vesződöm, hogy néha mind a kettőt szeretném elcsapni. Óvakodom a nőktől. Mind csak nyugtalanságot okoz az embernek. Idealizáljuk őket, ők meg nem tudnak fölemelkedni a sárból. Ludak!

- Nono. Van köztük más szárnyas is.

- Angyal? Poézis! Messziről angyal, közlelől lúd.

És szidta a nőket.

Én csak mosolyogtam magamban. Emlékeztem rá, hogy Budapesten buzgón taposta a földet a színház körül.

Kiértünk a városból a parasztsorba. A fásor folytatódott, hát mink is tovább mentünk. Itt-ott parasztgyermek és paraszt nők jöttek velünk szemben. Kantáros fazekat lógattak: ebédet vittek a mezei munkásoknak. A házak egyre ritkultak. A fásor végén a távolban egy emeletes új épület vöröslött. A tetővázról lehetett látni, hogy már az ácsok dolgoznak rajta.

- Micsoda új épület az ottan? - kérdeztem, hogy más irányba térítsem a beszélgetést.

- Az lesz az új vasúti állomás, - felelte a bíró.

Aztán hallgatva mentünk egy percre tovább.

Egy boltocska volt az útfélen. Az előtt megállt.

- Látod azt a kékruhás asszonyt, - mondotta. - aki amott közelget? Ebédes fazekat lógat.

- Látom.

- Én bemegyek ide a trafikba szivarért. Nézd meg jól.

Valami rémhistóriát sejtettem: gyilkosságot, rablást, mérgezést; szóval olyanféle borzalmasságot, amely a törvényszéki bírónak is érdekes. De az asszonyon nem volt semmi különös. Szegény iparosné-féle, amelyet minden városban eleget lehet látni. Az arcáról először azt

gondoltam, hogy cigány, azonban mikor közelebb jött, láttam, hogy csak fonnyadt barna arc, szinte beteges és bús. Az élet töredelme látszott azon az arcon, mint általában a szegénysorsu iparosnék arcán, mint akik az élet igáját mindennap rogyásig vonszolják. Mi bünt követhetett el? Nem tudtam az arcáról leolvasni. Ahogy mellettem elhaladt, láttam, hogy a háta meg van görbülve, a keze sovány és dologtól kérges. Hosszu horihorgas asszony volt különben. A könyökén foltot viselt, ugyanabból a kartonból, amelyből a reklíje készült. Az asszony lehetett harminc éves, de lehetett ötven is. Az ilyen nők arcáról nem lehet leolvasni az életkort.

A bíró szivarozva lépett ki a boltból. Visszafordultunk. Két órákor szándékolunk ebédelni a kaszinóban.

- Megnézted az asszonyt?

- Meg. Mit követett el?

- Semmit. Csak nekem volt vele egy különös ügyem.

Megszívta a szivarját, aztán tovább beszélt:

- Tudod, hogy mikor Budapesten laktam, egy kis kétszobás lakásom volt a Podmaniczky-utcában. Törvényszéki jegyző voltam akkor és egy öreg asszonynyal főzettem. Az asszony, ha emlékszel még, egy kis cselédet is szokott tartani, mert ő köszvényes lábu volt és nem bírta járni a lépcsőt. De a leányt a maga költségén tartotta.

Egyszer egy kis paraszt-leányt fogadott, egy kis ijedtképü sovány teremtet, aki árnyékként járt-kelt, engem soha nem zavart se danolással, se csevegéssel, se mozsárzengetéssel. Talán esztendőig se láttam volna meg, ha a gazdasszonyom egy megjegyzése rá nem fordítja a figyelmemet.

Az én folyosómon egy hadnagy bérelt szobát, s valahányszor elment az ablakom előtt, mindig bepillantott.

- Asszonyság, - mondtam a gazdasszonyomnak, - vegyen valami tüllféle kárpitot az ablakomra. Nem szeretem, ha benéznek.

Emlékszel talán rá, hogy én abban az időben mindig festettem. Igaz, hogy csak a képes lapok képeit színeztem ki, de az is festés. A színekben való gyönyörködés átvonul az egész életemen. Barátom, ha én rajzolni tudnék, isten tudja micsoda híres festő lehetett volna belőlem.

Hát hogy akkor is színezni való képekkel volt tele az asztalom, bántott annak a hadnagynak a kíváncsisága.

- De ördög vigye azt a tisztet - felelte a gazdasszonyom, - nem a tekintetes úrra pislog az, hanem a Veronra.

- A Veronra?

Ez meglepett. Mikor a leány asztalt terített, délben önkénytelenül is ránéztem. Akkor láttam, hogy csakugyan csinos leány. Az alatt a három-négy hónap alatt, amíg nálunk szolgált, megváltozott. A termete meg van nyulladva, az arca fehér és a szeme nagy fekete. Az én festékeim közt nincs meg ez a rózsaszínbe játszó bársonyos fehérség, sem az a fénylő feketeség, mely az ő szemében.

Még az a kék babos szoknya volt rajta, amelyben hozzánk került, s látni való volt, hogy biz az rövid.

Én a cselédeimmel nem szoktam törődni. Nekem a cseléd csak gép; olyan mint a kerék a kocsimon, amelyen járok. Nem gondolok vele soha, noha nekem forog.

De az a tiszt mégis boszantott. Hogy mer az az én cselédemre rásandalogni!

Az első gondolatom az volt, hogy a leányt figyelmeztetem: vigyázzon magára. De elég volt ránéznem az arcára, hogy lássam, milyen fölösleges. Ez az alvajáró ártatlanság nem látja még a reá irányzott szemeket.

Aztán hát elvégre is, mi gondom nekem a szolgálóim életére! Reám csak a dolga tartozik, - egyéb ügyei nem érdekelhetnek.

De a tiszt mégis boszantott. Valahányszor besandított az ablakomon, mindig rendreutasító tekintettel vágta vissza.

Szeptemberben a gazdasszonyom elment a házamtól. A köszvény annyira gyötörte, hogy rokoni ápolásra szorult.

Maga helyett egy másik asszonyt akart állítani, de attól tartottam, hogy költséges lesz. Azt feleltem, hogy megvárom, míg fölépül. Addig a Veron meghordja nekem az ebédet valamelyik kocsmából.

Az asszony elment. Veronnak meghagytam, hogy ki ne nyissa az ajtót senkinek, míg én a hivatalban vagyok. Takarítson, súroljon, törülgessen, szóval ne ásítson.

Délben a leány meghozta az ebédemet; szótlanul sürgött-forgott az asztal körül. Látszott rajta, hogy ez neki olyan jelentős nap, mint a színésziskolának az első szerep eljátszása.

Nekem olyan furcsa volt, szinte kellemetlen, hogy ott forgolódik mellettem; hozzám lebben a szoknyája széle, rám-rám néz, hogy kívánok-e még valamit? Olyan, mint egy néma fehér kutya, amelynek azonban fekete a szeme; nagy, nyugodt, fekete.

Nem beszéltem vele semmit.

Délután rágyújtottam a csibukomra, s lepihentem. Egy széles bőrdiványom volt az ebédlő szobámban. Azon szoktam ebéd után heverészni.

A leány azalatt leszedte az asztalt, s én ahogy ott csibukoztam, néztem, hogyan dolgozik.

Ez a leány, - gondoltam, - itt a szemem előtt változott hernyóból pillangóvá, és én eddig meg se láttam. Mi lesz ebből itt, ebben a Babilonban? Ritkaság látni ilyen fehér patyolat-arcot, ilyen nyílt tükrű fekete szemeket. És micsoda szemöldökök! Mintha lénia mellett, finom tusvonással vontatna volna meg a Teremtő!

Szinte szerettem volna azt mondani neki, hogy üljön le az asztalom mellé: le akarom az arca színeit másolni. De mégse szóltam neki. Mindig tartózkodtam attól, hogy a cselédeimmel bizalmasodjak.

Mikor elszívtam a csibukomat, fölkeltem, és az író-asztalomhoz mentem. Egy új jogi könyvet akartam elolvasni, de azon a napon olyan volt a figyelmem, mint a rosszul összerakott teleszkóp. Olvasás közben arra gondoltam, hogy a leány cselédkönyve a fiókomban hever, és én még eddig bele se néztem. Még csak a vezeték-nevét se tudtam.

Kihúzó az alsó fiókomat, amelyben a cselédeim könyvét szoktam tartani. Olvasom: Török Veron...

Tehát Török. Itt a magyarázata a keleti szemnek. A törvényszék elé is kerül néha Török nevű paraszt. Mind fekete szemü.

Olvasom tovább: tizenöt éves, római katolikus, Csongrádra való.

Aztán megnéztem, hogy hány helyen szolgált? Hát a szülőföldjén volt két helyen: az első helyen libapásztor; a második helyen egy parasztgazdánál minden es cseléd. A szolgálatot tizenegy éves korában kezdte.

A leány fekete kávéhozott be. Micsoda lengő karcsúság, micsoda könnyű járás! A pillangó így sétál végig a virággalyon.

Megfigyelted-e, hogy a nők járása 15-17 éves korukban valami sajtószerűen könnyű? Mintha a testüknek nem volna súlya.

A természet valóban behúnyt szemmel osztja a nőknek a bájukat: a paraszt nőt sokszor rendkívüli finomságokkal ajándékozza meg. Sem ő, sem a falu nem érti az ilyen testi finomságok értékét.

- Veron, - mondom neki, - mi a te apád?

A kérdésemre megrezzent. Eddig sohse beszélgettem vele, csak: tedd ezt, tedd azt.

A szemét lesütve, felelte:

- Apám már nem él.

Aztán hozzátette:

- Kerülő volt.

Nem beszéltem vele többet. Éreztem, hogy a lelke remeg. Én valami felső lény vagyok neki. Így állhatott Kolumbusz Kristóf előtt az első indián.

De magam előtt is röstelkedtem, hogy ennyire foglalkozom vele. Mit gondol rólam? Nekem ő csak egy etnografiai tárgy: egy eleven paraszt-figura, amely festői szempontból érdekel. Talán épp így érdekel egy turkevei mázas fazék, vagy egy szál fehér pipacs.

Föltettem a kalapomat és szótlánul elmentem.

A hivatalom öt óráig tartott. Utána sétálni mentem a városligetbe. A városligeti színház egyik nő énekesé érdekel. Akkoriban ismerkedtem vele. Szép leány volt, bár kissé kövér; afféle hólyagos-cseresnye húsu. Aznap ő is játszott, hát jegyet váltottam az első sorba.

A dalos dráma unalmas volt, de Cseresnye kisasszony érdekes.

A második felvonás végén három furvászter katona jelenik meg a színpadon. Nekem azokról a hadnagy jutott eszembe. Nyugtalanra váltam. Sötét van, és Veron egyedül vár otthon. Aztán elkergettem magamtól a haza noszogató gondolatokat: mit tartozik reám?

A felvonás végén mégis sietve mentem haza. Akkor nem éreztem, hogy sietek, de most, hogy már minden elmúlt, úgy nézem az akkori időmet s benne magamat, mintha mással történt volna minden.

Csöngetésemre a lány kinyitotta az ajtót.

- Miért vagy sötétben? - pöröltem reá. - Tudhattad, hogy jövök. Meg kellett volna gyujtanod a lámpát, megterítened, odakészítened a vacsorámat!

Abban az időben mindig hideg vacsorát ettem.

- Már megterítettem, - felelte alázatosan a leány.

És sietve keresett gyujtót. Meggyujtotta a lámpást.

Az asztal csakugyan meg volt terítve. Az abrosz fehérsége kifogástalan; az asztal közepén ott piroslott a hideg felvágott, s mellette a teásédény.

De én gyanakvó ember vagyok és óvatos. Amint beléptem az ajtón, levontam a kulcsot, s gyertyát fogtam, benéztem a konyhába.

A konyhában nem volt senki. A leány már az ágycsészét is elkészítette.

- Itt hálsz? - kérdeztem. - Miért nem fekszel be a Ladikné szobájába? Minek hálsz a földön?

- Elvitte a kulcsot, - rebegte félénken.

Ekkor megsajnáltam. Voltaképpen nem is sajnáltam, csak éreztem, hogy igazságtalan volt a hangom szigorúsága, de nem szóltam semmit. Leültem az asztalhoz. A leány meggyújtotta a teafőzőt, és eltávozott.

Én aztán megvacsoráztam, ahogy szoktam s kitöltöttem a teát is magamnak. Aztán borért csengettem. A pincében mindig tartottam egypár üveg bort és egy-két üveg pezsgőt. A leány aznap tévedésből pezsgőt hozott fel. Tudta is az, hogy melyik micsoda! Én a tévedésre csak akkor eszeltem rá, mikor már a dugó durrant.

Összeszidtam volna, de a durranástól annyira megijedt, hogy nevetnem kellett rajta.

- Hát te mit vacsoráztál? - kérdeztem leereszkedően.

- Kenyeret, - felelte még ijedt arccal. - Délről maradt egy kis hús is.

- Elég volt?

- Elég.

- Ihatsz te is teát. Szereted?

- Nem ittam sohase, - felelte vonakodva.

S rám nézett, aztán a teáscsészére, aztán megint reám.

Azonban nem akarok hosszadalmas lenni. Gondold el, hogy tíz évvel fiatalabb voltam és hogy Bölcs Salamon is csak addig volt bölcs, ameddig a kalamárisa mellett ült.

Hát beszélgettem vele. A leány eleinte úgy felelt, mint a szepegő iskolás gyerekek, aztán valamivel bátrabban, de mégis tartózkodón.

Ma már resteltem, hogy ennyire leereszkedtem hozzá, de mondom, hogy úgy érzem, mintha nem én voltam volna; mintha mozgófényképen látnám magamat s azt vélném, nem én vagyok. És hát engem mindössze a figurája érdekelt, az etnografiai kékruhás, kékreklis parasztleány, akinek a lábaszárán nincs harisnya, aki mintha a libák mellől tévedt volna a lakásomra. Szinte éreztem rajta a borjúpázsit üde illatát.

De hogy rövidre fogjam, hát csak vázlatosan mondom tovább. A leány az első napon komolykodott, pislogott, könnyezgetett, később aztán észre tért, rendesen végezte a házi dolgokat. Mondhatom, a legszorgalmasabb cselédem volt. Még az alvásra is sajnálta az időt. Nem egyszer kaptam azon, hogy tíz óra után, ahelyett, hogy lefeküdjön, varr. Szoknyát varrt magának. Én adtam neki rá öt forintot.

Engem aztán hát nem igen érdekelt többé. Az örökös tartózkodás, szemlesütés, később már nem hatott meg. A kocsmái kosztot is lassankint megúntam. Irtam az öreg Ladiknének, hogy tudósítson, mikorra várhatom? A levelem visszatért azzal a fölirattal:

Címzett meghalt.

Veron napestig siratta.

- Mit siratod olyan nagyon? - kérdeztem, - hiszen mindössze három hónapig ismerted?

- Mégis jó volt, - felelte. - Aztán mást tetszik a helyére fogadni, az majd elküld engem.

Fogadtam egy másik öreg asszonyt, egy férfihangu özvegy ispánnét, aki szintén jól főzött. Veron alázatos és engedelmes volt az iránt is.

Már akkor ruha tekintetében is átváltozott a leány. Új szoknyát öltött. A szoknya erősen rózsaszínű volt, s hogy egy araszsal hosszabbra eresztette, a termete azzal is megnyúlott.

Az új gazdasszonyom kissé nagyot hallott s most már gyakorta be kellett csuknom az ajtómat, hogy ne zavarjon a konyhai beszélgetés.

- Óh, te szamárnak! - hallottam egyszer, - még csak egy becsületes harisnyád sincs, aztán te ilyen drága batiszt-inget veszel! Az inget senkise látja, te bolond! De a meztelen lábadat mindenki látja.

- Ezt Ladikné hagyta nekem, - felelte a leány.

Nyilvánvaló volt, hogy hazudik. Ladikné valóban hagyott neki egy téli kendőt s más apróságokat, de batiszt inge sohase lehetett neki. Az új gazdasszonyom is valami ilyenfélét felelhetett. Nem hallottam a szavát.

De megvoltak békén. A leány kezére járt az öregasszonynak, buzgó volt és hizelkedő. S valami csodálatosan szépült napról-napra.

Én azonban nem kísértem már a fejlődését mindennap figyelemmel. Cseresnye kisasszonynyal sikerült megismerkednem. A kisasszony sokkal komolyabbnak találtatódott, mint ahogy színpadról véltem volna: mamája volt neki, és csak a mama jelenlétében fogadott. Ha a mama egy-egy negyedórára ki nem fordult volna a szobából, nem is jártam volna hozzá.

Másfél év telt el ezalatt. Veron híven szolgált nálam s egyre hosszabb szoknyát öltött. A szoknyákat a szolgálati bérén vette. Én azon az öt forinton túl már csak azért se adtam többet, mert attól tartottam, hogy még több batiszt-inget fog venni.

Ugy tavasz felé megáll egyszer a szemem rajta: ez a leány mintha hízna!

- Paraszt, - gondoltam; - mihelyt más is van a kenyéren kívül, mingyárt hízik.

Néhány hét múlva azután mégis megszólítottam:

- Nincs neked valami bajod?

- Nincs, - felelte rám-csodálkozva a leány.

Én ebben megnyugodtam.

Aztán az idő lassankint kitavasodott, április is elmúlt, mindenki nyári ruhát öltött.

Egy vasárnap délben az ablakomnál álltam, s néztem, hogyan játszanak az emeleti gyerekek a folyosón. Az árnyékon futkostak, mert a nap melegen tűzött a másik oldalra. És mintha minden gyermek beteg volna, olyan színtelen volt valamennyi. A konyhám ajtaját hallom nyíllani, s Veron átmegy a folyosón a cselédlépcső felé. Bizonyosan a boltba fut le valami hiányzó fűszerért.

Ekkor tűnt fel nekem, hogy a leányon nagykendő van, az a tarka-kockás téli nagykendő, amit a megboldogult Ladikné hagyott neki. Miért jár ilyen melegben nagykendőbe burkolódzva?

Másnap a gazdasszonyom belép a szobámba és hosszúra nyúlt arccal kérdezi, hogy tudom-e mi történt? Őt a házbeli asszonyok figyelmeztették reá.

Behívatom a leányt. Megállt előttem sápadtan. A szeme még a szokottnál is nagyobb volt, hogy előttem állva, némán, várta a szavamat.

Végtelenül megsajnáltam.

- Ül le, - mondtam lehetőleg azon a hangon, amelyen a bírák szokták a vádlottakat leültetni.

A leány leereszkedett az ajtó mellett a székre s úgy nézett reám, mintha a halálos ítéletét várná.

- Hát mit hazudtál nekem? mi szükség volt odáig juttatnod az állapotodat, hogy a házban ujjal mutogassanak reád?

- De nekem nincs semmi bajom, - hebegte a leány.

- Hazudsz, már megint hazudsz! Azonnal el kell innen menned.

És hogy azon napokban kaptam meg az örökségemet, kissé bővebben markoltam bele a zsebembe, mint szoktam.

- Nesze, - mondtam, - ez elég lesz, hogy átess a bajon. Semmi okod sincs arra, hogy a világvégét érezd közeledni.

Mikor elment, akkor gondoltam csak át jobban az ügyét. Hiszen voltaképpen nem is tartozik reám. Naplót ugyan nem írok, de az emlékező képességem elég jó. Ha nem így volna, miért tagadta volna?

Olyanforma érzéssel néztem utána, mint mikor az ember bemegy a boltba s nem azt veszi amit akar, hanem amit a kereskedő rátukmált.

De, gondoltam, kötelességünk néha jót is tenni. Bárki fordulna is hozzám, egy elhagyott nő vagy egy senkigyereke ügyében, segítek rajta, amennyire tudok.

Három vagy négy hónap telt el, mikor egyszer a gazdasszonyom azt mondja tálalás közben:

- Veron volt itt. Arra kért, hogy fogadjam vissza. Én vissza is fogadnám, mert ez a mostani cselédem lusta és álmos, és lopja a cukrot, de mégis nem akartam a tekintetes úr megkérdése nélkül.

Vállat vontam.

- Nekem mindegy. Nem avatkozom soha a cselédügyekbe.

Az asszony folytatta:

- Kis leánya van neki.

És furecsán nézett reám.

- Hát aztán, - kérdeztem megütődve a nézésén.

- Azt mondta, hogy... a tekintetes úr... fizet érte.

Ez a megjegyzés úgy volt hangsúlyozva, hogy nem érthettem félre. Rendes körülmények között az életnek egy új kapuját éreztem volna megnyíllani. Így azonban csak a nyugalmat zavarta meg az ügy. Napestig azon gondolkoztam, hogy nem mentem-e valamikor haza olyan becsípetten, hogy másnapra nem emlékeztem, mi történt.

Veron másnap eljött a hivatalomba és nálam is könyörgött, hogy hadd helyezkedjék vissza. Hevesen rátámadtam:

- Mi dolog az, hogy te ezt meg azt beszélted a gazdasszonyomnak?

A leány megdöbbsent; zavarodottan pislogott, aztán könyörgő hangon felelt:

- Ne tessék haragudni: kivette belőlem. Nem volt tőle nyugtom.

- Hogy lehet ilyesmit kivenni valakiből?

- Kivette. Addig kérdezett, míg csak meg nem mondtam.

Odavettem neki egypár forintot aztán elkergettem. Az úgy igen felizgatott. Hát igaz volna? A leány egyenesen úgy beszélt. Dehát mért nem beszélt úgy azelőtt?

A lakása címét tudtam. Valami bérkocsisnál lakott. Másnap már nem bírtam megállani, villamosra ültem és kimentem Újpestre.

Az idő szép szeptemberi volt. Az útfélen sárgultak már a gesztenyefák.

Az utcát és a házat kevés kérdezgetéssel megtaláltam. Rogyott elejű, kis sárga ház volt, amit mutattak. A kapuja falusias. A kapuban egy málészájú csizmás legény pipázott. De háttal volt fordulva az utcának, csak épen azért állt a kapuba, hogy a vállát odatámaszsza.

- Hol lakik itt a bérkocsis? - kérdeztem tőle.

Megfordult és rábámult.

- Bérkocsis? - szólalt meg lomha szájjal.

- Az no. Hol lakik?

- Itt nem lakik.

Megnéztem a házsámot, utcanévet, - egyezett.

- Hát valami Török Veron nevű cseléd nem lakik-e itten?

A legény kivette a szájából a pipát s bemutatott a szopókájával az udvarra:

- Ahun vasal a.

A leány elpirult, hogy meglátott, s még köszönni is elfelejtett.

- Mutasd a gyermeket, - mondtam szárazon.

Jó ideig volt benn, szinte megúntam várni. A legény ezalatt becammogott az udvarba; megállt előttem és bámult reám. Bámulta a kalapomat, a kabátomat, a cipőmet, mintha valami holdlakó volnék.

Boszúsan néztem szembe.

- Nálunk lakik, - szólalt meg erre, láthatóképpen azért, hogy beszélgetést kezdjen, - a Veron nálunk lakik.

- Rokonuk?

- Nem. Csak nálunk lakik.

- Hát kicsodák maguk?

- Kicsodák? Hát Szotyoriék. Az apám ács. Én is ács vagyok.

Ez megint furcsa volt. Miért mondta a leány, hogy fiakerosnál lakik?

Elfordultam a legénytől és fel-alá sétáltam az udvaron, miközben sűrűn ütöttem le a szivarom hamvát.

Aztán a leány kijött és kihozott mosolyogva egy pólyásbabát.

- Bontsd ki, - mondtam ridegen, - látni akarom.

Egy kis füstös, barna csecsemőt bontott ki. A mi családukba sohase volt ilyen barnabőrű gyermek.

Ez valamennyire megnyugtató. De aztán mikor hazafelé mentem, arra gondoltam, hogy sok gyermek hasonlít egyhónapos korában az anyjához, s nagykorában mégis az apja vonásaival érik meg. Hát mindegy: maradjon idegenek között, ameddig egy vonást nem találok rajta, amelyre meg fog dobanni érte a szívem.

A leányt nem engedtem visszatérni a házhoz. Meg is mondtam neki, hogy azért, mert álnok, mert csali.

- Én? - kérdezte fájdalmas elképedéssel a leány.

- Aki hazudik, csal. Nem szeretek az olyan emberrel egy földél alatt élni.

- De hiszen én sohase hazudok! - rebegette a leány.

Elszegődött aztán valami handléhoz, aztán valami más helyre. Csak a hónap utolján jött el mindig a hivatalomba, hogy a gyermekre való pénzt átvegye.

De mindig hosszabb szoknyában jött és mindig úribb ruhában. Amíg parasztosan járt, csinos és kedves alak volt, az úri ruha elrútította. És hozzá még egyre nőtt. Lassanként elérte az én magasságomat, az arca kiszélesedett.

Egyszer arra kért, hogy fizessek ki két hónapot egyszerre, mert nincs helye. A következő hónapban azt írta, hogy küldjek neki a postán megint két hónapot, mert beteg ő is, a gyerek is.

Beteg? Elgondoltam, hogy az ilyen apátlan, anyátlan cselédféle micsoda nyomorult életet él. Lehet, hogy orvost kellene hívatnia, de nincs pénze rá. Ha el talál pusztulni akár ő, akár a gyermek, örökre nyomni fogja a lelkeket, hogy egy ember életének a megmentése rajtam múltott.

Aztán arra gondoltam, hogy legjobb, ha megnézem. Ha nagyon beteg valamelyikük, bevitetem a kórházba.

Ahogy a villamos-kocsiról leszálok, az ács-legényt látom az utcaszegleten. Fel volt tarisznyázva; az ács-szekerce a hóna alatt. Egy kapukőre tette a lábát, s dohányt seprert papirosról a zacskójába.

Rám nézett azokkal a békés bivaly-szemekkel és köszönt.

- Otthon van-e Veron? - kértem tőle.

- Otthon, - felelte pislogva.

- Beteg?

- Ugy látszik.

- Hát a gyermeke?

- A gyermeke?

- A gyermeke. Beteg-e nagyon?

A legény vállat vont.

- Má hogy vóna beteg.

- Hát nincs semmi baja se?

- A gyerekeknek?

- A gyerekeknek.

A legény ismét vállat vont.

- Meghótt az mán régen.

- Régen? Mikor?

- Régen.

- De mikor? Hány hónapja?

- Nem tudom. Talán másfél hónapos volt, mikor meghalt.

Elképedtem. A legény egy darabig bámult reám, aztán, végre is megunt: köszönt és tovább ballagott.

Magam is megfordultam s haza mentem.

A következő hónap elején ismét megjelent a leány. Beállított, mint szokott: szerényen, alázatosan, lehajtott fejjel és felfelé néző szemmel. Nem szólt egy szót se, csak megállt várakozón.

- Mit akarsz?

Megrezzent. (Mindig megrezzent különben, ahányszor megszólítottam.) Aztán halkán felelte:

- A kis leányomat kiadtam Vácra egy parasztasszonyhoz. Ott jobb helye lesz. Igen jó asszony.

És nyugodtan, igaz szemmel nézett reám.

- Jól van, - feleltem ridegen. - Van helyed?

- Nincs. És éppen azért most megint két hónapot kérek. A jövő hónapban aztán nem alkalmatlankodom.

- Jól van, - feleltem hidegen, - de mivel úgy sincs helyed, ráérsz arra, hogy elhozd. Látni akarom. Hozd el holnap. Akkor aztán a pénzt is megkapod.

A leány a földre nézett. Habozva állt egy percig, aztán megszólalt:

- Most gyöngye az egészsége. Bajos is olyan messziről elhozni...

- Nem fizetek addig egy krajcárt se.

A leány még egy darabig ott állt, mintha arra várna, hogy a szavamat megmásítom, aztán csendesen eltávozott.

Néhány nap múlva levelet kaptam tőle, amelyben azt írja, hogy a leányka beteg és hogy küldjek pénzt orvosára is. Mihelyst jobban lesz elhozza.

A levélre persze nem feleltem.

Két hét múlva egy délután ismét hallom a lépéseit. Olyan egyenletes kopogással járt, hogy ma is megismerném ha hallanám.

A szolga bebocsátja. A vér elhül bennem, mikor látom, hogy a gyermek a karján van. Valósággal ott volt. Be volt burkolva egy rojtos barna kendőbe, de az arca kilátszott. A gyermek a kendő rojtjával játszadozott.

Az első pillanatban azt gondoltam, hogy másnak a gyermekét hozta el, de a gyermek annyira barna volt és olyan nagyszemű, hogy az azonosságon nem kételkedhettem.

A leány állt előttem a gyermekkel némán, várakozón, szenvedő arccal.

Most már világos volt előttem, hogy az ácséknak hazudott. Elvitte tőlük a gyermeket, s azt hazudta nekik, hogy meghalt. Dehát mért nem ment el tőlük maga is? És mi szükség volt azt hazudnia náluk, hogy a gyermek meghalt?

Már a nyelvemen volt a kérdés, de még se szóltam semmit. Mi közöm az életével? S elvégre, ha felelne is, nem tudhatom, hogy igazat mond-e?

Kifizettem szóltanul.

Eltette a pénzt a szoknyája alá, aztán rám nézett könyörgőn:

- Nem mehetnék vissza? Tessék megengedni, hogy visszamenjek!

- Hát nincs helyed?

- Már van, de nem megyek oda, ha vissza tetszik fogadni.

- Semmi ok sincs arra, hogy hozzám visszatérj, - feleltem hidegen. - Elmehetsz.

A gyermek aztán két hónapra rá csakugyan meghalt fogzási görcsökben. A híren nem kételkedhettem, mert Veron átadta a számlákat.

Ezzel, azt hittem, el van intézve az utolsó akta is. Kifizettem, búcsúzásképpen jóakarattal szóltam hozzá:

- Légy takarékos és becsületes. Ha jó helyed van, ne hagyd el. És főképpen ne hazudozzál senkinek, mert a hazug embert mindenki megveti.

Könnyek jelentek meg szemében.

- Tessék visszavenni! Csak még egyszer!

Vállat vontam:

- Tudod, hogy nem avatkozom konyhai ügyekbe. Hagyj el, mert sok a dolgom.

A leány elment. Járt a gazdasszonyomnál, de én szorosán megmondtam neki, hogy ne vegye vissza.

Aztán engem kineveztek bírónak, s áttettek Kassára.

Ott új gazdasszonyt kellett fogadnom, mert a régi nem követett. Képzelheted, mekkora volt a meglepődésem, mikor egy téli reggelen azt látom, hogy Veron hozza be a reggelimet.

A leány követett Kassára, kinyomozta a lakásomat, behízelegte magát az új gazdasszonyomnál és beszegődött.

Azt se tudtam, nevessek-e vagy boszankodjak.

Azonban a mesterségemmel jár az önuralom. A meglepődésemet nem foglaltam szavakba.

A leány szolgált buzgón. Sohse volt olyan gondosan letörülgetve a bútorom, sohse voltak olyan ragyogók a csibukjaim. Az új gazdasszonyom, - egy örökké zsörtölődő farkasképű asszony, - nem zaklathatta annyit, hogy kétannyit ne dolgozott volna.

Egy hónapig rendben folytak a dolgok; magam is megengesztelődtem iránta, azonban csakhamar következtek ott is a meglepések.

Az első az volt, hogy egy vasárnap délután ott látok a házam kapujában egy nagy lomhatestű csizmás fiatalembert.

Állt és pipázott.

Azonnal megismertem, hogy az újpesti ácslegény: Szotyori úr.

Megdöbbsentem, de nem szóltam neki. Szotyori úr is elfordult, mintha nem ismerne, s az arcán nyugtalanságot láttam.

Veronnak tehát szeretője van, - gondoltam. Ez érthetetlen volt nekem. Mi a manónak jött utánam Kassára? És minek hozta magával az ácsot is.

Azt gondoltam, hogy Veront öltözködőben találom; de nem volt kimenőre öltözködve, csak háziasan. A konyhában ült és réklit varrt.

- Te Veron, - mondom neki, - odalent vár a... legényed.

- Kicsoda? - kérdezte elbámulva.

- Az ácslegény.

Pirosság futott át az arcán, aztán nevetett.

- El szeretne venni feleségül. De megmondtam már neki, hogy nem megyek hozzá. Majd bizony egy ácshoz...

És csakugyan nem ment el.

Az ácsot aztán láttam néha itt-ott a városban, de Veron nem járt ki, csak a piacra, meg a boltba.

De Kassán már urasan öltözködött, csaknem divatosan. A fülében piros kövü nagy fülbevaló lógott, és karperec is csörgött a kezén, aranyozott angyalos krajcárokból készült karperec.

Egy napon azzal állít be a gazdasszonyom, hogy vagy ő megyen el, vagy a rokonom.

- Micsoda rokonom?

- Hát a Veron, vagy ha azt kívánja bíró úr, hát »Veron kisasszony«, ahogy a városban is hívják.

És gúnyosan guggantott.

- A Veron nekem nem rokonom, - feleltem boszusan. - Dehát mit cselekedett?

- Sohse azt hoz a piacról, amit én rendelek, hanem amit ő akar. Azt mondja, hogy ő jobban tudja. Rendelkezik velem. Ellenemre tesz mindent.

Behivatom a leányt. Sápadt, mint a meszes bögre.

Az asszony is ott állott.

- Hát Veron, - mondom neki, - kitelt az esztendő. Te azt híreszteled, hogy nekem rokonom vagy. Én ilyen hazugságokat nem tűrök. Elmehetsz.

Mentegetődött, hogy ő így meg úgy. De én kikergettem a szobából.

Akkor aztán sírva fakadt. Öt perc múlva megint belépett és kijelentette, hogy élve nem távozik. Könyörgött; a kezét tördelte; térdre borúlt, persze én nem lágyultam meg. Aztán kötelet keresett a konyhában és a padlásra akart menni. Végre is el kellett az öregasszonyt küldeni a rendőr-kapitányhoz s Veront még aznap kikísértettem a vasútra.

Jóideig nem hallottam róla semmit.

Körülbelül egy esztendeig időztem Kassán, aztán áthelyeztettem magamat ide az Alföldre.

Talán három hónapot töltöttem már itt, mikor a törvényszék épületét egy szárnyalal bővítették.

Egy tárgyalás szünetében az ablakhoz állok, s nézem, hogyan dolgoznak az épületen, hát az ácsok közt látok egy cammogó alakot.

Szotyori, a melák bivaly?

Hogyan kerül ez Kassáról ide?

És ha Szotyori úr itt van, bizonyára itt van Veron is. Csak nem hozzám óhajt megint elszegődni?

A cselédfogadást már itt nem bízom a szakácsasszonyomra.

Hát csakugyan egy délután beállít a hivatalomba Veron. Kalapos, napernyős, fülbevalós kisasszony.

Megállt az ajtóban s nem szólt egy szót se, csak lehorgasztotta a fejét, lesütötte a szemét.

- Mi tetszik? - kérdeztem hidegen.

- Bocsásson meg! Fogadjon vissza!

- Mosogató lánynak? Önt kisasszony?

- Mosogató lánynak, vagy kutyának, vagy akárminek, csak mégegyszer, mégegyszer.

Sírt, esdeklett, még le is térdelt.

Válasz helyett csengettem a szolgámnak.

- Mihály, - mondtam neki - ha ez a nő mégegyszer idejön, ne eressze be! Ha pedig tolokodik, be kell vitetni a rendőrségre!

Veron elsápadt és egy fájdalmas pillantást vetett még rám. Azzal elment.

Sajnáltam, de kénytelen voltam ilyen szigorúan bánni vele.

Olvastam aztán a helyi lapokban, hogy beleugrott egy kútba, de szerencsésen kifogták.

Aztán bizonyára ismét elszegődött, de én bizony nem érdeklődtem az iránt, hogy kiknél szolgált, mit csinált? Csak azt tudom, hogy itt maradt a városban.

Egy vasárnap délután Szotyori úrral láttam sétálni, aztán egyszer csak kalap nélkül, kendőben pillantottam meg, mint ahogy az iparosnék járnak.

Asszony lett.

Látom néha. De egyre soványabb, egyre vedlettebb. Az ura bizonyára iszik szombatonként és elveri. Amint láthattad: elcsúfult, meggörbült, megvénült. Mikor velem találkozik, lesüti a szemét, és áttér az utcának a másik sorára.

-&-